

LIETUVOS BAJORŲ KARALIŠKOJI SĄJUNGA

ISSN 1392-1304

LIETUVOS BAJORAS
Istorijos ir kultūros žurnalas

Vyriausiasis redaktorius
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS
(h. *Gulbė* / *Trzaska*, LBKS Garbės bajoras)

Redakcijos kolegija:
Audronė MUSTEIKIENĖ (h. *Pogonia*, LBKS
Garbės bajorė)
Perlis VAISIETA (h. *Syrokomla* / *Drogomir*, LBKS
Garbės bajoras)

Dizaineris Linas JANONIS

Išleido
Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga.
Tiražas 500.

Redakcijos adresas:
Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai.
Tel. 841 454171, el. paštas: kaktavicius@splius.lt
Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių
nuomone.
Už pateiktus faktus ir teiginius atsako autoriai.
Rankraščiai negrąžinami ir nerenzuojami.
Perspausdinti publikacijas ar jų dalį galima tik
gavus redakcijos rašytinį sutikimą.

Spausdino
UAB „Saulės Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52,
Šiauliai.
Už spausdinimo kokybę atsako spaustuvė.

„The Lithuanian Nobleman“. Chief editor:
Leonas Peleckis-Kaktavičius. 500 copies.
Editorial office: **Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai,
Lithuania.**
Tel. 370 41 454171;
kaktavicius@splius.lt
Opinions of the authors need not necessarily be
that of the editorial office.

© Lietuvos bajoras, 2020 (26)
Leidžiamas nuo 1995 metų

TURINYS

REDAKTORIAUS SKILTIS

Pagarba siekiantiems aukštesnių tikslų /1

„LIETUVOS BAJORO“ ANKETA

Dešimt klausimų rašytojai, LBKS Garbės bajorai Daliai Teišerskytei /2

AKTUALIJOS

Enrika MUSTEIKYTĖ. 1. Palydos į Žalgirio mūšio lauką /5
2. Žalgirio mūšio pergalės valstybinis minėjimas /9

ATMINTIS

Dalila STANKUTĖ. Tik apie gyvenimą /14
Eugenijus ČERŠKUS. Pirmasis LBKS vadas /16
Indrė CHMIELIAUSKAITĖ-MAKARSKIENĖ. Atsisveikinimo žodis /20
Giedrė BULOTAITĖ-JURKŪNIENĖ. Dievui, Tėvynei, artimui /21

MENAS IR ISTORIJA

Daiva MITRULIČIŪTĖ. Nuo *Sacro* iki *Profano* /22

ISTORIJA IR ŠIANDIENA

Vytas RUTKAUSKAS. Rietavo *Genius Loci* /33
Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ. Archyvinų tyrimų atodangos /45
Jolita KLIMAVIČIŪTĖ. Rietavo dvaro oranžerijos likimas /53

MOKSLAS

Evaldas VAILIONIS. LDK valdovo/valstybės heraldika XV a.
plokštiniuose kokliuose /57
Jūratė ČIRŪNAITĖ. Kaip vadino Gardino pavieto moteris bajorės
1567 m. dokumente /65

LITERATŪRA IR MENAS

Dalia TEIŠERSKYTĖ. Eilėraščiai /69
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS. Trys novelės /71

KNYGOS

Pliateriai. Asmenybės, veikla, paminklai /71

BAJORAI – MENININKAI

Kazimieras MACKEVIČIUS. Skulptūroje – vitališkumas, tvirtumas,
drožyboje – gilus Lietuvos istorijos pažinimas /77

GININĖS ISTORIJA

Giedrė BULOTAITĖ-JURKŪNIENĖ. Po smiltelę iš atminties
gilversmių /82

ATGARSIAI

Metus vainikuojantis pokylis /87
Algimantas BLINSTRUBAS. Į giminės susitikimą – iš įvairių šalių /91

LBKS KRONIKA

Parėngė Audronė MUSTEIKIENĖ /93
SUMMARY /96

Pirmajame viršelyje: Prie LBKS ir partnerių pastangomis Žalgirio mūšio lauke pastatyto paminklo. Iš dešinės: Lietuvos Respublikos Prezidentas Gitanas Nausėda, Lenkijos Respublikos Prezidentas Andrzej Duda, Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Saulius Skvernelis, Lenkijos Respublikos Ministras Pirmininkas Mateusz Morawiecki, Varmijos ir Mozūrijos Maršalka Gustaw Marek Brzezina. *Valdo Mintaučio nuotr.*
Ketvirtajame viršelyje: Marmurinis Belgijos meistrų darbo altorius su kunigaikščio Irenėjaus Oginskio skulptūra Rietavo šventovėje (skulptorius – Pjeras Armandas Katje). *Vyto Rutkausko nuotr.*

REDAKTORIAUS SKILTIS

*PAGARBA SIEKIANTIEMS
AUKŠTESNIŲ TIKSLŲ*

Šie metai išskirtiniai visam pasauliui. Nelemtasis koronavirusas daug ką sujaukė, o svarbiausia atėmė tūkstančius gyvybių.

Ačiū Dievui, mūsų bendruomenės narius aplenkė didžiosios nelaimės. Tačiau nemažai ir praradome – daugelis nusistovėjusių bendravimo tradicijų persikėlė į kitą plotmę, - nuotolinę, neakivaizdinę. Kas be ko, tai buvo ir tam tikros pamokos, kurias privalėjome išmokti.

Turbūt nesuklysiu teigdamas, kad didžiausias metų įvykis – LBKS ir mūsų partnerių pastangomis Žalgirio mūšio lauke pastatytas paminklas. Nuo pirminio sumanymo iki jo įgyvendinimo praėjo nemažas laiko tarpas. Žinoma, didžiausia pagarba ir padėka šito sumanymo iniciatoriams ir puoselėtojams bei tiems, kurie prisidėjo savo finansine parama, kad toks paminklas atsirastų.

Tiems, kurie tą iškilią dieną per Lietuvos televiziją stebėjo tiesioginę transliaciją iš Griunvaldo, buvo malonu, kad skulptūros atidengimas įgavo valstybinį mastą. Bajoriška iniciatyva susilaukė ypatingo dėmesio. Paminkliniame akmenyje iškaltą užrašą „Nuo lietuvių tautos už bendrą pergalę“ kartojo ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos vadovai.

Gal būsiu neteisingas, tačiau įsimintinoje šventėje pasigedau ne tik riterių ir karių, kurie toje istorinėje vietoje kasmet parodo išpūdingą Žalgirio mūšio inscenizaciją (suprantama – karantinas!), bet ir Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos vardo paminėjimo. Nei iš kalbėtojų, nei iš transliaciją rengusių lūpų. Kažkodėl niekas neinformavo, kad toks Žalgirio mūšio 610-ųjų metų paminėjimas – Lietuvos bajorų palikuonių nuopelnas. Žinoma, kapsulės įdėjimas – išskirtinė šventės akimirka, tačiau jos metu derėjo visiems suprantamo paaiškinimo, kodėl tokia išskirtinė garbė suteikta šioms asmenybėms.

Tiesa, tokia pagarba bajorams pareikšta kiek anksčiau – gegužės 28-ąją, žurnalo skaitytojai turi galimybę tuo įsitikinti, perskaitę Enrikos Musteikytės pasakojimą. Tačiau tikrai vertėjo bent vienu sakiniu apie prieš trejetą metų LBKS vado galvoje užgimusią idėją užsiminti ir liepos 15-osios iškilmėse, kurias betarpiškai stebėjo Lietuvos ir Lenkijos, o gal ir kitų Europos šalių piliečiai.

Kita vertus, bajorai ne tuščiagarbiai. Per penkis okupacijos dešimtmečius net pavojinga buvo pasisakyti, kad esi bajoras. O kiek mūsų brolių ir seserų galvas padėjo už tai, kad jų protėviams už neeilinius nuopelnus buvo suteiktas šis garbingas vardas.

Ta proga smagu prisiminti ir dešimties metų senumo įvykį, pažymėti, jog tai ne pirmas Lietuvos atminties akcentas Žalgiryje. 2010-ųjų rudenį, minint mūšio 600-ąsias metines, vien LBKS pastangomis Griunvaldo muziejuje greta Jogailos biusto buvo pastatytas Vytauto Didžiojo gipsinis biustas, kurio autorius – šviesios atminties skulptorius, vienas mūsų Sąjungos steigėjų profesorius Konstantinas Bogdanas. Prie šios akcijos labai prisidėjo Valdovų rūmų direktorius dr. Vydas Dolinskas, kurio asmeninių ryšių dėka su Olštyno muziejaus direktoriumi pavyko sutarti dėl šio biusto pastatymo.

Daug didelių ir mažesnių darbų yra nuveikę mūsų bendruomenės nariai. Pagarba kiekvienam, kuris siekia aukštesnio tikslo, ypač tam, kuris tai daro tyliai, be reklamos, kaip ir dera tikram bajorui.

Leonas Plepiūnas - Kakštas

„LIETUVOS BAJORO“ ANKETA

DEŠIMT KLAUSIMŲ RAŠYTOJAI, LBKS GARBĖS BAJOREI DALIAI TEIŠERSKYTEI

Teišerskių giminės herbas.

Tokios spalvingos biografijos galima pavydėti. Kaip nekeista, niekur neteko skaityti apie Jūsų protėvius, bajorišką praeitį. Kokia ji?

Visų pirma, dėkoju, kad sudomino mano gyvenimas.

Jis tikrai truputį kitoks. Labai permainingas, sklidinamas sėkmių ir skaudžiausių praradimų, sėkmingų verslų ir ne itin vykusio asmeninio gyvenimo, linksmybių ir raudojimų į pagalbę.

Apie bajorystę sužinojau visiškai atsitiktinai, – kai užsisakiau savo šeimos genealoginį medį. Buvau maloniai nustebinta, kad ir mamos, ir tėčio šaknys bajoriškos. Tada Lietuvos bajorų karališkajai sąjungai vadovavo Undinė Nasvytė, kuri ir pakvietė įsijungti į mūsų garbingą Sąjungą.

Kažkokių legendų apie savo giminės protėvius negirdėjau. Manau, jog tai buvo paprasti, geri, mylintys savo Tėvynę žmonės. Labiausiai „bajoriška“ buvo mano senelė Kotryna Rašimienė. Labai ori, išdidi, dažnai net arogantiška, gyveno dvarelyje ant Dubysos kranto ir bandė valdyti ją supantį pasaulį. Senelis buvo pakankamai garsus, dirbo Raseiniuose vaistininku ir labai domėjosi politika. Įrodymų neradau, bet mano teta primygtinai tvirtino, kad jis buvo susijęs su Seimo rinkimais. Užuominas apie tai radau Bostone (JAV) išleistoje lietuvių enciklopedijoje.

Tėvas buvo ramus, darbštus ir nepaprastai stiprus. Nežinau, kiek toje istorijoje tiesos, bet mama pasakojo, kad jis yra paguldęs ant menčių garsųjį Rusijos galiūną

Ivaną Poddubną. Tėvo netekau labai anksti, man buvo vos pusantrų metų, mamos – trejų. Toliau mano likimą valdė atsitiktinumai.

Įstrigo į atmintį kažkada girdėtas Jūsų pasakymas: „Visada buvau labai pasiutusi“. Tai – šeimos, artimųjų bruožas, ar sudėtingų gyvenimo aplinkybių išraiška?

Brolis pasakojo, kad, vos išmokusi kalbėti, pradėjau komanduoti ir bandžiau būti viršininke. Manau, jog tai senelės Kotrynos genai.

Beje, gebėjimas vadovauti gyvavo manyje visą laiką. Todėl sovietmečiu ilgai neužtrukau jokiame darbe. O prasidėjus Laisvei, iš manęs tryško idėjų fontanai. Daugelį jų sėkmingai įgyvendinau.

Kai buvo areštuotas tėvas, vargu ar pamenate. Tačiau buvote jau trejų, kai likimas atskyrė nuo mamos ir vyresniojo brolio bei sesers. Tie šešeri metai, kurie prabėgo Kretingoje pas močiutę, turbūt buvo laimingiausi vaikystės metai?

Nebuvo tie vaikystės metai laimingi. Tėvas mirė lageryje. Mama buvo toli. Mus – du broliukus ir mane – priglaudė mamos sesuo Kazytė ir mamos brolis Stasys, o kartu gyveno ir garsioji močiutė. Jie nuomojo pusę mažyčio namelio Kretingoje. Nelengva buvo ir jiems, ir mums. Disiplina buvo geležinė. Jokių pramogų! Iš ryto – mokykla, po pietų eidavome padėti tetai į pieninę, vakare – pamokos, poteriai, ir viskas. Todėl, kai atėjo mūsų išvežti, net savotiškai džiaugėmės.

Dalia Teišerskytė.

Kai prisimenamas rūstusis pokaris, neretai pažymima, kad po Stalino mirties lyg ir šis tas pasikeitė į gerąją pusę. Jūsų situacija sako ką kita: kaip tik tais 1953-iaisiais su visa likusia šeima atsidūrėte Sibire ir ten sulaukėte pilnametystės, be to, praradote abu vyresnius brolius. Tie metai taigos pašonėje kuo ypatingiausi: asmenybės užgrūdinimu, išbandymu, kuris jau visam gyvenimui palieka savo išpaudus, patikrinimu, ko iš tikrųjų esi vertas, kantrybės, vienvės pamokomis?

Sibire teko prabūti beveik dešimtmetį. Gyvenome barake, aštuoniese viename kambaryje. Broliams buvo sukalti narai, man – medinis *tapčaniukas*. Mama, babytė ir vyresnioji sesuo turėjo loveles.

Greitai išmokau rusiškai. Ėjau į mokyklą, mokiausi gerai. Mane mylėjo auklėtoja Anna Vasiljevna. Ji išmokė mylėti knygą, suprasti, ką skaitau.

Po septintos klasės išėjau dirbti į taigą. Dirbau pusketvirtų metų. Žiemą, kai būdavo keturiasdešimties laipsnių šaltis, vasarą – dėl uodų, bimbalų ir karščio kartais net nualpdavau. Bet... visi ten buvo lygūs... Be to, buvo jaunystė.

Užsigrūdinau visomis prasmėmis. Todėl man niekada nerūpėjo smulkmenos ir neverčiau dėl nulaužto nago.

Su tokiu charakteriu gyventi nebuvo lengva. Daug kur lydėjo nepaklusnumas, nenuolankumas, užsispyrimas. Tai kenkė visą gyvenimą. O dabar tai didelė dovana ir atrama.

Ne taip paprasta buvo sovietmečiu įstoti į žurnalistiką. Jums pavyko. Dar ir tuo laiku garsiose spaustuose darbavotės. Nebuvo tam tikrų pasiūlymų ar persekiojimų iš „paslaptinųjų“ rūmų? Jei taip, kaip pavyko išsisukti?

Į Lietuvą sugrįžę apsistojoje pas mamos brolių Mošėdyje. Ten tuo metu gyveno du galiūnai – rašytojas Romualdas Granauskas ir gydytojas Vaclovas Intas. Jie irgi buvo mano neakivaizdiniai mokytojai.

Dirbau kolūkyje, lankiau vakarinę mokyklą.

Eilinis atsitiktinumas atvedė į Kauną, kur pakvietė geri žmonės. Ten įstojau į technikumą, mokiausi spaudos technologijos, todėl vėliau ir dirbau spaustuose eiline raidžių rinkėja. Gyvenau bendrabutyje – dešimt mergiočių viename kambaryje. Buvau grupės seniūnė ir visokių renginių pramanytoja. Iš technikumui išmetė už visokius cirkus. Tada įstojau į darbininkų jaunimo vakarinę mokyklą ir per pusmetį ją baigiau. Kaune tuo metu buvo Vilniaus universiteto vakarinis fakultetas, o jame – ir žurnalistikos mokslai. Konkursas – vienuolika į vieną vietą. Bet egzaminus išlaikiau labai gerai ir įstojau. Buvau gudri – tada ir vėliau anketose nurodydavau, kad mokiausi Kretingos pradinėje, o vidurinę baigiau Kaune. Galvojau, kad taip apgaunu tam tikrus organus.

Praktiką atlikau Kauno radijuje, kur ir prasidėjo tikrasis mano dvasinis atgimimas.

O verbuoti mane nebuvo prasmės – buvau plepi, atvira ir neklusni. Nors vieną beveik draugą iš tų organų turėjau. Jis padėjo išvengti didelių nemalonumų dėl mano neribotos fantazijos ir palaido liežuvio.

Jūsų gyvenime šalia buvo miškų ūkio darbai, daržininkystė, vėliau – spaustuve, menininkų namai, žurnalų redagavimas, madų ir poezijos teatras, pastovi skiltis dienraštyje, na ir vėl – ypatingi atradimai savo sode ir darže. Akivaizdu, kad kūrėjos darbai ir rūpesčiai vis sugrąžina prie žemės darbų, kuriems taipogi jaučiate ypatingą trauką. Tiesa?

Taip, atėjus naujiems laikams, prasimaniau visokių veiklų. Leidau žurnalą moterims „Gabija“, laikraštį vaikams „Tukas“, turėjau modelių agentūrą „Modilina“, mokyklos centrą, siuvyklą, madų teatrą, o vėliau net mažytę spaustuvelę...

Daug rašiau, daug važinėčiau po Lietuvą, rengiau triukšmingus renginius. Pirmoji surengiau „misių“ rin-

Dalios tėvai – Kotryna ir Pranas Teišerskiai.

Teišerskiai su barako kaimynais Sibire. Pirmoji dešinėje – Kotryna Teišerskienė. Antroje eilėje pirmas iš dešinės – Algimantas Teišerskis. Trečioje eilėje iš kairės Pranas Teišerskis ir Danutė Teišerskytė.

kimus, pirmoji atvežiau į Lietuvą prancūzų dizainerių su madų kolekcija ir trijų dienų mokymais ir t. t.

Taip, niekada nepamiršau žemės kvapo ir jos dosnumo. Pavasarį mano rankos pačios susminga į žemę.

Kada į Jūsų gyvenimą atėjo kūryba? Kada pasirašė pirmasis eilėraštis? Kada ir kokiam leidinyje debiutavote? O kokia pirmoji daina? Kas šiuo metu ant poetės Dalios Teišerskytės darbo stalo?

Pirmąjį eilėraštį parašiau Sibire septintoje klasėje, per braižybos pamoką. Rusiškai.

Pirmus eilėraščius R. Granausko raginimu nusiunčiau į „Skuodo žinias“, tai jie ir atspausdino.

Pirmąją knygą išleidau tik 1989-aisiais, ir už savo lėšas. Iš viso jų jau keturiolika. *Anais laikais* mano knygelių neleido.

Pirmąją dainą parašiau Nijolei Ščiukaitei. Mano tekstų dainoms jau per keturis šimtus.

Dabar, nors ir labai tingėdama ir be entuziazmo, tvarkau rankraščius dar dviem naujoms knygoms.

Turbūt nesuklysimė pagalvoję, kad tik Atgimimas kaltas, jog tapote politike. Kuo labiausiai įsiminė metai, prabėgę darbuojantis Seime? Šalia būta dar galybė įvairiausių įsipareigojimų. Ar dėl jų labai nukentėjo kūryba? O gal priešingai – įnešė naujų vėjų, temų?

Į politiką patekau dėl triukšmingo viešo gyvenimo. Patekau atsitiktinai, nesitikėdama, kad būsiu išrinkta. Bet sąžiningai tarnavau šešiolika metų.

Išeidama suskaičiavau derlių – 555 įstatymų projektai, kuriuos rengiau viena ar su komanda, daugybė renginių, konferencijų, parodų, diskusijų. Pagrindinės kultūrinės sėkmės – Vaikų kultūros metai, Skaitymo metai, Skaitymo skatinimo penkeri metai, Bibliotekų metai, Teatrų metai, Lietuvių kalbos kultūros metai. Visi šie projektai turėjo Vyriausybės patvirtintą programą ir finansavimą. Man ta veikla buvo ir svajonė, ir stebuklas, ir duoklė tėvų ir senelių atminimui.

Kūryba, žinoma, nukentėjo.

Užauginate du sūnus. Kaip susiklostė jų gyvenimai? Kaip dažnai susitinkate? Kokie įdomiausi šeimos papročiai, tradicijos?

Turiu du sūnus ir keturis vaikaičius.

Vaikai dirba dar 1988-aisiais mano įkurtoje įmonėje „Gabija“. Vyresnysis direktoriauja, jaunesnysis jam padeda. Trys anūkai jau studentai, mažiausias – pirmokėlis. Visi labai geri, jautrūs, talentingi ir kuklūs.

Mylime vieni kitus, turime daug bendrų švenčių. Remiamės vieni į kitus, kai būna sunku.

Esate aktyvi LBKS narė. Kas Jums Bajorų sąjunga?

Dalyvauti Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos veikloje man didelė garbė ir pareiga Tėvynei bei tiems, kurie man tą garbę dovanojo.

AKTUALIJOS

Enrika MUSTEIKYTĖ
LBKS narė (h. Pogonia)

1. PALYDOS Į ŽALGIRIO MŪŠIO LAUKĄ

2020 m. gegužės 28 d. iš Jono Šimonėlio skulptūrų parko, Sirutėnų k., Sudeikių sen., Utenos r., į Griunvaldo lauką Lenkijoje iškilmingai išlydėtas ir jame pastatytas lietuvišku Vyčiu puoštas paminklinis akmuo „**Nuo lietuvių tautos už bendrą pergalę**“, skirtas pergalės Žalgirio mūšyje 610-osioms metinėms paminėti. Šią iniciatyvą – visuomeniniais pagrindais sukurti pergalės įamžinimo atminimą – iškėlė Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga, Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovė ir Lietuvos kariuomenės Rezervo karių asociacija. Akmenį dovanojo kupiškėnas **Alfredas Aidukas**, o įgyvendino liaudies menininkas skulptorius **Valentinas Šimonėlis**.

Projekto partneriai – Lietuvos Respublikos ambasada Lenkijos Respublikoje ir Lietuvos kariuomenė.

*Kur žirgas ir raitelis įspaustas į tirpstantį vakaro vašką,
Karalius Vytautas stovi vienplaukis po eglių žaliom karūnom.
Jis mūšio paveiksle nematė savęs, tik girdėjo
Nepaprastą balsą: ar balsas šis jo, ar ne jo?*

*Pasmaugto kalėjime Trakų valdovo sūnus:
Kuprotas, surauktais antakiais, ilgarankis,
Tiek kartų pardavęs kapitulai ištikimuosius Žemaičius,
Malšinęs juos kraujo ugnim: ar balsas šis jo, ar ne jo?*

*Jie naują tikybę priims, ir kruviną kryžių bučiuos,
Ir valgys tarytum galvijai kopūstų įtartiną žolę,
Bet qžuolus garbins slapta. Iš balų rūdos
Jie kaldins kardus, ne karūnas,- ar balsas šis jo ar ne jo?..*

*Nuo jūrų lig jūrų žygiuoja žirgai ir raiteliai
Didžiausios Europos valstybės, įkaitintas antspaudų vaškas...
Bet plyšo širdis kely tarp Vilniaus ir Trakų -
Istorija ten ir sustojo, kur žirgas nujojo be raitelio.*

Ižanginį žodį tarė LBKS vadas Perlis Vaisieta. Šalia (iš kairės) - Lietuvos kariuomenės Rezervo karių asociacijos prezidentas kapitonas Bronislavas Zaronskis ir Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės vedėjas pulkininkas Romas Žibas.

Skulptoriui Valentinui Šimonėliui (kairėje) ir akmenį dovanojusiam Alfredui Aidukui įteiktos Jono Mateikos paveikslas „Žalgirio mūšis“ kopijos, išaustos drobėje.

Šiomis Vytauto Bložės eilėmis pradėjęs renginį, ižanginį žodį Žalgirio paminklo projekto iniciatorių ir organizatorių vardu tarė LBKS vadas Perlis Vaisieta: „Lygiai prieš 610 metų, birželio 3 dieną iš Trakų Griunvaldo kryptimi pajudėjo Karaliaus Vytauto vadovaujami keturiasdešimt lietuvių pulkų į Žalgirio mūšį. Šiandien mes į Žalgirio mūšio vietą išgabename mūsų visų atminties ženklą – paminklinį akmenį su užrašu „Nuo Lietuvių tautos už bendrą pergalę“ lietuvių ir lenkų kalbomis. Pergalę, jungiančią abi mūsų tautas. Šis renginys neįvyktų be mūsų visų pastangų“. LBKS vadas dėkojo visos Lietuvos žmonėms, kurių suaukotomis lėšomis paminklas bus pastatytas Griunvalde, taip pat partneriams – Lietuvos Respublikos ambasada Lenkijos Respublikoje ir Lietuvos kariuomenei, kuri savo kariniu vilkiku nugabens paminklinį akmenį į Lenkiją, kupiškėnui a. Aidukui, dovanojusiam pamin-

klinį akmenį iš savo tėviškės laukų, liaudies menininkui skulptoriui V. Šimonėliui, atlikusiam didelį darbą, iškalant akmenyje Vytį.

Sveikinimo kalbas pradėjo Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkas, profesorius Viktoras Prancietis: „Akmuo yra lyg ir amžinas [...]. Jeigu [...] akmuo yra neamžinas, [...] turim galvoti [...] apie tai, kad atmintis visada yra amžina. Ir šiandien, po 610-ies metų, mes lygiai taip pat pagarbiai galvojame apie tuos žmones, kurie [...] sudėjo galvas ten, už mūsų ir jūsų laisvę. Tai ne akmuo – tai simbolis. Tai yra bendras tautų simbolis tūkstantmečio mūšiui paminėti“. Seimo pirmininkas dėkojo visiems, prisidėjusiems prie šios istorijos įprasminimo.

Sveikinimo žodį tarė karo istorikas, Lietuvos kariuomenės patarėjas, prof. Valdas Rakutis: „Ko gero, tai pirmas mūsų atminimo ženklas, kurį išvežame į šitą mūšio

Vilniaus kultūros centro folkloro ansamblio „Jorė“ (meno vadovė Rūta Aleksiūnienė) vyrai ir operos solistas Jonas Sakalauskas (pirmas iš kairės) atlieka dainą „Eina garsas“.

lauką.[...] Lietuviams pavyko atsilaikyti. Šitas stebuklas, kuris pagrįstas žmonių krauju, prakaitu, ypatingu pasiaukojimu, įvyko – Lietuva susikūrė kaip valstybė. Ir šiandien mes turime visai kitą istoriją, negu Latvija, negu Estija [...]. Dėka šito vieno, didelio galingo žygio [...]. Ir štai šitą žygį įprasminsime akmeniu [...].“

P. Vaisieta šių iškilmių dalyviams papasakojo, kaip prieš tris metus LBKS, Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės ir Lietuvos kariuomenės Rezervo karių asociacijos nariams gimė idėja pastatyti akmenį Žalgirio mūšio lauke, kur išlieta pernelyg daug kraujo, kad visa tai būtų galima užmiršti.

Apie projekto pradžią kalbėjo ankstesnis Lietuvos Respublikos ambasadorius Lenkijos Respublikoje Šarūnas Adomavičius: „Mane tai labai sujaudino, pagalvojau, kad tai ta svajonė, apie kurią [...] visos lietuvių kartos galvojo, kad labai trūksta pėdsako, paminklo Lietuvos kariui, Lietuvos valstybei“. Ambasadorius pasidžiaugė, kad atmintis tapo paminklu, kuris bus pastatytas Žalgirio mūšio lauke. „Tokio pobūdžio mintys vienija tautą. Šio paminklo idėja suvienija ne tik lietuvius Lietuvoje, bet ir visus tautiečius, išsibarsčiusius po pasaulį [...]. Tokio pobūdžio idėjas reikia puoselėti, padėti jas įgyvendinti“, – sakė ambasadorius. Š. Adomavičius pagyrė ir teigiamą Lenkijos valstybinių institucijų požiūrį šiuo klausimu.

Dabartinis Lietuvos Respublikos ambasadorius Lenkijos Respublikoje Eduardas Borisovas pažymėjo, kokia svarbi ši diena: „Mums pavyko šitą projektą užbaigti prieš labai simbolinę datą [...]. Šitas mūšis [...] leido išlikti lietuvių tautai ir Lietuvai kaip valstybei“. Ambasadorius pasidžiaugė, kad Lenkijos institucijos suprato simbolio svarbą, kad „tai yra bendra pergalė, ir todėl ne veltui šitam

akmenyje iškalti žodžiai „Nuo lietuvių tautos už bendrą pergalę“. Kalbėtojas dėkojo visiems už aukas, idėją ir jos įgyvendinimą.

Dviejų tautų ryšio sandraugos oficialų žodį tarė Lenkijos Respublikos ambasados Lietuvos Respublikoje pirmasis patarėjas, Lenkijos instituto Vilniuje direktorius Paweł Krupka. Jis Lenkijos ambasados vardu padėkojo iniciatoriams ir organizatoriams, ypač LBKS ir jos vadui. „Mes esame įsitikinę, kad šis paminklas labai [...] reikalingas Žalgiriui ir Griunvaldui“, – kalbėjo ambasados patarėjas.

Maldą už Žalgirio mūšio karžygius, jų atminimą, už Lietuvos kariuomenę sukalbėjo Lietuvos kariuomenės vyriausiasis kapelionas, pulkininkas leitenantas Rimantas Venckus: „Būk pašlovintas begalinio gailėstingumo Viešpatie, kad savo sūnų, gimusį iš mergelės Marijos, mums davei pavyzdžiu bei mokytoju. Atsiųsk savo palaimos pilnatvę Lietuvos valstybei ir kariuomenei bei visiems Lietuvos žmonėms, pasišventusiems brolių ir seserų laisvei ir gyvenimo pilnatvei. Pripildyk juos savo dvasios, kad įvairiuose gyvenimo bandymuose visa širdimi vykdytų tai, kam įsipareigoja ir šitaip paliudytų bažnyčios rūpestingumą, pažvelk maloningai į Žalgirio karžygius ir būk jiems atlygis už gyvenimo kovą per Kristų, mūsų Viešpatį, amen“.

Po maldos LBKS vadas dėkojo dviem „kaltininkams“, be kurių šis renginys nebūtų įvykęs, taip pat nebūtų ir šio paminklinio akmens: liaudies menininkui skulptoriui V. Šimonėliui ir akmenį dovanojusiam kupiškėnui a. Aidukui. Jiems įteiktos Jano Mateikos paveikslo „Žalgirio mūšis“ kopijos, išaustos drobėje. „Tokie žmonės puošia Lietuvą“, – pasidžiaugė P. Vaisieta.

Baigiantis renginiui kalbėjo Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės vedėjas pulkininkas

Romas Žibas. Jis papasakojo apie aktyvų LBKS ir Lietuvos kariuomenės Rezervo karių asociacijos (prezidentas Bronislavas Zaronskis) įsitraukimą į projektą, „renkant lėšas pristatymų ir renginių metu, kai euras po euro, šimtas po šimto, buvo surinkta virš šešiolikos tūkstančių eurų. Ir dėka to, kad akmuo buvo dovanotas, o Lietuvos kariuomenė suteikė paramą, tai yra nemokamai ištraukė akmenį ir nugabeno jį skulptoriui bei pervežė į Griunvaldą, suaukotų lėšų užteko projektą įgyvendinti“. R. Žibas tarė ačiū tūkstančiui Lietuvos žmonių ir paminėjo, kad visų, kurie aukojo paminklo statybai, pavardės įrašytos oficialiame aukų rinkimų dokumente, kurio originalas bus atiduotas ir saugomas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmuose, o kopijos – Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje ir kapsulėje po paminklu Griunvaldo lauke. Projekto organizatorių vardu A. Aidukui ir V. Šimonėliui įteiktos sumažinto paminklinio akmens kopijos.

Baigiamąjį žodį tarė Utenos rajono meras Alvydas Katinas, kuris pasidžiaugė, kad „Utenos žmonės, ypač menininkai, svariai prisideda prie reikšmingų, [...] šlovintiausių tautos akimirkų įamžinimo“. Visų Utenos krašto žmonių vardu jis palinkėjo, kad „šis akmuo sėkmingai pasiektų savo paskirties vietą, ir svarbiausia, kad ne tik

mums, bet ir ateities kartoms primintų, kiek daug gali dvi kaimynės, dvi tautos, kai suremia pečius“. Meras padėkojo visiems susirinkusiems, o uteniškiui V.Šimonėliui įteikė padėką savivaldybės ir visų krašto žmonių vardu.

Iškilmingą renginį nuspalvino Vilniaus Kultūros centro etnografinio folkloro ansamblio „Jorė“ (vadovė Rūta Aleksiūnienė) vyrų grupės atliekama daudyčių sutartinė, istorinės karo dainos „Oi lunkele, lunkela“, „Ten stovėjo žalnierėliai, plintas pasistatė“, „Lietuvos broliai į vainą ėjo“, „Per Vilniaus miestą miestelį“ bei kartu su operos solistu Jonu Sakalausku atlikta daina „Eina garsas“.

Po oficialiosios dalies renginio dalyviai ir svečiai įsiamžino prie paminklinio akmens, užkelto ant Lietuvos kariuomenės vilkiko. Lietuvos atminties ženklą Žalgirio karžygiams į Griunvaldo lauką Lenkijoje plieniniais žirgais, papuoštais trispalvėmis ir istorinėmis Lietuvos vėliavomis, išlydėjo Utenos ir Kauno baikeriai, Lietuvos kariuomenės baikerių klubas „Perkūnas“, o saugumą kecionės metu iki Lietuvos ir Lenkijos pasienio užtikrino Lietuvos kelių ir Karo policija.

Gegužės 28 d. vakarą šis 12 t svorio ir apie 2,4 m aukščio paminklinis akmuo buvo sėkmingai atvežtas į Žalgirio mūšio lauką Griunvalde ir pastatytas jam paruoštoje reprezentacinėje vietoje.

Nuotrauka atminčiai prieš išlydint paminklinį akmenį.

2. ŽALGIRIO MŪŠIO PERGALĖS VALSTYBINIS MINĖJIMAS

2020 m. liepos 15 d. Griunvalde įvyko Žalgirio mūšio pergalės 610-ųjų metinių valstybinis minėjimas.

Paminklinis akmuo jau Žalgirio mūšio lauke.

Į iškilmingą minėjimą atvyko aukščiausio lygio Lietuvos ir Lenkijos valstybių delegacijos. Oficialiame renginyje, skirtame paminėti istorinei lietuvių ir lenkų pergalei, dalyvavo Lietuvos Respublikos Prezidentas *Gitanas Nausėda*, Lenkijos Respublikos Prezidentas *Andrzej Duda*, Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas *Saulius Skvernelis*, Lenkijos Respublikos Ministras Pirmininkas *Mateusz Morawiecki*, Lenkijos Respublikos Seimo maršalka *Marek Kuchcinski*, Jeruzalės Vokiečių namų Švč. Mergelės Marijos ligoninės ordino Didysis magistras *Frank Bayard*, LR Užsienio reikalų ministras *Linas Linkevičius*, LR Krašto apsaugos ministras *Raimundas Karoblis*, LR Vidaus reikalų ministrė *Rita Tamašunienė*, LR ambasadorius Lenkijos Respublikoje *Eduardas*

Borisovas, kiti garbūs politikai, ambasadų, bažnyčios, kariuomenės atstovai ir užsienio svečiai.

Tarp kviestinių svečių dalyvavo Žalgirio paminklo projekto sumanytojai, iniciatoriai ir pagrindiniai organizatoriai: Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos, Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės ir Lietuvos kariuomenės Rezervo karių asociacijos atstovai.

Lietuvos bajorų karališkąją sąjungą atstovavo LBKS vadas *Perlis Vaisieta*, LBKS Senato maršalka *Stasys Knystautas*, Vilniaus krašto bajorų sąjungos (VKBS) Garbės vadas *Kazimieras Mackevičius*, VKBS vadė *Elena Varanauskienė*, LBKS senatoriai iš Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių.

Iškilmingame minėjime dalyvaujantys aukščiausio lygio Lietuvos ir Lenkijos vadovai.

Garbės rikiuotėje – Lenkijos Respublikos kariškiai.

Lenkijos kariuomenės orkestrui atlikus Lenkijos ir Lietuvos Respublikų himnus, įžanginį sveikinimo žodį tarė Varmijos ir Mozūrijos vaivadijos Maršalka Gustaw Marek Brzezini: „Dabartinis Žalgirio mūšio laukas – tai

daug daugiau negu tik didelio mūšio, didelės pergalės legenda. Tai kupinas gyvenimo, unikalus kultūros centras, [...] Europos riterių sostinė“. Maršalka dėkojo už bendrą Lietuvos ir Lenkijos šventę, surengtą nepaprastu metu

*Iškilmėse kalba
Lietuvos Respublikos Prezidentas Gitanas Nausėda.*

*Prie paminklinio akmens
Lenkijos Respublikos Prezidentas Andrzej Duda.*

Igyvendinant šį projektą bajorams daugiausia padėjo kariškiai. Nuotraukoje atminčiai (iš kairės) - LBKS vadas Perlis Vaisieta, Lietuvos Gynybos atašė Višegrado šalims ir Kroatijai pulkininkas Gytis Kazokas, Lietuvos kariuomenės Strateginės komunikacijos departamento Pilietiškumo ugdymo skyriaus vyr. specialistas majoras Donatas Mazurkevičius ir Lietuvos kariuomenės Rezervo karių asociacijos prezidentas kapitonas Bronislavas Zaronskis.

(tebesitęsiant pasaulinei pandemijai dėl koronaviruso), ir nuoširdžiai pakvietė visus kitais metais dalyvauti inscenuotame Lietuvos ir Lenkijos riterių mūšyje Griunvaldo lauke.

Pasveikinti susirinkusius pakviestas Lenkijos Respublikos Prezidentas A. Duda pasidžiaugė, kad jau keli metai čia, Žalgirio mūšio lauke, Lietuva ir Lenkija gali pademonstruoti draugystę. Prezidentas akcentavo, kad lenkams ir lietuviams tai abiejų valstybių reikšmės, identiteto patvirtinimas: „Ir man, ir daugumai lenkų šios dienos metinės [...] yra ne tik didelio mūšio simbolis, bet visų pirma suklestėjimo, brolystės simbolis“. A. Duda prisiminė, kad prieš metus, liepos 16-ąją, pirmojo savo vizito

į užsienį Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda atvyko į Lenkiją. „Simboliai kuria politiką, simboliai kuria santykius, simboliai kuria istoriją. Man labai džiugu, kad ponas prezidentas kartu su ponu premjeru yra su mumis šiandien. Tegul šios 610-sios metinės būna bendras simbolis, bendras ženklas, kad Lietuva ir Lenkija kartu kuria ir NATO aljanso jėgą, ir šiuolaikinę pasaulį. Dieve, laimink Lenkiją, Dieve, laimink Lietuvą, Dieve, laimink lenkus ir lietuvius!“ – tokiais žodžiais baigė savo kalbą Lenkijos Respublikos Prezidentas.

„Paprastai apie išmoktas ar neišmoktas pamokas kalbame tuomet, kai susiduriame su pralaimėjimais. O kokią pamoką atnešė ši didi pergalė, vertinant jos reikšmę ir

Nors dėl koronaviruso Griunvaldo lauke nebuvo tradicinio inscenuoto Lietuvos ir Lenkijos riterių mūšio, spalvų ir senovinės atributikos netrūko. Tarp pastarųjų iškilmių dalyvių - ir oficialus asmuo - Frank Bayard (trečias iš kairės), Jeruzalės Vokiečių namų Švč. Mergelės Marijos ligoninės ordino Didysis magistras.

prasmę iš šių dienų perspektyvos? Mano manymu, viena jų – labai svarbi ir labai aktuali: valstybingumo kūrimas, savo identiteto, nepriklausomybės ir vertybių gynimas visais laikais buvo ir tebėra nuolatinis kasdienis mūšis“, – kalbėjo Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda. „Taip jau istoriškai susiklostė, kad neturime prabangos gyventi išskirtinai ramioje, nuspėjamoje ir geranoriškoje kaimynystėje. [...] Šiandien istorija yra nusikalstamai verčiama revanšistinės ir revizionistinės politikos ir manipuliacijų įrankiu, nukreiptu ir prieš Lenkiją, ir prieš Lietuvą. [...] Tai dar vienas nuožmus mūšis, kurį kartu su Lenkija turėsime atremti, gindami savo istorinę tiesą. Kad ir kokie nuviliantys procesai atrodytų – privalome likti uolūs ir nepavargstantys stipraus transatlantinio ryšio ir jo nepakeičiamumo advokatai. Tai yra mūsų saugumo garantas. O galbūt ir išlikimo sąlyga. [...] mūsų šalis ištis daug išgyveno, daug randų ir neužgijusių žaizdų yra mūsų bendros istorijos kūne. Ir šiandien aš noriu palinkėti vieno: tebus visos bendros patirtys – ir džiuginusios, ir galbūt skaudinusios – mus sutvirtinantis stiprybės ir išminties šaltinis, kuriuo galėtume didžiuotis ir dar po šešių šimtų metų“.

Lenkijos Respublikos Ministras Pirmininkas M. Morawiecki akcentavo, kad prieš 610 metų pasiekėme pergalę, nes buvome vieningi. „Istorijoje retai viskas vyksta

darniai, [...] be kliūčių“, – kalbėjo M. Morawiecki ir tuo pačiu pasidžiaugė šiandienine situacija, kai abi Respublikos bendradarbiauja kuriant veiksmų, interesų bendriją, diegiant bendras strategijas, veikiant Europos sąjungos bei NATO aljanso rėmuose, vykdant ekonominius projektus, kurie turi ne tik konkrečią, bet ir simbolinę reikšmę. Tai „man suteikia galimybę džiaugtis bendros ateities perspektyva [...]. Tegyvuoja Lietuva, tegyvuoja Lenkija, tegyvuoja Lietuvos ir Lenkijos sandrauga“, – palinkėjo Lenkijos Respublikos Ministras Pirmininkas.

„Žalgirio mūšis, įrašytas į istorijos vadovėlius, moko jaunąją kartą pažinti protėvių žygdarbius ir pripažinti, kad nėra nenugalimų priešių, jeigu Lenkija ir Lietuva yra drauge“, – skaitydamas savo kalbą pažymėjo Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas S. Skvernelis. „Šiandien aš galiu tvirtai liudyti, kad Žalgiris mums daugelį metų yra pergalės, drąsos, sutelktumo, bendrystės ir pasipriešinimo simbolis. Žalgiris įvairiais istoriniais laikotarpiais buvo ir liks ypač svarbi mūsų tautinės savimonės ir tapatybės dalis“. Pasak premjero, nėra jokios abejonės, kad Žalgiris, simbolizuojantis susitelkimą, išlieka aktualus ir šiais laikais. „Leiskite man šiandien įvardyti dar vieną svarbų mums simbolį. Į Žalgirio mūšio vietą iš Lietuvos buvo atgabentas dvylika tonų sveriantis akmuo.

Tai mūsų valstybių jėgos, užsispyrimo, atsparumo ir tvirtumo simbolis. Nuoširdžiai dėkoju paminklo sukūrimo iniciatoriams iš Lietuvos už šią prasmingą iniciatyvą, taip pat dėkoju Lenkijai už geranorišką bendradarbiavimą. Būkime stiprūs ir vieningi ateityje. Tegul akmenyje iškaltas Vytis per amžius veda mus į naujus laimėjimus“, – dėkojo ir linkėjo Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas.

Jeruzalės Vokiečių namų Švč. Mergelės Marijos ligoninės ordino Didysis magistras F. Bayard akreipė dėmesį į tai, kokia svarbi vertybė yra taika. „Popiežius Pijus XII yra pasakęs, kad nieko neprarandama sudarius taiką, tačiau dėl karo viską galima prarasti. Šiandien, prabėgus 610 metų po mūsų, stovime čia kartu būdami taikos Europos piliečiai ir, stiprindami broliškus ryšius, galime vienas kitam paspausti ranką. Galime kartu prisiminti mūsų istoriją, kuri reiškia daugiau nei karai, net jeigu kartais ir sunku suprasti tuos, kurie šią mūsų praeitį formavo. Tačiau šis laukas tapo susitaikymo lauku. [...] Tikėdami [...] meile, niekada nepraraskime vilties, kad esame pašaukti kartu kurti taikų dialogo, pagarbos ir susitaikymo pasaulį. Jeigu tokia yra pagrindinė iš Žalgirio siunčiama žinia, tai šią dieną galime švęsti džiaugsmingai ir drąsiai. Šia intencija prašau Dievo malonės mums visiems, čia susirinkusiems, ir mūsų globai patikėtiems žmonėms“.

Po sveikinimo kalbų šalių vadovai padėjo atminimo vainikus prie pagrindinio memorialo Žalgirio mūšio aukoms atminti.

Lenkijos kariuomenės chorui atlikus iškilmingą viduramžių laikų giesmę „Bogurodzica“ („Dievo gimdytoja“), įvyko oficiali paminklinio akmens su lietuvišku Vyčiu, skirto pergalės Žalgirio mūšyje 610-osioms metinėms atminti, atidengimo ceremonija. Paminklą pašventino Varmijos arkivyskupas metropolitas Edmund Piszcz ir Vilniaus arkivyskupijos vyskupas augziliaras Darius Trijonis.

Atidengdamas Lietuvos ir Lenkijos bažnyčios vyskupų pašventintą paminklą, Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda akcentavo akmenyje iškalto labai svarbaus kiekvieno lietuvių širdžiai ir viduramžiais ne vienos lenkų kilmingos šeimos herbuose atsispindėjusio Vyčio simbolį. Pasak Prezidento, „mūsų drąsos, kovos, pasiryžimo ginti savo tėvynę iki paskutinio kraujo lašo simbolis šiai dienai įgauna naują prasmę – taikaus, kūrybiško ir savo šalies gerovei nukreipto darbo simbolio. [...] Aš tikiu, kad žmonių rankų šilumos sušildytas akmuo turi širdį, ir ši širdis pulsuos lygiai tokiu pačiu ritmu, kaip pulsuos Lietuvos ir Lenkijos draugystė.“ G. Nausėda padėkojo už draugystę, tarpusavio supratimą ir pasidžiaugė galėdamas bent maža dalele prisidėti prie tolesnių abiejų tautų draugystės stiprinimo.

LBKS vado Perlio Vaisietos rankose – speciali atminties kapsulė ateities kartoms, kuri, baigiantis iškilmėms Žalgirio mūšio lauke, padėta po paminkliniu akmeniu.

Atsiliepdamas į Jo Ekscelencijos žodžius, Lenkijos Respublikos Prezidentas A. Duda padėkojo už šį draugystės ženklą. Tuo pačiu pasidžiaugė, kad Vytis primena bendrą abiejų tautų sukurtą valstybę ir primins visiems, kurie čia ateis. Pasak Prezidento, paminklas primins, kad Lenkija ir Lietuva turi labai ilgą bendrą istoriją, tai yra ir ginklo, ir kraujo brolystė, taip pat bendrų reikalų brolystės simbolis. Baigdamas savo kalbą, Lenkijos Respublikos vadovas pasakė: „Tikiu, kad taip ilgai, kiek čia stovės šitas akmuo, taip ir abi šalys jungs draugystės, brolystės ryšiai.“

Ceremonijos pabaigoje paminklo rėmėjai – LBKS vadas P. Vaisieta, Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės atstovas pulkininkas R. Žibas ir Lietuvos kariuomenės Rezervo karių asociacijos prezidentas kapitonas B. Zaronskis buvo pakviesti po paminkliniu akmeniu padėti specialią atminties kapsulę ateities kartoms. Simboliška – ši kapsulė, Lietuvos kariuomenės artilerijos sviedinio iššauta tūta, kurioje patalpintas paminklo projektas, sutartis tarp Lietuvos ir Lenkijos šalių dėl paminklo statybos, taip pat visų geros valios Lietuvos žmonių, prisidėjusių prie paminklo sukūrimo, vardinis sąrašas.

Valdo MINTAUČKIO nuotraukos.

ATMINTIS

Dalila STANKUTĖ
 medicinos mokslų daktarė,
 VŠĮ Vilniaus miesto klinikinės ligoninės vaikų ligų gydytoja,
 h. *Kapas (Mogila)* bajorė

TIK APIE GYVENIMĄ

„Tu klausai, bet aš nieko nežinau apie mirtį, nes pažįstu tik gyvenimą. Galiu pasakyti, kuo tikiu: mirtis – gyvenimo pabaiga arba paprasčiausias perėjimas prie kitokio būdo gyventi. Abiem atvejais nėra ko baimintis“. (ištrauka iš L. S. Christensen knygos „Įbrolis“)

Mūsų mylimas vyras, tėvelis ir senelis visą gyvenimą galvojo *tik apie gyvenimą*.

Kodėl taip susiklostė jo gyvenimas, greičiausiai ištakų reikėtų ieškoti vaikystėje ir jaunystėje. Turėjo gerus ir rūpestingus tėvus, jautė nuolatinį jų rūpestį ir meilę. Buvo laukiamas vaikas, šeimoje jau augo dvi vyresnės sesutės.

Gimė 1927 m. kovo 29 d. Radviliškio rajone, krikštytas Šiaulėnų bažnyčioje. Dėl tėvo tarnybos šeima kelis kartus keitė gyvenamąją vietą. Teko gyventi Tytuvėnuose, Šaukote, kur praėjo vaikystė ir jaunystė, kur lankė mokyklą. Daug laiko praleido gamtoje, laukuose ir miškuose uogaudamas, riešutaudamas, žuvaudamas.

1939-aisiais pradėjo mokslus Šeduvos gimnazijoje. Tais metais ir dienoraštį pradėjo rašyti, kurį daug vėliau

sudėjo į leidinį „Tarp dienoraščio eilučių“. Literatūra, rašymas, knyga tėvelį lydėjo visą gyvenimą. Vaikystėje, rudenį ir žiemą, anksti temstant, šeima ilgai vakarodavo, garsiai skaitydavo knygas, laikraščius. Dar iki mokyklos pradėjęs skaityti, skaitė viską, kas papuolė po ranka, ne visuomet viską suprasdamas. Ir vėliau, mūsų namuose, knygos užėmė daug vietos: mėgome skaityti visi.

1945 m. birželio 26 d. baigė gimnaziją ir įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetą. Studijuodamas, klausydamas akušerijos ginekologijos ciklo paskaitų suprato, kad tai viena sunkiausių ir atsakingiausių specialybių, nes gydytojas atsako už dvi gyvybes: motinos ir vaiko. Turbūt iš aukščiau buvo lemta tapti akušeriu ginekologu, nes, dar esant mamos iščiose, tėvai prie savo namų durų, po nakties, rado naujagimį, kurį skaudančia širdimi teko atiduoti į kūdikių namus.

1950 m. sėkmingai baigė universitetą, tačiau diplomo negavo ir nebuvo paskirtas į darbą. Tuo metu už ryšius su partizanais buvo suimtas jo tėvas Pranas Stankus

ir nuteistas kalėti 25 metus. Dėka gerų žmonių 1950 m. rugsėjyje pradėjo dirbti, bet po anoniminio skundo, kad yra politiškai nepatikimas, teko „savo noru“ išeiti iš darbo. Dirbant LTSR gydymo įstaigose, šis šleifas tėvelį lydėjo visą laiką.

Nežiūrint visų negandų, dirbdamas moterų gydytoju, patyrė daugiau džiaugsmo nei skausmo, daugiau pergalių nei pralaimėjimų. Kas gali būti džiaugsmingesnio už ilgai laukto kūdikio gimimą? Iš vaikystės prisimenu, kaip dažnai, einant gatve, tėvelį sustabdydavo dėkingos moterys, šeimos, dar kartą turinčios progą padėkoti už suteiktą laimę.

Per ilgus darbo metus įsitikino, kad geras gydytojas gali būti tik mylintis žmones, jautrus jų negaliai, nes kitaip vargsta ir gydytojas, ir kenčiantis ligonis.

Tėveliui teko dirbti Klaipėdos ir Vilniaus ligoninėse, daug konsultuoti įvairiuose Lietuvos rajonuose, miestuose. Dalyvavo daugelyje komisijų, konsilių, aptariant sunkius ligonius. Prisimename, kad ne kartą, net nuo vaišių stalo teko kilti ir vykti pas ligonę.

Sukaupta patirtis sugulė į disertaciją, kurią apgynė 1968 m. 1970-aisiais pradėjo dirbti VU Medicinos fakulteto akušerijos ginekologijos katedroje. Man visada buvo malonu išgirsti iš savo kolegų apie įdomias tėvelio paskaitas.

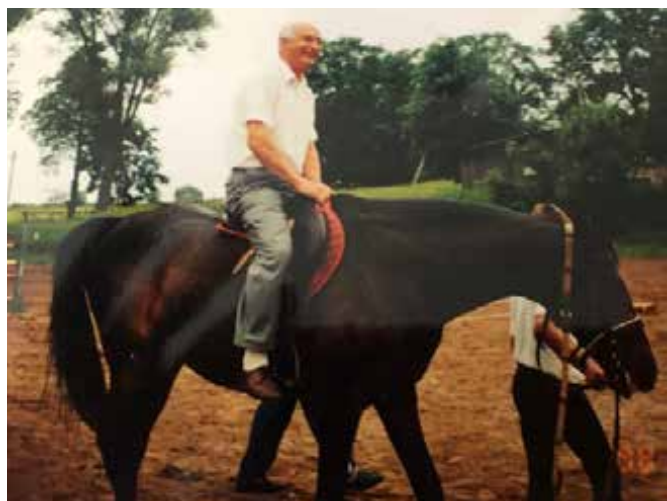
Nuo 1988 m. tėvelis įsitraukė į visuomeninę ir politinę veiklą. Spalio 22 d. dalyvavo Sąjūdžio suvažiavime. Buvo aktyvus vėl nepriklausomos Lietuvos gyvenime: 1990-1995 m. – Vilniaus miesto Tarybos deputatas, 1994 m. išrinktas Lietuvos didžiųjų miestų sąjungos Sveikatos apsaugos komiteto pirmininku ir Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos vadovu. Einant pastarąsias pareigas teko susipažinti ir susirašinėti su daugybe įdomių, bajoriška kilme besididžiuojančių žmonių.

Šias pareigas ėjo iki 2000-ųjų. Kadangi buvo labai visuomeniškas, besidomintis viskuo žmogus, toks, kuriam rūpėjo Lietuvos gerbūvis, ateitis, gyvenimo saulėlydyje tapo bendrijos „Patirtis“ nariu. Čia su mūsų šalies intelektualais aptardavo to meto aktualijas, pasidalindavo savo nuomone įvairiais rūpimais klausimais.

Metams bėgant visuomeninė veikla siaurėjo, tačiau iki gyvenimo pabaigos rašė dienoraštį, kuriame paliko savo mintis, pojūčius, viltis.

Turėdamas savo tėvų pavyzdį, visą gyvenimą saugojo šeimos vertybes – buvo geras ir mylintis vyras, nuostabus tėvas ir senelis, kuris džiaugėsi šeimos narių pasiekimais, liūdėjo dėl nesėkmių. Tai buvo šeimos ramstis, į kurį galėjai kreiptis dieną ir naktį, sulaukti patarimo ir pagalbos. Mums visiems labai trūksta ir trūks mūsų mylimo tėtuko.

Nuotraukos iš Stankų šeimos archyvo.

Eugenijus ČERŠKUS

h. Rava (Rawa-Rawicz) bajoras,

teisininkas, Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius

PIRMASIS LBKS VADAS

Dr. Jonas Stankus (dešinėje), bendražygiui Trakų pilyje įteikęs Bajorystės pripažinimo aktą.

Prisimenant medicinos mokslų daktarą, docentą Joną Stankų, reikėtų jo atminimui skirti ne nedidelės apimties straipsnį, o solidžią studiją. Tikiu, kad ateityje bus parašyta monografija, kuri galės plačiau ir giliau atskleisti šio nepaprastai išmintingo, talentingo, mylinčio savo šeimą ir Tėvynę žmogaus portretą.

J. Stankus gimė labai gražioje vietovėje – Baroniškėse, Radviliškio rajone. Lankė Tytuvėnų pradžios mokyklą, o 1945 m. Šeduvos „Saulės“ gimnazijoje jam buvo įteiktas brandos atestatas. Tais pačiais metais įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetą, kurį baigęs ir įgijęs gydytojo kvalifikaciją, diplomo negavo, tik išrašą rusų kalba su valstybinių egzaminų pažymiais. Bet apie tai vėliau...

Man teko laimė ir garbė susipažinti su dr. J. Stankumi dar 1988-aisiais, kada šalyje prasidėjo istorinis persitvarkymas. Kartu su juo dalyvavome pirmuose Sąjūdžio renginiuose, suvažiavimuose, o nuo 1990-ųjų kovo dirbome Vilniaus miesto savivaldybėje.

Dr. J. Stankus nuo Vilniaus universiteto Sąjūdžio bendruomenės buvo išrinktas Vilniaus miesto tarybos deputatu. Netrukus deputatai, atsižvelgę į neeilinius medicinos mokslų daktaro inovatyvius darbus, didelį auto-

ritetą medikų bendruomenėje, įvertinę jo indėlį ugdant būsimuosius medikus VU Medicinos fakultete, sutartinai patvirtino J. Stankų Sveikatos komiteto pirmininku. Tuo pačiu sostinės sveikatos apsaugos įstaigos, o ir pati medicina plačiąja prasme atsidūrė patikimose patyrusio mediko rankose.

Mane gi darbui miesto savivaldybėje rekomendavo Vilniaus miesto Sąjūdžio taryba. Tapau vienu iš miesto vykdomosios valdžios vadovų, savivaldybės Valdybos nariu, kurią sudarė meras, du vicemerai ir du nariai. Tuometinės mano pareigos atitiko dabartines miesto savivaldybės administracijos direktoriaus pareigas.

Taip Dievas ir gyvenimas suvedė du žmones. Nuo to momento tapome bendražygiais ir sutarėme vienas kitą vadinti vardais. Pradėjome darbą pastate, esančiame Gedimino pr. 9. Sovietiniais metais šiuose didžiuliuose rūmuose buvo įsikūręs komunistų partijos centro komitetas, vadovaujamas A. Sniečkaus. Atvirai pasakysiu, ištikus penkerius metus buvo nejauku dirbti šiame pastate – jame trūko šilumos ir šviesos. O svarbiausia – slėgė rūmų istorinė praeitis.

Daktaras iškart energingai ėmėsi darbų. Paminėsiu tik vieną pavyzdį, nors per kadenciją buvo nuveik-

ta daug reikšmingų darbų. Metų metais tęsėsi Lazdynų Greitosios pagalbos ligoninės statyba. Reikėjo ją užbaigti. Titaniškų pastangų dėka statybos darbai buvo baigti. Ligoninė pradėjo dirbti visu pajėgumu. Buvo nupirktas naujausias, tuo metu moderniausias įranga, paruoštas ir apmokytas personalas.

Mūsų bendravimo metu man, kaip ir daugeliui kolegų, nepaprastai imponavo šio žmogaus inteligencija ir erudicija, gebėjimas išklausti oponentą, o jei buvo poreikis, labai taktiškai ir subtiliai jam oponuoti. Tą stebėdavau ir jo, kaip deputato, pasisakymuose tarybos posėdžių metu. Tokia tik jam vienam būdinga laikysena ir bendravimo būdas išliko visam laikui. Unikalus žmogus buvo dr. J. Stankus. Labai taikliai jį yra apibūdinęs jo kolega – miesto tarybos deputatas ir kaimynas pagal gyvenamąją vietą, architektas, profesorius Jurgis Vanagas. Jis sakė: „Mano gyvenimą papildė Jono profesionalumas, patirtis, platus akiratis, iniciatyvumas, pareigingumas, įgūdis dalykiškai bendrauti su žmonėmis. Jis neabejotinai žmonėms darė nesuvaidinto, patikimo, atsakingo asmens įspūdį. Neretai mes, antakalniečiai, daktarą Joną Stanką vadindavome savo globėju, Antakalnio Riteriu baltu chalatu...“.¹

Kartą savivaldybėje, mano kabinete prie arbatos puodelio išsikalbėjome apie pokario, tremties baisumus. Papasakojau kokiomis aplinkybėmis mano seneliai be kaltės buvo ištremti į Sibirą ir ten žuvo. Tada daktaras papasakojo skaudžią savo šeimos istoriją. Pasirodo, jo tėvelis už ryšius su Lietuvos partizaniais Pabaltijo karinio tribunolo buvo nuteistas 25 metams ir ištremtas į Sibiro lagerius (vėliau parodė ir dokumentus). „Štai kodėl, Eugenijau, aš negavau mediko diplomo. Mūsų šeima buvo nuolat persekiojama, man buvo užtrenktos visos durys siekti profesinės karjeros“, – sakė jis. Nuo to momento tapome dar artimesni, nes mus jungė ir bendri mūsų šeimų likimai.

1993 m. vasario 16 d. Vilniaus miesto taryba surengė iškilmingą posėdį. Posėdžiui pasibaigus, kartu su daktaru Jonu susėdome prie kuklaus vaišių stalelio. Kaip įprasta, kalbėjomės darbo, šeimos, istorine tematika. Staiga daktaras paklausė manęs, ar bajoras Jonas Čerskis, 1863 m. sukilimo dalyvis, caro administracijos ištremtas į Sibirą ir savo atradimais tapęs garsus visame pasaulyje, nebuvo mano giminaitis. Atsakiau, kad asmeniškai genealogijos sąsajų su Jonu Čerskiu netyrinėjau, bet mano tėvelis Juozas Čerskus didžiudamasis dažnai kartodavo, kad jis „iš bajorų“. Daktarui paminėjau, jog dar iš geografijos pamokų žinojau, kad šio žmogaus vardu viso pasaulio žemėlapiuose pažymėtas kalnagūbris Rytų Sibire. Tik vė-

Dr. Jono Stankaus atsiminimų knygos viršelis.

liau tikros profesionalės, archyvarės, daug nusipelnusios Bajorų sąjungai Sigitos Gasparavičienės dėka ir iš pokalbių savo namuose su žinomu disidentu, Kovo 11-osios Akto signataru Gediminu Ilgūnu, tyrinėjusiu J. Čerskio gyvenimą, sužinojau, kad tai mano protėvis. Beje, paskutinėje G. Ilgūno knygoje „Nuo Neries iki Kolymos“ ir aš esu minimas kaip garbingos bajoriškos Čerskų giminės atstovas. Ponia Sigitą įteikė man dokumentuotą 500 metų genealoginį medį. Gera ir smagu rankose turėti tokią giminės genealogiją.²

Dr. J. Stankus buvo žymiai daugiau įsigilinęs tyrinėdamas savo šeimos, giminės genealogiją. Kartą daktaro namuose begurkšnodami jo žmonos Danutės paruoštą aromatingą arbatą, gana detalai aptarėme kreipimosi į visuomenę dėl prieškaryje veikusių bajorų draugijos atkūrimo aspektus. Po beveik metus trukusių pokalbių, diskusijų, dvejonių, pasirinkto laiko tinkamumo, nusprendėme, kad ilgiau laukti nebėra prasmės, kad privalome būti šios, labai ilgai brandintos idėjos – atgaivinti Lietuvos bajorų draugiją, iniciatoriais. Apie tai aiškiai ir nedviprasmiškai savo knygoje „Tarp dienoraščio eilučių“³ 285-286 psl. daktaras Jonas rašo: „Žmonės, užmiršę savo bajorišką kilmę, pradėtų domėtis savo giminės praeitimi, o kartu Lietuvos istorija. Tomis mintimis pasidalijau su Vilniaus miesto Valdybos nariu Eugenijumi Čerskumi, nes žino-

¹ J. Stankus, Bibliografija, Vilnius, 2017, psl. 84.

² G. Ilgūnas, Jonas Čerskis, Vilnius, 1983, G. Ilgūnas, Nuo Neries iki Kolymos, Vilnius-Sibiras, 2008.

³ J. Stankus, Tarp dienoraščio eilučių, Vilnius, 2005.

jau, kad jis yra kilęs iš senos bajorų giminės. Kartu su juo svarstėme, kaip suburti tokius žmones ir kaip kreiptis per spaudą, kad bajorų palikuonys atsišauktų. Viską pergalyvoje savo kreipimasi per „Lietuvos aidą“ pavadinome „Atkurkime savo genealogijos medį“.⁴ Nurodėme Vilniaus miesto savivaldybės Sveikatos komiteto 204-ąjį kabinetą, kuriame dirbo dr. J. Stankus, telefono numerį ir susitikimo laiką – 1993 m. gruodžio 23 d. 17.00 val. (beje, šiame savivaldybės antrojo aukšto kabinete dr. J. Stankaus padėjėja visą tarybos kadenciją dirbo vėliau ministre tapusi, o dabar Seimo narė Rimantė Šalaševičiūtė).

Sutartu laiku į pirmąjį bajorų palikuonių susirinkimą atvyko:

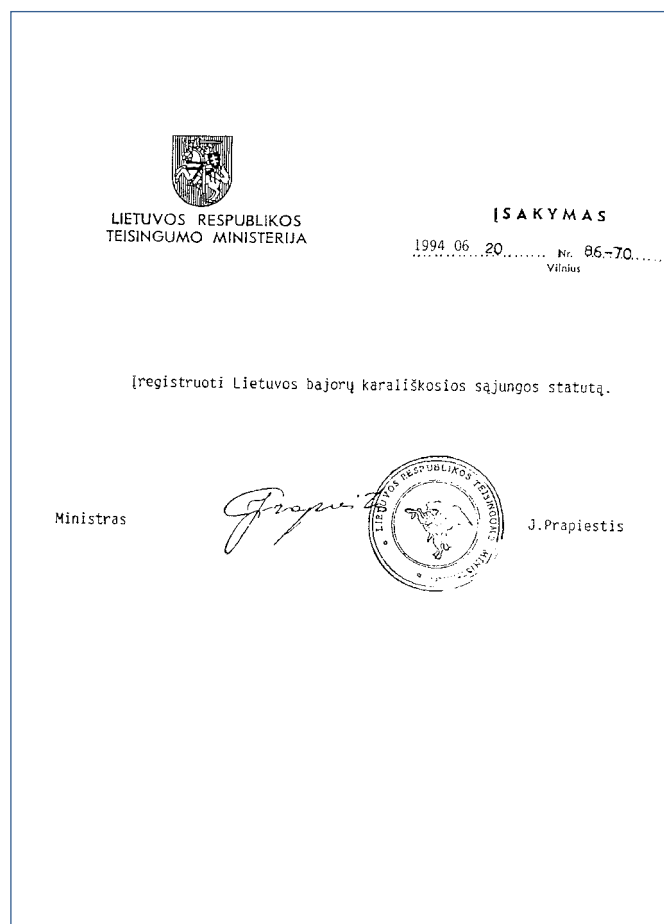
1. Jonas Stankus
2. Eugenijus Čerškus
3. Undinė Nasvytytė
4. Algimantas Nasvytis
5. Konstantinas Bogdanas
6. Jonas Sidaravičius
7. Steponas Eitminavičius
8. Giedrė Bulotaitė
9. Irena Svetlauskienė
10. Donatas Baikštys
11. Bronislovas Vonsavičius

Knygoje „Tarp dienoraščio eilučių“ 286 psl. dr. J. Stankus rašo: „Susirinko senų Lietuvos giminių atstovai, pasirengę remti mūsų idėją – steigti Lietuvos bajorų palikuonių sąjungą. Buvo įkurta iniciatyvinė grupė, jos pirmininku išrinko mane, o sekretoriumi Eugenijų Čerškų. Nutarėme iki vasaros sezono sušaukti Lietuvos bajorų sąjungos narių suvažiavimą“.

Noriu atkreipti skaitytojų dėmesį, kad iniciatyvinės grupės protokolą, taip pat ir kitus bajorų palikuonių posėdžių protokolus iki pat suvažiavimo ruošdavau aš, arba pavesdavau atlikti I. Svetlauskienei, kuri vėliau juos perduodavo man vizuoti ir saugoti.

Dr. J. Stankaus sudarytoje knygoje „Lietuvos bajorų palikuoniai“⁵ 6 psl. rašoma: „Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, atsivėrė galimybės prisiminti savo valstybės, tautos ir giminės istoriją. 1993 metų pabaigoje po Jono Stankaus ir Eugenijaus Čerškaus kreipimosi per žiniasklaidą, kad reikia atgaivinti giminės genealogiją, prasidėjo Lietuvos bajorų atgimimo sąjūdis“.

Toliau propaguoti bajorų idėjas 1993 m. gruodžio 22 d. kartu su juo paruošėme išsamų straipsnį „Atgimime“, kuris vadinosi „Atkurkime savo genealoginį

Registracijos pažymėjimas.

medį“.⁶ Daktaras Jonas daug straipsnių bajorijos tematika pateikė „Lietuvos aidui“, kalbėjo per Lietuvos radiją, Vilniaus miesto radiją, ne kartą kreipėsi į užsienio lietuvius per Lietuvos radijo laidą, skirtą užsienio lietuviams, todėl labai greitai ir plačiai sklido žinia apie bajorijos atgimimą. Šiame kontekste vien ko vertas kauniečio Roberto Čerškaus straipsnis to meto laikraštyje „Tremtinys“ – „Ešelonų pusbroliai ir pusseserės“, palietęs skaudžius bajorijos istorijos išgyvenimus.

Posėdžiams ir pasitarimams rengti skyriau prestižinę savivaldybės 312-ąją („Baltąją“) salę trečiajame aukšte. Sutarėme rinktis kiekvieną šeštadienį 11 val. Bajorų palikuonių iš visos Lietuvos vis gausėjo. Paskyriau savivaldybės darbuotoją, kuris savaitgaliais kartu su pastato apsauga pasitikdavo svečius. Diskusijoms iš anksto būdavo paruošta kava, arbata, sausainiai ir t. t. Savivaldybės kanceliarijos darbuotojos susirinkimo dalyviams papildomai siuntinėdavo priminimus. Posėdžių darbotvarkę aptardavome kartu su daktaru Jonu, atsižvelgdami į dalyvių pareiškimus ir pastabas. Pritarus susirinkusiems, tapo tradicija posėdžiams pirmininkauti pakaitomis su daktaru Jonu. Pirmiausia žodį suteikdavome garbiajam Kau-

⁴ Lietuvos aidas, 1993 m. gruodžio 15 d.

⁵ J. Stankus, Lietuvos bajorų palikuoniai, Vilnius, 2000.

⁶ J. Stankus, Bibliografija, Vilnius, 2017, psl. 44.

Dalis bajorų palikuonių po eilinio posėdžio Vilniaus miesto savivaldybėje. Pirmasis kairėje – dr. Jonas Stankus, aštuntasis – Eugenijus Čerškus. 1994 m. Dalis bajorų palikuonių po eilinio posėdžio Vilniaus miesto savivaldybėje.

no miesto atstovui, tarpukario Lietuvos bajorų draugijos tikrajam nariui Jonušui Kliučinskui, kurio guvus protas, sąmojingi ir vaizdingi prisiminimai bei patarimai žavėjo visus. Dirbome korektiškai, entuziastingai, dinamiškai. Visiems gerą įspūdį paliko Kauno krašto atstovai, kurie visada būdavo aktyvūs, o jų pasiūlymai konstruktyvūs ir dalykiški. Intensyviai dirbdami artėjome prie suvažiavimo, kurį bendru sutarimu nusprendėme surengti 1994 m. balandžio 23 d. Suvažiavimui rengti buvo sudarytos darbo grupės iš visos Lietuvos regionų atstovų. Programinės grupės vadovu paskirtas dr. Steponas Eitminavičius, o viso suvažiavimo organizaciniai darbai bei Bajorų sąjungos statuto projekto parengimas buvo pavestas man.⁷

Su Vilniaus miesto deputatų tarybos pirmininku Arūnu Grumadu bei miesto meru Arūnu Štaru suderinau dėl pagrindinės Didžiosios posėdžių salės panaudojimo suvažiavimo reikmėms, ji buvo skirta neatlygintinai. Suvažiavimo dieną salė, talpinanti apie 360 žmonių, buvo pilnutėlė. Užsiregistravo 222 delegatai. Iš Vilniaus – 72, Kauno krašto – 30, kiti delegatai atstovavo įvairius Lietuvos regionus. Delegatai atvyko su šeimomis, vaikais, draugais. Be to, organizacinis komitetas pakvietė gausų būrį svečių. Tuo metu mano darbo kabinete vis dar virė karštos diskusijos dėl Sąjungos pavadinimo. Užkliuvo vienintelis žodis – „Karališkoji“. Sutarėme, kad, teikdamas suvažiavimo delegatams statuto projektą dėl termino „Karališkoji“, teiksiu ir alternatyvų balsavimą. Daugumos delegatų balsai lėmė, kad visų mūsų „kūriny“ būtų pavadintas Lietuvos bajorų karališkąja sąjunga. Beje, tam di-

delę įtaką turėjo tvirta ir argumentuota J. Kliučinsko, Laimos Sasnauskaitės-Mikalienės bei R. Čerškaus pozicija. J. Kliučinskui pasiūlius, suvažiavimas vienbalsiai išrinko J. Stankų Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos vadu. Suvažiavimas taip pat vienbalsiai išrinko E. Čerškų Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos kancleriu. Buvo išrinktas Senatas, susidedantis iš 40 narių, Garbės teismas, Legitimacijų komisija, Revizijos komisija. Tokiu būdu buvo išrinkti pirmieji LBKS vadovai ir sudarytos atitinkamos komisijos.

Suvažiavimo patvirtintą Sąjungos statutą įteikiau Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai ir pagal to meto reikalavimus jį pasirašiau. LR teisingumo ministro 1994 m. birželio 20 d. įsakymu Nr.86-70 Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos statutas įregistruotas Juridinių asmenų registre.

Baigdamas norėčiau pacituoti šio garbingo žmogaus, vieno iš Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos kūrėjų, knygos „Tarp dienoraščio eilučių“ žodžius, kurie kaip niekada šiandien tinka kiekvienam iš mūsų: „Manau, kad turėti istorinę praeitį yra garbinga. Tačiau tai yra mūsų protėvių nuopelnas, tai turėtumėme patvirtinti ir savo pačių darbu. Dėl to man bajorai, grafai, kunigaikščiai įdomūs ir verti tiek, kiek yra dori, garbingi žmonės. Laimingiausias ir vertingiausias yra tas, kuris viską kuria savo protu ir rankomis“.

Tai savo darbais ir visu prasmingu gyvenimu įrodė pirmasis LBKS vadas, medicinos mokslų daktaras Jonas Stankus.

Nuotraukos ir iliustracijos iš autoriaus asmeninio archyvo.

⁷ J. Stankus, Tarp dienoraščio eilučių, psl. 290.

Indrės CHMIELIAUSKAITĖS-MAKARSKIENĖS
(h. Gulbė)

ŽODIS, TARTAS ATISISVEIKINANT SU DR. JONU STANKUMI

Gerbiamas Daktare Jonai,

Jums buvo lemta ateiti į šią žemę kartu su bundančiu pavasariu ypatingą dieną – kovo 29-ąją. Jūsų gimimo metais – 1927-aisiais – tai buvo Didysis Penktadienis, kai visame pasaulyje prisimenama Jėzaus Kristaus kančia ir mirtis. Be jų nebūtų Prisikėlimo ir šiandien mus guodžiančios vilties.

Viltis ir tikėjimas buvo svarbūs Jūsų gyvenime. Pasirinkote kilnią gydytojo profesiją. Dabar būtų sunku suskaičiuoti, kiek daug per tuos metus sutikote į pasaulį atėjusių kūdikių, kiek daug padėjote jų mamoms ir kiek tai pareikalavo jėgų ir žinių. Savo profesinę patirtį paskelbėte ne tik monografijose, vadovėliuose, bet ir knygoje „Moterų gydytojo užrašai“. Joje aprašyti klinikiniai atvejai liudija, kad gydėte ne tik tinkamai diagnozuodamas ligas, skirdamas vaistus ar operuodamas, bet ir savo jautria širdimi, rūpesčiu, švelniu padrašinančiu žodžiu. Buvote savo studentams ir kolegoms mokytojas, patarėjas ir pavyzdys.

Savo knygoje rašėte: „Manau, kad laikas yra vienas iš svarbiausių veiksnių valstybės, tautos ir žmogaus gyvenime. Jei ko nors laiku nepadarysime, tai daug prarasime“.

Nepaisydamas didelio užimtumo darbe, daug dėmesio skyrėte ir visuomeninei veiklai – 1988 m. buvote išrinktas Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo delegatu, 1990 m. – Vilniaus miesto tarybos deputatu. Su nekantrumu laukdavau Jūsų dienoraščio ištraukų pasirodymo „Lietuvos aide“.

Iš Jūsų sklido didelė pagarba Tėvynei, jos praeičiai, kalbai ir kultūrai. Mūsų pažintis prasidėjo prieš 25-erius metus, kai tapote Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos vadu. Dažnai susitikdavome Telšiuose, Žemaičių bajorų

draugijos renginiuose, kur visada buvote laukiamas ir gerbiamas. Jūsų sudarytoje knygoje „Lietuvos bajorų palikuoniai“ aprašyta daug Lietuvos bajoriškų giminių ir jų istorijų. Kokiu patriotišku džiaugsmu degė Jūsų akys, kai 2018 m. vasario 16 d. susitikome Signatarų rūmuose iškilmingame Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos minėjime. Visada žvelgėte pirmyn, tikėjote Lietuva ir jos ateitimi.

Jūsų pasididžiavimas buvo ir nuostabi šeima, kurioje puoselėjote didelę pagarbą ir meilę. Su žmona Elena Danute gruodžio 5-ąją būtumėte šventę 65-ąsias vestuvių metines. Susilaukėte dukros Dalilos ir sūnaus Vidmanto, kurie Jums padovanojo anūkų ir proanūkų. Visada liksite jų širdyse ir jie tęs Jūsų gyvenimą.

Išsiskyrimo žemiškame kelyje valandą nejučia susimąstome apie laiko tėkmę. Noriu pacituoti Jūsų užrašytas mintis apie laiką: „Su metais pastebėjau, kad laiko užtenka vis mažiau, kad jis bėga vis greičiau. Ir nuolat kildavo mintis: ir kas tas laikas?“

Pojūčių ir organų, kuriais suvoktume laiką, neturime. Mes nematome savo minčių, svajonių, bet jaučiame ir žinome, kad tai – mūsų būties dalis. Žinome, kad, kai neliks mūsų, neliks ir mūsų jausmų, svajonių, o laikas ir toliau liks, negrįžtamai bėgs ir niekas nežino, kas laike buvo pirmas ir kas bus paskutinis“.

Padarėte neįtikėtinai daug per Jums skirtą šioje žemėje laiką, rūpestingai atlikdamas visas pareigas, savo širdį išdalinate kitiems. Ačiū Jums! Teapdovanoja Jus Aukščiausiasis Amžinybės vainiku...

2019 m. lapkričio 16 d., Vilniaus Kairėnų kapinės

Giedrė BULOTAITĖ-JURKŪNIENĖ
LBKS Garbės bajorė (h. Raguotinė)

DIEVUI, TĖVYNEI, ARTIMUI

LBKS vadas dr. Jonas Stankus teikia kilmės dokumentus bajoraitei Daivai Sadauskaitei.

Kai 1993 m. pavasarį buvau pakviesta į „slaptą“ posėdį Vilniaus miesto savivaldybės salėje, sukilo visi romantiškai idealistiniai jausmai, pagalvojau, kad tai nuotykis lyg iš pasakos... Susirinkom keliolika žmonių, bet su kiekvienu nauju posėdžiu radosi vis daugiau dalyvių – vieni prigijo, kiti daugiau nebepasirodė. Iš mūsų tarpo ryškiai išsiskyrė keletas aktyvių žmonių – teisininkas Jonas Stašinskas, geologas Steponas Eitminavičius, archyvaras Bronislovas Vonsavičius ir gydytojas dr. Jonas Stankus. Pastarasis kalbėjo su visais švelniai, truputį tėviškai, matyt, įtakoją jo atsakinga profesija. Pastebėjau,

kad jis jautrus, atidus ir truputėlį naivus, kaip ir visi dori, garbingi ir geri žmonės. Savo elgsena labai priminė seniai mirusį mano tėvą. Visus metus iki pat Atkuriamojo Seimo (1994 m. balandžio 24 d.) su užsidegimu rinkomės kas šeštadienį. Įkvėpti kūrybinės dvasios, pakylėti noro atkurti istorinę tiesą. Smulkmeniškai narstėm ir aptarinėjom būsimos organizacijos struktūrą, teisinę padėtį ir Statutą, labai nuoširdžiai ruošėmės pirmajam Suvažiavimui.

Taip keli vyresniosios kartos inteligentai, padedami savivaldybės teisininko E. Čerškaus ir keliolikos entuziastų iš miesto, vedami kilniausių jausmų, atkūrėme LDK kilmingųjų palikuonių organizaciją. Visi, aktyviai darbavęsi 1993-1994 m., tapome pirmojo Suvažiavimo delegatais ir buvome išrinkti senatoriais. Atkuriamojo Suvažiavimo metu pirmuoju organizacijos vadu vienbalsiai buvo išrinktas dr. J. Stankus. Kai buvo suformuotas bei patvirtintas Senatas, turėjome garbės artimai pažinti ir šiltai bendrauti su tarpukario kilmingųjų organizacijos nariu, šviesuoliu Jonušu Kliučinsku.

Abu šie kuklūs, tėviškai jautrūs žmonės nuoširdžiai stengėsi pakelti postsovietinių inteligentų savimonę, pasakojo apie kilmingųjų pareigas Tėvynei ir organizacijai, aiškino apie aukštuomenės elgsenos ir aprangos etiketo ypatumus ir reikalavimus – *kad būtume verti savo protėvių, kuriems už tikrus nuopelnus buvo suteiktas kilmingojo titulas* (dr. J. Stankus).

Senatoriai, vedami romantiško idealizmo, nuoširdžiai stengėsi visas pareigas atlikti kuo geriau ir, suprantama, be jokio atlygio. Tuo metu sukūriau ir padovanojau LBKS stilistiškai vieningą visų reikalingų objektų grafinio apipavidalinimo projektą.

Apie LBKS kūrimąsi išsamiai rašė Leonas Peleckis-Kaktavičius (žr. *Lietuvos Bajoras*, 2009, nr. 15).

MENAS IR ISTORIJA

Daiva MITRULEVIČIŪTĖ

Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų

Komunikacijos skyriaus tarptautinių ryšių vadovė

NUO SACRO IKI PROFANO GIORGIO BARATTI DAILĖS KOLEKCIJA IŠ MILANO

Parodos idėja ir aktualumas

2020 m. vasario 16-ąją, minint Lietuvos valstybės atkūrimo dieną, Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose buvo atidaryta tarptautinė paroda „NUO SACRO IKI PROFANO. Giorgio Baratti dailės kolekcija iš Milano“, veikusi iki rugsėjo 27-osios. Ja kultūrinei visuomenei, jaunuomenei ir užsienio svečiams pristatytas unikalus europinės dailės paveldas – garsių XIV–XVIII a. Italijos dailininkų ir skulptorių kūrinių rinkinys bei keletas kitų Europos šalių menininkų darbų. Iš viso muziejaus Tarptautinių ir nacionalinių parodų centre (500 kv. m.) eksponuota devyniasdešimt dailės kūrinių.

Ši paroda – jau ketvirtasis Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų tarptautinio bendradarbiavimo projektas, rengiamas Vilniuje kartu su kultūros ir bažnytinėmis institucijomis bei kolekcininkais iš Italijos. Ankstesni panašūs projektai – tarptautinės parodos „Europos Viduramžių ir Renesanso gobelenai. Gijomis išauta istorija“ (2014–2015), „Spalvų alchemija. Skaljolos meno kūriniai iš Bianco Bianchi kolekcijos Florencijoje“ (2016) ir „Florencija Renesanso ir Baroko laikais. Tapyba iš fondo *Cassa di Risparmio di Firenze* ir banko *CR Firenze* kolekcijų“ (2018) – sulaukė itin didelio Lietuvos kultūrinės visuomenės susidomėjimo. Bendro europinio kultūros paveldo pristatymas primena ir apie Lietuvos istorinius ryšius su svarbiausiais Europos kultūros centrais ir padeda įsivaizduoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų turėtas meno kolekcijas, kurios dėl valstybingumo praradimo, karų ir

Florencijoje ir Romoje dirbusio brandaus manierizmo dailininko Jakopino del Kontės (Jacopino del Conte) (Florencija, 1515 m. – Roma, 1598 m.) Rafaelio sukurto popiežiaus Leono X portreto kopija. Šiame paveiksle, priešingai nei 1518 m. Urbino dailininko darbe, šiuo metu saugomame Uficių galerijoje Florencijoje, nėra kardinolo Džuliano de Medičio (Giuliano de' Medici) ir Luidžio de Rosio (Luigi de' Rossi) atvaizdų.

kitų negandų XVII–XX a. buvo iš dalies ar visiškai sunaikintos ir išblaškytos po visą pasaulį.

Romoje vykdžiusio popiežių užsakymus, Ispanijoje karaliaus Pilypo II pavedimu dekoravusio El Eskorialio rūmus, Anglijoje tapiusio karalių portretus, Briuselyje kūręs kartonus gobelenams, taip pat dirbusio Venecijoje ir Florencijoje Federiko Džukario (Federico Zuccari) (*Sant Andželo in Vadas* (Ankona), 1539 m. – Ankona, 1609 m.) Atpirkėjas.

Kolekcininkas, meno ekspertas ir antikvariato savininkas Džordžas Baratis, kilęs iš itin gausių kultūrinių bei meninių paveldų garsėjančios Toskanos, pastaruosius kelis dešimtmečius įsikūręs Milane, netoliese *Pinacoteca di Brera* meno galerijos ir *La Scala* teatro, yra sukaukęs įspūdingą XIV–XVIII a. dailės vertybių – paveikslų, skulptūrų, gobelenų – kolekciją. Valdovų rūmuose kartu su *Galleria Baratti Antiquario* (Italija) surengta tarptautinė paroda „NUO SACRO IKI PROFANO. Giorgio Baratti kolekcija iš Milano“ tarsi pratęsė prieš porą metų muziejuje pristatytą Florencijos dailininkų tapybos darbų parodą, tik šį kartą rodytas kur kas platesnis kultūrinis kontekstas – daug įvairių Italijos regionų garsių dailininkų kūrinių, be to, itin reikšmingų ir įspūdingų XIV–XVI a. žymių skulptorių darbų bei senosios tekstilės kūrinių. Vilniuje surengtos parodos koncepciją ir struktūrą nulėmė Džordžo Baračio dailės kolekcijos turinys.

Parodos koncepcija ir turinys

Tarptautinė paroda „NUO SACRO IKI PROFANO. Giorgio Baratti dailės kolekcija iš Milano“ – tai paroda apie stilistinius, techninius ir ypač siužetinius pokyčius dailėje baigiantis viduramžiams ir žengiant į ankstyvuosius Naujuosius laikus. Apie tai, ką ir kaip mums gali papasakoti paveikslai. Parodos tikslas – remiantis vienos privačios kolekcijos iš Milano (Italija) vertybių rinkiniu, atskleisti XIV–XVIII a. meno kūrinių siužetų teminę įvairovę, nulemtą humanizmo kultūros ir su ja susijusių esminių permainų mene: nuo skulptūros iki tapybos, nuo ypač suklestėjusios sakralinės dailės iki senovės Graikijos ir Romos mitinių ir istorinių siužetų, taip pat natūrmortų bei labai išpopuliarėjusio portreto žanro.

Pokyčiai Vakarų Europos dailėje XV–XVI a., prasišalę ir skleidžiantis Renesansui, lėmė ne tik naujų stilių ir tapybos būdų atsiradimą, bet ir naujų ar iš naujo atrandamų siužetų ir temų patekimą ar sugrįžimą į dailininkų akiratį. Humanizmo kultūra, dėmesys antikos filosofijai, istorijai ir literatūrai, galiausiai muzikos naujovės, o vėliau ir operos, naujo ir greitai išpopuliarėjusio žanro, suklestėjimas (tam didžiulę įtaką turėjo vėl dėmesio sulaukę senovės graikų ir romėnų poetų kūriniai, ypač Ovidijaus „Metamorfozės“) į tikroviškas dailininkų drobes sugrąžino senuosius graikų ir romėnų dievus. Dzeuso, Jupiterio, Marso, Apolono, Dianos ar Veneros karų, pavydo ar meilės istorijos tapo tikru įkvėpimo šaltiniu renesanso ir baroko epochų dailininkams. Įspūdingos mitinės scenos buvo vaizduojamos ir tuo metu turtingų užsakovų itin mėgtose gobelenų serijose. Dažnas Europos šalių valdovų rūmus puošęs antikos dievų ar istorinių herojų žygys šlovinantis meninės tekstilės kūrinys turėjo priminti ir apie rūmų šeimininko šlovingas karines pergales ar pabrėžti jo dorybes. XVI–XVIII amžiai – ne tik angelų, bet ir amūrų dažno vaizdavimo dailėje metas. Būtent dėl pastarųjų išdaigų vienaip ar kitaip susiklostė ir mitų herojų likimai. Peizažas, ilgą laiką buvęs tik paveikslų fonas, tampa atskiru dailininko kūrybos objektu, vėliau jis kartais dar papildomas fantastiškais statiniais ar griuvėsiais. Taip tapyboje atsiranda vadinamieji architektūriniai kaprizai (*capriccio architettonico*), arba architektūrinės fantazijos. Siekiama tikroviškai ir tiksliai pavaizduoti ne tik žmogų, bet ir daiktą. Taip susiformuoja ir išpopuliarėja natūrmorto žanras. Vaisių ir daržovių kompozicijos papildomos indais, vazomis ar architektūrinėmis detalėmis. Paveikslas tampa ne tik džiaugsmu žiūrėtojo akims, bet ir informacijos šaltiniu, kartais tiesiog botanikos ar geografijos vadovėliu.

Dauguma parodoje pristatytų vertybių yra paveikslai – tai daugiau nei septyniasdešimt gotikos, renesanso ir baroko epochų tapytojų darbai, atstovaujantys Florencijos, Bolonijos, Sienos, Neapolio, Romos, Venecijos, taip pat ir „graikiškajai-venecijietiskajai“ arba Venecijos-Kretos, ir kitų regionų ar šalių tapybos mokykloms. Seniausias parodoje eksponuotas kūrinys – ant medžio tempera tapytas nežinomo XIV a. Toskanos dailininko Dievo Motinos atvaizdas. Ekspozicijoje galima pamatyti du XV a., aštuoniolika XVI a., net penkias dešimtis XVII a. ir aštuonis XVIII a. tapybos darbus, taip pat devynis XV–XVI a. skulptūros ir du XV ir XVI a. senosios tekstilės kūrinius. Dalis šių kūrinių dar niekada nebuvo viešai eksponuojami. Vilniaus parodai šie kūriniai buvo naujai tyrinėti žymių italų meno istorikų, patikslinta jų atribucija.

Ekspozicijoje rodyti tokių garsių dailininkų, kaip Anjolo di Kozimo, vad. Brondzinu (Agnolo di Cosimo, vad. Bronzino, Florencija, 1503–1572), Nikolo Rondinelio (Nicoló Rondinelli, dok. nuo 1495 iki 1502), Sančio di Tito (Santi di Tito, 1536–1603), Alesandro Alorio (Alessandro Allorio, 1535–1607), Palmos Jaunesniojo (Palma Il Giovane, 1544–1628), Lorenco Lipio (Lorenzo Lippi, 1606–1665), Frančesko Kairo (Francesco Cairo, 1607–1665), Gvido Renio (Guido Reni, 1575–1642), Matijos Prečio (Mattia Preti, 1613–1699), Lukos Džordano (Luca Giordano, 1632–1705), Frančesko Solimenos (Francesco Solimena, 1657–1747), Jakopino del Kontės (Jacopino del Conte, 1515–1598), Anibalės Karačio (Annibale Carracci, 1560–1609), Agostino Karačio (Agostino Carracci, 1557–1602) ir kitų Italijos dailininkų darbai.

Retų ir vertingų skulptūrų, reljefų bei gobelenų rinkinys

Pirmą kartą Lietuvos muziejininkystės istorijoje šioje parodoje pristatytos ir kelios išskirtine menine verte pasižyminčios XV a. ir XVI a. skulptūros bei reljefai iš marmuro, terakotos, stiuko, auksuotos bronzos ir vario. Tai pirmuoju Renesanso skulptoriumi vadinamo Donatelo (Donatello, 1386–1466) ir kartu dirbusių kitų jo dirbtuvės meistrų sukurti įspūdingi amūrieliai (2) iš baltojo Kararos marmuro, net trys iškilaus XV a. erudito, architekto ir skulptoriaus Antonijaus Averlino, pramin-to Filarete (Antonio Averlino, 1400–1469), kūriniai (3). Lietuvos didžiosios kunigaikštienės ir Lenkijos karalienės Bonos Sforcos prosenelio Milano kunigaikščio Frančesko Sforcos (Francesco Sforza, 1401–1466) rūmuose daugiau nei dešimt metų dirbęs Filaretė suprojektavo įspūdingąjį Milano Sforcų pilies bokštą, o Romoje, dirb-

Skulptorius, artimas Frančeskui Lauranai (Francesco Laurana) (dirbo Neapolyje XV a. antroje pusėje), Šventasis vyskupas, apie 1460–1480 m. Marmurinė skulptūra.

damas popiežiaus kurijai, sukūrė didingąsias Vatikano Šv. Petro bazilikos duris. Parodoje eksponuotas ir vieno gambiausių Donatelo sekėjo Antonijaus Roselino (Antonio Rossellino, 1428–1479) tapytas ir auksuotas „suspausto“ stiuko technika sukurtas reljefas, vaizduojantis Švč. Mergelę Mariją su laiminančiu Kūdikiu. Čia taip pat galima išvysti XV a. antroje pusėje Neapolyje dirbusiam skulptoriui priskiriamą *Šventąjį vyskupą* vaizduojančią marmurinę skulptūrą (4) ir Leonardo del Taso (Leonardo del Tasso, 1472–1501.) apie 1490–1500 m. dažytos terakotos technika sukurtą biustą *Išganytojas*. Bene įdomiausias ryšių su Lietuva požiūriu parodoje pristatomas skulptūros darbas – Džanmarijai Moskai Padovanui (Giammaria Mosca Padovano, 1495 ar 1499–1574) arba artimam jo aplinkos skulptoriui priskiriama nuostabi lieta paausiuotos bronzos skulptūrėlė *Kristus prie stulpo tarp cherubinų* (5), pasižyminti aiškiais Andrėjos Mantenjos (Andrea Mantegna, 1431–1506) stiliaus atgarsiais. Dž. M. Moska Padovanas dirbo Lietuvos ir Lenkijos valdovams, didikams ir vyskupams Vilniuje, vėliau Krokuvoje, ten ir mirė.

Parodoje taip pat rodyti du itin vertingi senosios tekstilės audiniai. Pirmasis, dar XV a. pabaigoje, t. y. apie 1497 m., išaustas audinys su *Nukryžiuavimo* scena. Antrasis – apie 1540 m. nežinomoje Briuselio manufaktūroje pagal Bernardo van Orležaus (Bernard van Orley) ratui priklausiusio romėniškuoju stiliumi tapiusio nežinomo flamandų dailininko kartoną išaustas gobelenas *Diana pasivertęs Jupiteris nueina nuo Kalistò* (iš *Dianos, Jupiterio ir Kalistò* ciklo).

Italų dailininkų darbai Lietuvos valdovų ir didikų kolekcijose

Dauguma parodai atrinktų dailės kūrinių reprezentavo laikotarpį, kai Lietuvos didikų kunigaikščių rezidencija Vilniuje buvo europinio lygio kultūros ir meno centras. Lietuvos valdovai iš Jogailaičių ir Vazų dinastijų paveikslų per tarpininkus įsigydavo Romoje, Florencijoje, Venecijoje, Neapolyje ir kitur, gaudavo dovanų iš italų ir kitų šalių karalių ir kunigaikščių. Visų šių kraštų tapybos mokyklų kūrinių galima buvo išvysti parodoje. Taip pat buvo galima pasigėrėti tų pačių menininkų, kurių darbų būta istorinėse Lietuvos valdovų, didikų, Bažnyčios hierarchų kolekcijose, kūriniams.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Europos šalių, dailės kūrinių kolekcionavimo tradicijos pradžia siekia dar Renesanso epochą. Apie Lietuvos ir Lenkijos valdovų Jogailaičių kolekcijose buvusius dailės kūrinius esama informacijos Vavelio karališkosios pilies (Krokuva, Lenkija) dokumentuose, valdovų sąskaitų knygose. Minima apie 60 tapybos darbų, vaizdavusių senovės Romos imperatoriaus Cezario istoriją, biblines scenas, alegorijas ir personifikacijas, šventuosius ir kitas istorines asmenybes. Yra žinoma, kad dalis šios kolekcijos paveikslų buvo atsivežti iš Venecijos. Pavyzdžiui, garsusis dailininkų biografas Džordžas Vazaris (Giorgio Vasari, 1511–1574) tapytojo Pario Bordonės (Paris Bordone, 1500–1571) gyvenimo aprašyme mini, kad Žygimantas Augustas įsigijo šio meistro paveikslą, vaizduojantį *Jupiterį ir nimfą*. Iki šių dienų išliko šio iš Trevizo (Treviso) netoli Venecijos kilusio dailininko tapytas ilgą laiką Vilniuje gyvenusio Žygimanto Augusto rūmų auksakalio Džovano Džakomo Karaljo (Giovanni Giacomo Caraglio, 1500 ar 1505–1565) portretas.

Lietuvos ir Lenkijos valdovų meno kolekcijos tapybos darbais labai pasipildė valdant Vazų dinastijos atstovams. Yra žinoma, kad Žygimanto Vazos nurodymu Venecijoje buvo įsigytas Palmos Jaunesniojo (tikr. Jakopas Negretis; Palma il Giovane, tikr. Jacopo Negreti, 1548–1628) paveikslas *Madona su šv. Jonu Krikštytoju ir šv. Sta-*

nislovu. Manoma, kad šis dailininkas venecijietis ne tik tapė paveikslus Lietuvos ir Lenkijos valdovo užsakymu, bet ir sukūrė paties Žygimanto Vazos portretą. Parodoje Vilniuje pristatytas šio dailininko kūrybos brandžiajam laikotarpiui priskiriamas išpūdingas tapybos darbas *Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*.

Išskirtinio Žygimanto Vazos dėmesio sulaukė ir kitas Venecijoje dirbęs dailininkas – iš Graikijos kilęs Antonijus Vasilakis (Antonio Vassilacchi, 1556–1629). Šį šiądien mažai žinomą tapytoją Lietuvos ir Lenkijos valdovas kvietė dirbti į savo rūmus ir, nors dailininkas į Abiejų Tautų Respubliką dirbti neatvyko, vis dėlto Žygimantui Vazai nutapė daug mitinės ir religinės tematikos paveikslų (pavyzdžiui, *Diana ir Kalistò*, Šv. Uršulės kančia, Šv. Vladislovas).

Nuo 1598 m. Žygimanto Vazos, o vėliau ir jo įpėdinio Vladislovo Vazos rūmuose daug dirbo a. Vasilakio mokinyš Tomazas Dolabela (Tommaso Dolabella, 1570–1650), kurio teptukui priskiriama išpūdinga istorinė drobė „*Maskvos caro Vasilijaus Šuiskio ištikimybės priesaika 1611 m. Abiejų Tautų Respublikos seime*“ iš Lvovo rinkinių šiuo metu taip pat eksponuojama Valdovų rūmų muziejuje (5). Yra žinoma, kad šio dailininko darbai puošė reprezentacinius apartamentus Krokuvos Vavelio karališkojoje pilyje, jis tapė ir valdovo šeimos portretus bei įvairias istorines scenas, susijusias su Žygimanto Vazos valdymu. Yra išlikę šio dailininko sukurti raito Žygimanto Vazos ir jo sūnaus Vladislovo Vazos portretai ir daug kitų darbų, nutapytų Lietuvos ir Lenkijos valdovams bei didikams.

Keliaudamas po Europą 1624–1625 m. Vladislovas Vaza Italijoje apžiūrėjo ir garsiausias Romos, Florencijos, Mantujos bei kitų miestų rūmų paveikslų galerijas. Yra žinoma, kad Bolonijoje Lenkijos ir Lietuvos princas lankėsi Gvido Renio ir Gverčino (tikr. Džovaniš Frančeskas Barbieris; Guercino, tikr. Giovanni Francesco Barbieri, 1591–1666) dirbtuvėse. Grįždamas iš kelionės būsimasis Lietuvos ir Lenkijos valdovas parsivežė Gverčino tapybos darbą, o 1640 m. gavo G. Reniui užsakytą paveikslą *Europos pagrobimas*. Parodoje Valdovų rūmų muziejuje galima buvo pamatyti G. Renio tapybos darbą *Vyriškio galva* bei kitų dviejų garsių Bolonijos tapybos mokyklos atstovų – brolių Anibalės ir Agostino Karačių sukurtus du portretus. Vienas Anibalės Karačio kūrinys *Pieta* yra saugomas Žemaičių muziejuje „Alka“ Telšiuose, o jo pusbrolio Ludoviko Karačio (Ludovico Carracci, 1655–1619) kūrinys – Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus rinkiniuose Vilniuje. Šio muziejaus kolekcijai priklauso ir G. Renio vienalaikė replika Šv. Sebastijonas, deponuota ir eksponuota Valdovų rūmų muziejuje (6).

Donatelas (Donatello) (Florencija, 1386–1466 m.) ir padėjėjai, Girliandas laikančių sparnuotų amūrėlių pora, apie 1420–1430 m., Kararos marmuras (frizo dalis).

Apie Lietuvos ir Lenkijos valdovų kolekcijose buvusius meno kūrinius nemažai sužinoti galima iš paskutinio Vazų dinastijos Lietuvos ir Lenkijos valdovo Jono Kazimiero pomirtinio inventoriaus: Paryžiaus aukcione išparduodant jo kolekciją, minimi ir italų dailininkų darbai. Iš šio dokumento žinoma, kad Jono Kazimiero Vazos kolekcijoje būta apie 150 tapybos darbų: 59 religinės tematikos kūriniai, 24 portretai, 23 natūrmortai, 18 peizažų, 9 mitinės tematikos darbai, 8 darbai, vaizduojantys batalijas.

Be valdovų, XVI–XIX a. turtingas dailės kolekcijas turėjo ir įvairūs Lietuvos didikai, Bažnyčios hierarchai. Antai XIX a. didelį italų dailininkų rinkinį savo rūmuose Raudondvaryje sukaupė grafai Tiškevičiai. Greta garsių XVI–XVII a. tapytojų darbų čia turėta ir F. Solimenos drobė *Jėzaus gimimas*. Parodoje Vilniuje pristatytas šio vieno žymiausių XVII–XVIII a. Neapolio dailininkų paveikslas Šv. Karolis Boromiejus.

Šalia italų dailininkų darbų parodoje eksponuotos kelios kitų šalių dailininkų drobės, pavyzdžiui, Šarlio Lebreno (Charles Le Brun, 1619–1690) Šv. Jono Krikštytojo galva. Šio dailininko paveikslą, taip pat vaizduojantį šį šventąjį – Švč. Mergelę Mariją su miegančiu Kūdikėliu ir šv. Jonu – savo kolekcijoje yra turėję Lietuvos didikai Kosakovskiai.

Ne vienas tapybos darbas į Lietuvos ir Lenkijos valdovų kolekcijas atkeliavo ir kaip diplomatinės dovanos. Pavyzdžiui, Mantujos kunigaikščiai Gonzagos yra dovanoję garsių meistrų darbų iš savo turtingų paveikslų rinkinių.

Jogailaičių ir Vazų dinastijų valdovų rūmus tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje puošusiuose gobelenuose taip pat buvo vaizduojami tuo metu visoje Europoje populiariūs mitiniai ar krikščioniškieji siužetai. Antai pirmosios Žygimanto Augusto žmonos Elžbietos Habsburgaitės (1526–1545) kolekcijoje buvo *Romulo ir Remo* bei *Nabuchodonosaro* gyvenimą vaizduojančios gobelenų serijos (vieną tokią gobeleną galima matyti ir Valdovų rūmų muziejaus rinkiniuose) (7), jos sesuo Kotryna Habsburgaitė (1533–1572) turėjo *Senojo Testamento* pasakojimų seriją, o pats Žygimantas Augustas užsisakė *Adomo ir Ievos*, *Nojaus*, *Babelio bokšto* ir *Mozės* serijas, taip pat gausų verdiūrų rinkinį. Vazų dinastijos valdovų kolekcijose būta *Julijaus Cezario*, *Saliamono*, *Romos istorijos*, *Trojos karo*, *Scipiono*, *Dianos*, *Achabo*, *Konstantino*, *Odisėjo* gobelenų serijos. Šių temų audinių ar net istorinių gobelenų kartočių taip pat galima pamatyti nuolatinėse Valdovų rūmų muziejaus ekspozicijose. Po Jono Kazimiero Vazos mirties trys prabangūs audiniai, vaizduojantys *Minervos Veneros* ir *Bakcho* triumfą, buvo įsigyti Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV rūmams.

Parodos struktūra

Išpūdingas paveikslų ir skulptūrų rinkinys iš Džordžo Baračio kolekcijos parodoje pristatytas taip, kad per ekspoziciją keliaujantis lankytojas galėtų pažinti abi pagrindines keletą amžių Europos mene vyrausias temas – sakralinę (*sacro*) bei pasaulietinę (*profano*) dailę.

Šios sąvokos apibrėžia du meno pasaulius, visada gyvavusius greta vienas kito. Vienas jų – tai sakralinė krikščioniškoji dailė, skirta bažnyčioms ar privatiems užsakovams. Kūriniuose vaizduojamos Senojo ir Naujojo Testamentų scenos ir kuriami garbinti skirti Kristaus ir Dievo Motinos, angelų bei šventųjų atvaizdai, bylojantys apie šventųjų gyvenimą, mirtį ir stebuklus. Greta plėtojosi pasaulietinis menas, prasidėjęs nuo didžiojo antikos pasaulio palikimo, kurio skatinami nuo XVI a. ėmė

vystytis įvairūs šioje parodoje pristatomi dailės žanrai – pasaulietinis portretas, mitinė scena, natiurmortas, peizažas, architektūrinis kaprizas.

Parodos eksponatai nužymėjo kelią, aprėpiantį ilgą laikotarpį nuo XIV a. pabaigos iki XVIII a. vidurio – nuo gotikos per renesansą iki baroko. Lankytojai pakviesti pažinti neaprėpiamą Italijos meninį paveldą, kurį suformavo didysis antikos palikimas bei judėjų ir krikščionių tradicijos.

Paroda priminė ir Lietuvos istorinį priklausomumą Europos kultūrinės ir meninės tradicijos erdvei, nes keletas parodoje pristatytų dailininkų yra dirbę Lietuvos ir Lenkijos valdovams, kitų kūrinių būta tiek valdovų, tiek Lietuvos didikų kolekcijose. Paroda bent laikinai tarsi kompensavo per šimtmečius Lietuvoje prarastus europinio paveldo lobius, leido pasigėrėti įstabiu bendru europiniu paveldu.

KRIKŠČIONIŠKOSIOS DAILĖS SIUŽETAI

„Naujasis Testamentas slypi Senajame, o Senasis Testamentas atskleidžiamas Naujajame“ – šiais šv. Augustino žodžiais apibūdintą esminį dviejų Šventojo Rašto dalių tarpusavio ryšį pirmojoje parodos salėje iliustravo septyniolika XV–XVIII a. dailės kūrinių.

I. Senojo Testamento žmonės ir pasakojimai

Šventuoju Raštu, bylojančiu apie išrinktosios tautos sandorą su Dievu, grįsta ikonografija yra glaudžiai susi-

jusi pirmiausia su krikščioniškąja menine tradicija, nes pati judėjų religija, įkvėpusi didelę dalį krikščioniškųjų dailės siužetų, meninių vaizdų paprastai nepripažįsta. Krikščionims Senasis Testamentas ir jo istorijos yra svar-

Džanmarija Moska Padovanas (Gianmaria Mosca Padovano) (Paduva, 1495 ar 1499 m. – Krokuva, 1574 m.) arba artimas jo aplinkos skulptorius, Kristus prie stulpo tarp cherubinių, apie 1550 m. Bronza, auksas.

Puikios tapybos tipiškas žymaus XVIII a. Venecijos dailininko Francesco Fontebaso (Francesco Fontebasso) (Venecija, 1707–1769 m.) kūrinys Tuštybės alegorija, apie 1750 m. Veidrodis dažnai buvo vaizduojamas kartu su moteriškuoju personažu simbolizuojant „tuštybę“ ir būtinybę apmąstyti žmogaus gyvenimo nepastovumą ir laikinumą. Tokių turinčių alegorinę prasmę ir pasižyminčių moralinėmis paskatomis kūrinių būta dar Renesanso laikais, bet ypač jie buvo vertinami katalikiškosios reformos epochoje.

Antonijus Averlinas, pramintas Filarete (Antonio Averlino, vad. Filarete) (Florencija, apie 1400 m. – Roma (?), 1469 m.), Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu ir angelais bei protėvių istorijos, XV a. vidurys. Bronzos plokštelės, dengtos juoda patina, scena sukurta pagal nediduką marmurinį Donatelo (Donatello) reljefą, šiandien saugomą Viktorijos ir Alberto muziejuje Londone.

Danielius sutinka Ariochą, iš serijos Nabuchodonosaro istorija, apie 1550–1560 m., Briuselis, Flandrija, nežinomas Bernardo van Orlejaus (Bernard van Orley) aplinkos dailininkas, Valdovų rūmų muziejus

Danielius sutinka Ariochą, iš serijos Nabuchodonosaro istorija, apie 1550–1560 m., Briuselis, Flandrija, nežinomas Bernardo van Orlejaus (Bernard van Orley) aplinkos dailininkas, Valdovų rūmų muziejus

būs kaip Naujojo Testamento ištakos. Keturiuose Naujojo Testamento evangelijose pasakojamas Išganytojo gyvenimas, mirtis ir Prisikėlimas laikomi pilnutiniu Senojo Testamento išsipildymu. Kristaus provaizdžiu galima laikyti Adomą, patriarchą Jokubą, pranašus Mozę, Samuelį ir Eliziejų, pavaizduotus kai kuriuose kamerinio ar didesnio formato paveiksluose, kurie eksponuojami pirmoje šios parodos dalyje. Šie Senojo Testamento istorijas vaizduojantys kūriniai ir jų kūrėjai atstovauja įvairioms ryškiausioms XVII a. italų tapybos mokykloms.

II. Naujasis Testamentas ir Išganytojo istorija

Evangelijų istorijomis grįsta ikonografija, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusi su pasakojimais apie Kristaus gy-

venimą, atsirado ir plėtojosi tuo pat metu kaip ir Senojo Testamento pasakojimų įkvėpta dailė. Nuolatinio abiejų Biblijos dalių siužetų dialogu pažymėta visa Bažnyčios istorija ir meninis jos paveldas.

Jau nuo III a. pradedamos vaizduoti scenos, susijusios su Įsikūnijimo slėpiniu, kuriuo grįstas visas krikščionių tikėjimas: Viešpaties Apreiškimas Švč. Mergelėi Marijai, Jėzaus Gimimas, Kristaus krikštas, Paskutinė vakarienė, Nukryžiuojimas ir Prisikėlimas. Šių siužetų įkvėpimo šaltinis yra keturios kanoninės evangelijos – pagal Matą, Morką, Luką ir Joną. Jas dažnai papildydavo epizodai iš kitų, Katalikų bažnyčios nepripažintų, tekstų, vadinamųjų apokrifinių evangelijų. Jomis buvo remiamasi stengiantis įvairiais faktais ir istorijomis praplėsti negausius liudijimus apie Jėzaus vaikystę ir Švč. Mergelę Mariją.

Išskyrus flamandų XV a. gobeleną, visi parodoje pristatyti Kristaus žemiškojo gyvenimo akimirkas nuo Įsikūnijimo iki mirties ir Prisikėlimo vaizduojantys kūriniai, atstovavo žymiausioms XVI–XVIII a. italų tapybos mokykloms. Jų dailininkai dirbo tiek bažnyčioms (dideli altoriniai paveikslai), tiek privatiems užsakovams (kamerinio formato kūriniai).

III. Angelai – Dievo pasiuntiniai

Tiek Senajame, tiek Naujajame Testamente liudijamas grynai dvasinių, Danguos karalystei priklausančių būtybių egzistavimas. Jos yra tarpininkės tarp Dievo ir žmonių, Šventajame Rašte vadinamos angelais. Šios būtybės skirstomos į tris hierarchines grupes. Senajame Testamente tai pasiuntiniai, apreiškiantys Dievo valią pa-

Angelų temą ypač mėgo Romoje dirbęs [Mikelandželo Merizio] Karavadžo ([Michelangelo Merisi] Caravaggio) sekėjas Džovani Antonijus Galis (Giovanni Antonio Galli), pramintas Spadarinu (Spadarino) (Roma, 1585–1562 m.).

akopas Negretis, pramintas Palma Jaunesniuolu (Jacopo Negretti, vad. Palma Il Giovane), (Venecija, 1544–1628 m.), *Viešpaties Apreiškimas Švč. Mergelei Marijai*, 1615–1620 m.

Dangiškasis pasiuntinys arkangelas Gabrielius, stovėdamas ant debesies, dar nesiekia žemės ir, artėdamas prie Švč. Mergelės Marijos, ranka rodo, iš kur jis atkeliauja. Kairėje rankoje arkangelas laiko lelijų šakelę, simbolizuojančią Dievo Motinos skaistybę, nesuteptą pradinės nuodėmės.

saulyje ir Jo veikimą žmonijos istorijoje. Naujajame Testamente itin reikšmingas yra arkangelas Gabrielius (hebrajiškai šis vardas reiškia „Dievas yra mano stiprybė“), apreiškęs šv. Jono Krikštytojo gimimą jo tėvui Zachariui ir Jėzaus Įsikūnijimą Švč. Mergelei Marijai. Bažnyčia išskirtinę pagarbą reiškia dar dviem arkangelams: Mykolui (hebr. „toks kaip Dievas“), kuris pristatomas kaip dangiškosios kariaunos vadas, Liuciferio nugalėtojas, ir Rapolui (hebr. „Dievas gelbsti“) – arkangelui, kuris gydo fizines ir dvasines negalias; Biblijoje pasakojama apie Tobito sūnų Tobijų, kurį jis saugojo per ilgą kelionę ir kuriam atskleidė, kaip išgydyti seno tėvo aklumą (*Tob* 5–11).

1608 m. Katalikų bažnyčia oficialiai patvirtino angelų sargų garbinimą ir paskelbė, kad kiekvieną žmogų lydi Dievo siųstas angelas, jį globojantis ir vedantis išganymo keliu. Krikščioniškojoje ikonografijoje taip pat dažnai buvo vaizduojami kūdikiškos išvaizdos angeliukai; jų kilmė susijusi su antikiniais pagoniškaisiais amūriukais. Labai paplitęs ir angelo galvos su sparnais ikonografinis motyvas.

IV. Švč. Mergelės Marijos ir Jėzaus Kristaus paveikslai

Siekiant stiprinti žmonių tikėjimą, sakralinės erdvės buvo dekoruojamos Šventojo Rašto pasakojimus vaizduojančiais paveikslais bei skulptūromis. Be to, jau V a. pradėti kurti ir garbinti skirti atvaizdai. Švč. Dievo Motiną su Kūdikiu ar Kristaus kančią vaizduojantys kūriniai buvo skirti melstis ne tik bažnyčiose, bet ir privačioje namų aplinkoje.

Pačiuose seniausiuose garbinti skirtuose atvaizduose labai dažnai vaizduojama Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu, siekiant išaukštinti Marijos dieviškąją motinystę, – ji Dievo rankose tapo paklusniu įrankiu, laisva valia pasitarnavo žmonijos Išganymui ir Atpirkimui, įgyvendintam per Kristaus Įsikūnijimą.

Kristaus atvaizdas taip pat imtas itin garbinti Rytų ir Vakarų bažnyčiose. Plito paveikslai, kuriuose kartojama tam tikra pastovi Išganytojo bruožų visuma, grįsta vadinamaisiais *acheiropoiet* prototipais – ne žmogaus rankų sukurtais atvaizdais. Tokių atvaizdų tema buvo žmogumi tapusio Dievo slėpinys – jis „mūsų skausmus sau užsikrovė“ ir „mes buvome išgydyti jo žaizdomis“ (*Iz* 53, 4–5).

Šioje parodos salėje galima buvo pamatyti XIV–XVI a. tapybinių ir skulptūrinių Švč. Mergelės Marijos ir Kristaus atvaizdų, primenančių esminius Išganymo istorijos epizodus.

V. Šventieji – Kristaus liudytojai

Ankstyvųjų amžių krikščionių bendruomenėse siekta pavaizduoti ne tik Dievo Motiną ir Jėzų, bet ir tikėjimo Kristumi liudytojus, šventuosius kankinius. Kaip ir pirmieji apaštalai, jie savo gyvenimą skyrė Atpirkėjui, o juo sekdami be dvejonų aukojė savo gyvybę, kad paliudytų ištikimybę Tam, kuris tarė: „Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas. Niekas nenuveina pas Tėvą kitaip, kaip tik per mane“ (*Jn* 14, 6).

Bažnyčia šventuosius kankinius iškelia kaip sektinus pavyzdžius, skatindama jų atvaizdų sklaidą ir šventųjų

kultą, o tikintieji kreipiasi į juos maldomis kaip į užtarėjus Dievo akyse.

Parodoje pristatytas turtingas šios tematikos paveikslų ir skulptūrų, sukurtų XV–XVIII a. italų, olandų ir prancūzų meistrų, rinkinys, kuriame išskirtinė vieta tenka šv. Jonui Krikštytojui. Tai paskutinis iš didžiųjų Biblijos pranašų ir sykiu krikščionybės pirmeivis, žydų tautai paskelbęs apie Mesijo atėjimą ir pakrikštijęs Jėzų

Jordano upės vandenyse. Kiti šios salės paveikslai skirti garbinamoms ankstyvųjų amžių šventosioms moterims (Marijai Magdalietei, Kristinai ir Liucijai), taip pat viduramžių šventiesiems (Brunonui ir Margaritai Kortonietei) ir galiausiai šventajam Karoliui Boromiejui, simboliškai atstovaujančiam XVI a. katalikiškajai reformai, kurią vykdydama Romos katalikų bažnyčia ir įtvirtino šventųjų kultą.

PASAULIETINĖS DAILĖS SIUŽETAI

Antroje parodos dalyje – pasaulietinei dailei (Profano) skirtoje erdvėje pristatyti portretai, mitiniai siužetai, natūrmortai, peizažai ir architektūriniai kaprizai (arba fantazijos) – naujai atgimę antikiniai ir kiti tuo metu dailininkų dėmesio sulaukę pasaulietinės dailės siužetai.

VI. Dvasininkų ir pasauliečių portretai

Nugrimzdus į užmarštį didiesiems senovės Romos skulptūros pavyzdžiams, individo vaizdavimui skirto portreto žanro Vakarų dailėje nebeliko. Viduramžiais Bažnyčia siekė, kad nebūtų iškeliama ir populiarinama jokio konkretaus žmogaus individualybė, išskyrus Kristaus ir, kiek mažesniu mastu, Dievo Motinos ar apibendrintus vieno kito svarbaus šventojo ar kankinio atvaizdus.

Renesanso epochoje, naujai pažvelgus į žmogaus asmenybę, ėmė rasti portretų, pagrįstų objektyviu individo vaizdavimu. Šio laikotarpio kūriniams būdingas tikslus veido perteikimas, vėliau realistiškai imtos vaizduoti portretuojamojo aprangos detalės, o galop po truputį – ir pati aplinka, kurioje tas personažas išsididžiai ar santūriai „pozavo“.

Italijoje iškilo nemaža žymių šio žanro kūrėjų. Parodoje galima buvo pasigrožėti išpūdingais portretais, nutapytais įvairioms XVI–XVII a. Italijos tapybos mokykloms atstovavusių dailininkų, taip pat dviem terakotiniais biustais, sukurtais XV a. Lombardijoje. Kūriniuose vaizduojami iškilūs dvasininkai, valdovai ir jų šeimūnariai, didikai ir turtingi miestiečiai. Greta eksponuotos vadinamosios *žanrinės galvos*, didžiųjų Bolonijos menininkų Anibalės Karačio (Annibale Carracci) ir Gvido Renio (Guido Reni) sukurtos kaip parengiamosios studijos ar eskizai.

VII. Natūrmortai – sustingusio gyvenimo atvaizdai

Natūrmortui įprastai priskiriami pavienių arba sukomponuotų gėlių, vaisių, daržovių, muzikos instrumentų, buities rykų ir interjero detalių meniniai atvaiz-

dai, kuriuose gali figūruoti apkrauti stalai ar podėliai, medžioklės laimikis ir net gyvi gyvūnai. Jau senovės Romos patricijų būstų dekorui buvo būdingos meninės kompozicijos nevaizduojant žmogaus. Grynojo natūrmorto žanro tapybos darbai vėl pasirodė praėjus daugiau nei tūkstančiui metų. XIV ir XV a. tapybos kūriniuose natūrmorto elementai arba platesne prasme – objektai, kuriuos galima priskirti šiai teminei sričiai, buvo naudojami kaip pajvairinimas ar fono detalė religinės tematikos paveiksluose. Apie jiems skiriamą dėmesį liudija kruopštesnis maisto produktų ir interjero detalių vaizdavimas, didesnis tų atvaizdų tikroviškumas ir optinis įtikimumas, jau anksčiau pasiektas flamandų dailėje.

Italijoje natūrmorto žanras ėmė plėtotis ir itin išpopuliarėjo XVII a. Lombardijoje, Romoje ir Neapolyje. Netrukus iki tol dar mažai žinomas šis žanras įvairiais keliais pasklido po visą Italiją.

Greta įvairių Italijos tapybos mokyklų atstovų, parodoje pristatyti ir dviejų Prancūzijos XVII–XVIII a. dailininkų, Mefreno Konto (Meiffren Comte) bei Žano Batisto Udri (Jean-Baptiste Oudry), kūriniai.

VIII. Antikos mitai renesanso ir baroko dailėje

Keisti ir žiaurūs, kartu ir gaudžiai gražūs antikos mitai pasakoja neįtikėtinas ir sudėtingas senovės graikų ir romėnų dievų ir herojų istorijas. XVI a. Italijoje ir kituose Europos kraštuose išaugo domėjimasis antikine literatūra, joje aprašyti mitiniai siužetai ir personažai tapo plačiai žinomi turtingų užsakovų sluoksniuose ir virto tikru renesanso bei baroko menininkų kūrybos įkvėpimo šaltiniu. Išpūdingos mitinės scenos vaizduotos ne tik tapybos ar skulptūros darbuose, bet ir tuo metu labai mėgtose gobelenų serijose, kituose taikomosios dailės kūriniuose.

Anjolo di Kozimo, praminto Brondzinu (Agnolo di Cosimo, vad. Bronzino) (Montičelis, Florencija, 1503 m. – Florencija, 1572 m.), kūrinys Apolono ir Marsijo varžytuvės pasakoja apie tragišką satyro Marsijo lemtį. Pasisavinęs Minervos (Atėnės) paliktą fleitą, jis drįso mesti iššūkį Apolonui – pakvietė jį į muzikinę dvikovą, bet ją pralaimėjo, ir dievas jam gyvam nudyre odą (Ovidijus, *Metamorfozės*, VI, 282–400). Šią istoriją Brondzinas papildė dar vienomis muzikinėmis Apolono varžytuvėmis, šįkart su iššūkį jam metusiu Panu.

Diana pasivertęs Jupiteris nueina nuo Kalistò (iš Dianos, Jupiterio ir Kalistò ciklo). Gobelenas išaustas pagal Bernardo van Orlejaus (Bernard van Orley) ratui priklausiusio ir romėniškuoju stiliumi tapiusio nežinomo flamandų dailininko kartoną. Briuselis, nežinoma manufaktūra, apie 1540 m.

Gobeleno siužetas vaizduoja vieną iš gausių vyriausiojo romėnų panteono dievo Jupiterio meilės istorijų, kuri ne kartą buvo aprašyta graikų ir romėnų klasikiniame literatūroje. Bene plačiausiai ši graži ir graudi istorija pasakojama Ovidijaus „Metamorfozėse“. Karaliaus Likaono dukra Kalistò, Dianos nimfa, klusta suviliojama Jupiterio. Kerštauja šio sutuoktinė deivė Hera Kalistò paverčia meška. Nuo mirties ją išgelbsti Jupiteris, Kalistò kartu su jų sūnumi Arkadu paversdamas žvaigždynais – Didžiaisiais ir Mažaisiais Grįžulo ratais.

Parodoje pristatomi trys iškiliausio XVII a. antrosios pusės vėlyvojo italų baroko tapytojo Lukos Džordano (Luca Giordano) (Neapolis, 1632–1705 m.) mitinėmis temomis tapyti paveikslai. Pirmasis – Įpykęs Amūras. Apsižergęs tritoną amūras šuoliuoja, lydimas trijų faunų primenančių figūrėlių, viena kurių pučia kriauklę. Žymiojo Neapolio dailininko stiliaus bruožai lengvai atpažįstami iš tipažų – vaikai vaizduojami kone suaugusiųjų veidais, spalvų faktūra primena venecijietiškąją tapybą, o figūrų formose matoma Rubenso įtaka.

Kiti du parodoje pristatomi šio dailininko darbai, sukurti greitu braižu ir intriguojantys temos perteikimu, yra itin reti ir puikiai išsilaikę tapybos ant veidrodžio pavyzdžiai. Abu grįsti dviem antikinių mitų, kurie buvo mėgstami vaizduojamuosiuose menuose, ypač baroko epochoje, siužetais.

Pirmajame, Diana su nimfa ir Akteonu, vaizduojama scena, kuri labai išsamiai yra papasakota Ovidijaus *Metamorfozėse* (III, 138–253), – jaunas Akteonas medžiodamas netikėtai užklumpa deivę, su nimfomis besimaudančią upokšnyje. Nubausdama Akteoną už tai, kad regėjo ją nuogą, Diana paverčia jį elniu. Bėgdamas Akteonas pamato savo atvaizdą šaltinyje, sustoja, ir jį pasiveja ir sudrasko jo paties šunys. Dailininkas vaizduoja lemtingą Ovidijaus papasakoto mito akimirką: Diana, su nimfa lipdama iš vandens, rodo ranka į Akteoną, o šis kairėje rankoje dar gniaužia ietį, tačiau jo galva jau pavirtusi į elnio.

Dar vieno Ovidijaus „*Metamorfozių*“ (VI, 692–722) mito kulminaciją matome Federiko Červelio (Federico Cervelli) (Milanas, 1638 m. – Venecija, iki 1700 m.) paveiksle Borėjas grobia Oreitiją – legendinio Atėnų karaliaus Erehtėjo dukterį Oreitiją pagrobęs Borėjas, graikų mituose įkūnijantis šiaurės vėją arba žiemą, nešasi ją skriedamas debesimis, iš kairės padedamas kito palankaus vėjo, amūrelio zefyro.

Venecijietiškosios tapybos tradicija iškart atpažįstama Džanbatistos Krozato (Giambattista Crosato) (Venecija, 1697–1756 m.) drobėje *Žaidžiantys amūreliai* – rafinuotas spalvų intensyvumas, moduluojamas skvarbios šviesos, tvirta putlių amūrelių kompozicija.

Išpūdingi tapybos darbai ir prabangūs meninės tekstilės audiniai, vaizduojantys mitines scenas, XVI–XVII a. puošė ir Lietuvos didikų kunigaikščių rūmus Vilniuje.

Parodai atrinkti įvairūs mitiniai siužetai pristatantys kūriniai, kuriuose, be antgamtinių galių vaizdavimo, regėjome ir antikos dievų pasauliui būdingas aistras – pavydą, meilę, puikybę. Šios temos buvo itin populiarios senovės graikų bei romėnų mituose ir atsispindėjo daugelyje įvairių epochų bei atlikimo technikų meno kūrinių.

IX. Peizažas ir architektūrinis kaprizas

Svarbiausias peizažo tikslas – perteikti gamtos vaizdą. Jis gali būti idealizuotas ar realistinis, nors dažnai abi šios alternatyvos pinasi kone visoje paveikslo erdvėje. Žmogaus figūros vaizdavimas, religinis arba mitinis epizodas, kuris galbūt ir inspiravo kūrinių užsakymą, yra nukeliami į antrą

planą, į paveikslo paraštes. Tokio peizažo, kaip savarankiško tapybos žanro, formavimasis Italijoje prasideda XVII a. pradžios Romoje, kur buvo plėtojamos naujos, dar anksčiau šimtmečiuose atneštos svetimšalių tapytojų.

Romoje lankęsi ir dirbę olandų tapytojai savo kūrinuose, daugiausia skirtuose po Europą lavinimosi tikslu keliaujantiems (pranc. *Grand Tour*) turtingiems svetimšaliams, dažniausiai anglams, tapė senovės Romos paminklus ar jų griuvėsius. Netrukus ir italų dailininkai ėmė vaizduoti ne tik peizažus, marinistines vedutas, bet ir architektūrinius ansamblius, realius arba idealizuotus, visais atvejais grindžiamus objektyviu tikroveškimu. Dažni pajvairinimai architektūrinėmis perspektyvomis, grįstomis laisva klasikinių antikos šventyklų interpretacija ir fantastiniais elementais, siekiant sukelti kuo stipresnę emociją, lėmė vadinamojo *architektūrinio kaprizo*, arba *architektūrinės fantazijos*, kaip žanro, atsiradimą.

ISTORIJA IR ŠIANDIENA

Vytas RUTKAUSKAS

Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktorius

RIETAVO *GENIUS LOCI*

Oginskių dėka Rietave XIX a. padvelkė Italijos rūmų ir miestų urbanistinių architektūrinių atspindžių dvasia. Fotografijoje – šiandieninis Florencijos vaizdas. Šiame mieste 1808 m. gimė Irenėjus Oginskis. Čia 1822-1833 m. prabėgo paskutiniai M. K. Oginskio emigracijos metai. Išties dešimtmetį tarp Rietavo ir Florencijos keliavo laišakai... Šventojo Kryžiaus bazilikoje (dešinėje matosi šios šventovės siluetas) ilsisi ir jo palaikai.

Kunigaikščių svajonės išsipildymo erdvė

Nuo 1763 m., kai Ašmenos seniūnas, būsimasis Traukų vaivada Tadas Pranciškus Oginskis pradėjo valdyti Rietavo seniūniją, šio krašto istorija su Oginskių vardu buvo glaudžiai susijusi daugiau nei 150 metų. Ypač ryškus šios istorijos periodas prasidėjo XIX a. 4-ajame dešimtmetyje. 1833 m. Florencijoje mirus T. P. Oginskio vaikaičiui, iškiliam valstybės ir visuomenės veikėjui, diplomatui, kompozitoriui Mykolui Kleopui Oginskiui (1765-1833), visos Rietavo dvaro savininko teisės atiteko jo sūnui Irenėjui Oginskiui (1809-1863). Įgyvendindamas tėvo planus, 1835 m. Rietave pradėjo kurti paskutinę kunigaikščių Oginskių giminės rezidenciją. Šiuos darbus iki mirties tęsė ir jo sūnus Bogdanas Oginskis (1848-1909).

Pasitelkus Jokubą Volerį, S. Bleką, Fridrichą Augustą Štiulerį, Herterį, Ferdinandą Šteinbartą ir kitus to meto architektus, Rietave 1835-1874 m. buvo suformuotas vientisumu garsėjęs dvaro sodybos ir miesto architektūrinis urbanistinis ansamblis. Pietinėje pusėje dominavo 1853-1874 m. pastatyta neoromaninio stiliaus Šv. Mykolo arkangelo bažnyčia, šiaurinėje – rezidencijos rūmai su įspūdingu oranžerijų kompleksu ir keturių bokštų (vėliavos, laikrodžio, vandens, palmių) siluetais. Rietave padvelkė Italijos miestų architektūros dvasia.

Įpusėjus pagrindiniams dvaro sodybos formavimo darbams, prasidėjo ir parko kūrimas. Tam buvo skirta į rytus nuo vaismedžių sodo ir dvaro pastatų nusidriekusi 65 ha teritorija. Čia reikėtų priminti, kad Rietavo dvaro sodyba ir pats miestas yra išsidėstęs ant Jūros upės slėnio vakarinį pakraštį juosiančios švelniai banguotos aukštu-

Kunigaikštis Irenėjus Oginskis
(Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniai).

mos. Jūros slėnis ties Rietavu – lėkštas, negilus. Tiktai atstumas tarp slėnio priekrančių stebina savo masteliais, primindamas, kodėl šiai upei kažkada buvo duotas Jūros vardas – didžiųjų potvynių metu vanduo apsemdavo neapbrėptus pievų ir žemumų plotus. Iš pirmo žvilgsnio būsimojo parko teritorija turėjo atrodyti visiškai nekaip. Neišvaizdus, rytų kryptimi link Jūros žemėjantis, daugelyje vietų šaltiniuotas reljefas. Dideli pažliugusių pievų plotai. Rytinėje sklypo dalyje – baltalksnių ir karklų sąžalynais užgožta Jūros ir Jaujupio santaka. Kiek arčiau – vienas kitas šimtmetis ažuolas, neperžvelgiami eglų guotai. Tiesa, dar toliau į rytus, gal už 2–3 kilometrų, jei žvelgtume nuo rūmų pusės, per visą horizonto juostą dūlavo palyginus aukšta rytinių Jūros slėnio priekrančių ketera. Deja, per upę persiritusi būsimojo parko teritorija šios aukštumos nebesiekė.

Matyt, niūrokas šios teritorijos vaizdas kunigaikščio nebaugino. Gerai susipažinęs ne tik su Zalesės (Baltarusija), kur prabėgo jo vaikystės dienos, parko kūrimo istorija, bet ir didžiaisiais Italijos, Prūsijos, Lenkijos, Austri-

Garsieji neorenesansinio stiliaus kunigaikščių Oginskių rūmai su vėliavos bokštu. Rietavas, 1875 m. Napoleono Ordos piešinys.

jos, kitų šalių parkais, kunigaikštis gerai suprato, kad iš šiaurės vakarinių parko prieigų, nuo Sauslaukio palivarco pusės srūvantys šaltiniai – Dievo dovana patikimam tvenkinių maitinimui, kad monotoniškas reljefas – kaip reta tinkamas didingų kompozicinių ašių, panoraminių erdvių formavimui, kad šiais vaizdais galima bus grožėtis nuo dirbtinių kalvų ir apžvalgos terasų. O terasos atsiras formuojant Jūros upės užutekius, Jaujupio ir tvenkinių pakrantes.

Ilgą laiką manyta, kad I. Oginskio kūrybinius sumanymus kuriant parką realizavo kvietiniai sodininkai Kristupas Ferdinandas Gypeltas iš Saksonijos, Frydrichas Braunas iš Prūsijos ir Augustas Ulrichas iš Panonijos (Vengrija). Deja, archyvai primena, kad šie sodininkai Rietave darbavosi tik 1858–1862 m., t. y. praėjus daugiau nei 20 metų nuo dvaro sodybos perstatymo darbų pradžios. 2018 m. muziejaus prašymu vykdytų istorinių tyrimų metu prof. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė aptiko dokumentus, kurie rodo, kad 1848–1855 m., t. y. ištisu dešimtmečiu anksčiau negu manyta, Rietave darbavosi sodininkai Antonis Malkeitas ir Bazilis Romanovičius. Visiškai tikėtina profesorės mintis, kad prie istorinio dvaro sodo bei parko kūrimo Rietave kur kas anksčiau ranką buvo pridėjęs ir Mykolas Kleopas Oginskis (prieš emigruodamas į Italiją). Juo labiau nekyla abejonių, kad pagrindiniams parko kūrimo darbams vadovavo pats I. Oginskis. Kunigaikštis, kaip žinia, pasižymėjo puikia estetinė nuovoka, erdvine vaizduote, įvairiais kūrybiniais sugebėjimais ir buvo gerai išstudijavęs ne tik daugelio parkų kūrimo istoriją, bet ir botanines parko kūrimui naudojamų augalų savybes.

Kuriant parką per keletą dešimtmečių buvo atlikti ištis grandioziniai darbai. Sėkmingai derinant landšafatinio (angliško) ir prancūziško stiliaus bruožus, čia buvo

Bogdanas Oginskis (1848-1909) – XIX a. kultūros, švietimo, technikos naujovių Rietave įkvėpėjas ir mecenatas.

Marija Gabrielė Potulicka-Oginskienė (1855-1927) – neeilinio širdies kilnumo našlaičių globėja, vaikų namų Rietave, Girėnuose, Bobreke įkūrėja ir išlaikytoja.

suformuota viena sudėtingiausių Lietuvos parkuose tvenkinių ir dirbtinių upelių sistema. Su ja harmoningai derėjo ne tik raiškos kompozicinės linijos, vaizdingos augalų grupės, bet ir natūraliai išsidėsčiusios atviros pievos, tapybiški Jūros upės vingiai, senvagių sietuvos, kiti landšaftiniai, dendrologiniai, architektūriniai dvaro sodybos elementai. Nuo sodo vartų vakarinėje dvaro sodybos pusėje link Narbutiškės ir Vatušių vartų kitapus Jūros upės buvo nutiesta pagrindinė kompozicinė parko ašis – Didžioji, arba Magistralinė alėja. Ji dalijo parką į dvi dalis santykiu vienas su dviem. Su šia kompozicine ašimi siejosi kitos parko alėjos ir sukultūrinto kraštovaizdžio komponentai. Kiek netikėtas kompozicinis sprendimas – lygiagrečiai su Didžiąja alėja nuo vakarų į rytus nusidriekusi iškilmingų pasivaikščiojimų alėja, kuri šiuo metu vadinama Kuni-gaikščių promenada. Ji ir šiandien džiugina ištvermingų mažalapių liepų lajos vešlumu, harmoninga proporcijų derme. Ne mažiau išraiškinga kompozicinė jungtis šiaurės pietų kryptimi per Bažnyčios gatvę ir Malūno tvenkinį į vientisą architektūrinį ansamblį jungė rūmus, miestą ir bažnyčią.

1855 m. dvaro sodyboje ir parke augo 95 rūšių medžiai, 106 rūšys rožių, 72 rūšys jurginų, taip pat daugybė kitų vietinių ir introdukuotų augalų, sode žydėjo 380 vaismedžių.

Norint suprasti Rietavo *Genius Loci*, dera prisiminti, kad kunigaikščių Oginskių dėka XIX a. antrojoje pusėje Rietavas pavirto Lietuvos istorijai ypač reikšmingu socialinės pertvarkos, švietimo, kultūros, mokslo ir technikos inovacijų centru. Čia 1859 m. buvo įkurta pirmoji Lietuvoje žemės ūkio arba agronomijos mokykla; 1872 m. – pirmoji šešiametė muzikos mokykla; 1882 m. nutiesta pirmoji Lietuvoje telefono linija, sujungusi Oginskių valdomus Rietavo ir Plungės dvarus su Tiškevičių dvaru Kretingoje; 1892 m. Rietave pradėjo veikti pirmoji Lietuvoje vieša elektrinė – Šv. Velykų rytą, balandžio 17-ąją,

Rietavo bažnyčioje pirmą kartą nušvito 100 lempučių elektros sietynas, tuo metu vadintas „žirandoliu“, arba „žerandeliu“. Verta prisiminti, kad tik dešimtmečiu anksčiau pradėjo veikti pirmoji vieša Niujorko elektrinė, ir elektra nušvito „Metropolitan“ teatro rūmuose.

Bene svarbiausiu Rietavo socialinės pertvarkos pasiekimu laikytinas 1835 m. baudžiavos panaikinimas (tuo metu Lietuvą okupavusi Rusijos imperija šiai reformai ryžosi tik po 26 metų). Prasidėjo kryptingas raštingų, savarankiškai gebančių ūkininkauti valstiečių luomo formavimas. Tuo metu Rietavo dvaro valdos viršijo 65 tūkst. ha teritoriją, čia gyveno apie 28 tūkst. gyventojų. Šios reformos sėkmė per porą dešimtmečių Rietavą iškėlė į pavyzdinių „Severo zapadnyj kraj“ (taip tuomet vadinosi Lietuva, Baltarusija bei kitos vakarinės Rusijos imperijos valdos) dvarų sąrašą. Į platų inovacijų sąrašą prasmingai įsikomponavo Lauryno Ivinskio kalendorių „Metskaitliai ūkiški“ leidyba, našlaičiais likusių vaikų ir vienišų senelių prieglaudų statyba, taupomųjų kasų, ligoninės, vaitinės, veterinarijos klinikos steigimas, pirmųjų Lietuvoje tarptautinių žemės ūkio parodų organizavimas, žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus inicijuoto blaivybės sąjūdžio globa.

Kultūros paveldo praradimų ir dykviečių periodas

1909 m. mirus B. Oginskiui – paskutiniam šios giminės vyriškos šakos palikuoniui, per visą Rusijos imperiją nuvilnijo ažiotažas sprendžiant teismų bylas dėl Oginskių palikimo. Jis masino ne tik giminaičius, bet ir visoje imperijoje pagarsėjusius to meto aferistus. Buvo dėl ko varžytis! Palyginimui varta dar kartą prisiminti, kad santūria didybe stebinančios Rietavo bažnyčios statybai kunigaikščiai išleido 500 tūkst. aukso rublių, o rezidencijos rūmams ir parkui – 3 milijonus, t. y. šešis kartus didesnę sumą.

Paskutinė rūmų centrinės dalies vasara. (Stebinant portiko išraiškingumas!). Apie 1925 m.

Viską nusako po šiuo vaizdu užrašyti nežinomo fotografo žodžiai: „Rietavas. Išnykusios kunigaikščių Oginskių didybės liudytojas. 1937 m.“ (Tiksliau turbūt būtų ne „išnykusios“, o „sunaikintos“).

Galutinį verdiktą Rietavo byloje pateikė Pirmasis pasaulinis karas. Užėjus vokiečių kariuomenei, Oginskių rūmus buvo nutarta perduoti Prūsijos generalinio štabo feldmaršalo Pauliaus fon Hindeburgo žinion.

Karui einant į pabaigą, prasidėjo dramatiškiausias Rietavo dvaro sodybos ir parko istorijos periodas. Buvo plėšiamos muziejinės rūmų vertybės, kareiviai pasimėgaudami šaudė fazanus, gulbes, pradėtos kirsti parko alėjos. Liūdniausia, kad karinės amunicijos gamybai buvo nuplėšta varinė rezidencijos rūmų stogo danga. Lietus ir žiemos polaidžių vanduo pradėjo smelktis į rūmų vidų. Architektūros istoriko Algimanto Miškinio žodžiais tariant, „pradėjo irti barbariškai išplėsti interjerai, vaikai baigė išdaužyti langus, buvo išstampyti bibliotekos, archyvo likučiai“. 1926 m. to meto valdžia nutarė apleistus rūmus parduoti už 20 tūkst. litų. Juos įsigijo nuo paprasto samdinio iki Rietavo viršaičio rango pakilęs Povilas Jurgaitis, kuris, nepaisydamas visuomenės protestų ir pasipiktinimų spaudoje, pradėjo rūmus griauti. 1927 m. jų vietoje liko dykvietė su šūsnimis karnizų nuolaužų ir statybinių šiukšlių. Parkas ir toliau nyko. Buvo kertamos liepų alėjos, kiti vertingesni medžiai, atviros parko erdvės virto ganyklomis.

Antrasis dvaro sodybos ir parko naikinimo etapas tęsėsi nuo 1928 iki 1940 m. Šiuo laikotarpiu buvo sunaikinta rūmų pietinio parterio struktūra, dingo jį puošusios antikinių deivių ir mūzų skulptūros, buvo pradėtos griauti nuo Rietavo į pietvakarius už 3–4 kilometrų suformuoto dirbtinio ežero užtvankos. Nuleidus šio tel-

kinio vandenį, sunyko ir pagrindinė vandens arterija – Oginskių laikais įrengtas dirbtinis Jaujupio upelis, kuriuo per visą miestą į Malūno, arba Didįjį parko tvenkinį tekėjo vanduo. Šiuo laikotarpiu buvo sunaikinta ir didžioji dalis parką juosusios unikaliuos apsauginės akmenų mūro sienos. Apie 14 tūkst. kubinių metrų akmenų buvo panaudota Žemaičių plento tiesimui ir kitiems ūkiniam reikalmams. Žvelgiant į tuometinio miesto fotografijas, lengva pastebėti, kaip keitėsi ir prastėjo architektūrinė pastatų išvaizda: arkines mūrinių namų angas pradėjo keisti stačiakampės, daugelyje tinkuotų fasadų dingę dekoratyviniai apvada, atsirado neišvaizdūs priestatai, medinės tvoros. Perklojant ašinės (Bažnyčios) gatvės grindinį, žemėmis palaipsniui buvo užpilti aplinkinių pastatų cokoliai. Skaudžiausia šio laikotarpio netektis – Oginskių oranžerijų komplekso sunaikinimas 1936–1938 m. Trys vagonai rinktinių vazoninių gėlių per Plungės geležinkelio stotį išriedėjo į laikinąją Lietuvos sostinę Kauną. Oleandrai papuošė geležinkelio stotį, azalijų kolekcijos – „Metropolio“ restoraną, tuometinės miesto aukštuomenės rūmus. 1938 m. lapkritį, užbaigus Vytauto Didžiojo universiteto oranžerijų statybą, į Kauną buvo išgabenti ir paskutiniai oranžerijų augalai – palmės. Pamažu sunyko ir du didžiuliai Oginskių „trophauzai“ – tropinių vaiskrūmių ir daigyno šiltnamiai. Rietavas prarado daugiatūkstantinę augalų kolekciją, kurios puoselėjimui garsusis B. Oginskio sodininkas B. Saponka atidavė daugiau nei 50 savo kūrybinio gyvenimo metų. Ne vienas darbavosi! Vien tik šildymu žiemą rūpinosi 12 pagalbinių darbinin-

Šioje vietoje 1848-1926 m. stovėjo Oginskių giminės rezidencijos Rietavė rūmai. 1926 m. fotografija.

kų, kurių žinioje buvo dvi poros arklių, pora asilų, vasarą sodininko vadovaujami parke triūsavo 20-30 žmonių.

Trečiasis naikinimo periodas, prasidėjęs 1941 m., užsitęsė daugiau nei 40 metų. Pačią pirmą Antrojo pasaulinio karo dieną, sovietiniams kareiviams iš bažnyčios bokštų kulkosvaidžiais apšaudžius Klaipėdos plentą judančias vokiečių kariuomenės kolonas, miestas buvo subombarduotas. Per stebuklą išliko bažnyčia ir keletas mūrinių dvaro sodybos pastatų. Po karo, įgyvendinant 1952 m. paruoštą Rietavo atstatymo projektą, istorinė Bažnyčios (kituose šaltiniuose – Centrinė) gatvė, vizualiai jungusi bažnyčią su dvaro sodyba, buvo užblokuota mūriniu rajoninio komunistų partijos komiteto pastatu. Gretutinėje Žemaitės (buvusioje Dvaro) gatvėje iškilo trys niūrūs dviaukščiai stalininės architektūros pastatai, XX a. antroje pusėje jų kaimynystę papildė silikatinės daugiabučių „dėžutės“, kurioms prigijo taiklus „chruščiovkų“ vardas. Šią agresyvią statybinę invaziją užbaigė centrinėje Bažnyčios gatvės dalyje suręsti stambiaplokščiai keturaukščiai gyvenamieji namai. Taip Oginskių rūpesčiu XIX a. suformuota centrinė miesto dalis pavirto stilistiniu požiūriu Rietavui svetima, tarpusavyje abso-
liučiai nederančių statinių sangrūda. Tikras sovietmečio „Genius Loci“, kurį geriausiai galėtų apibūdinti garsaus to

meto satyriko Arkadijaus Raikino žodžiai: „Ranše byl stil baroka, a v naše vremia – stil baraka“ („Seniau buvo baroko stilius, o šiuo metu – barako“).

Šeštajame dešimtmetyje nemažai „pasidarbuota“ ir parke. „Ištaisant“ gamtos ir Oginskių epochos „klaidas“, čia buvo ištiesinta ir kanalizuota Jūros upės vaga. Išnyko tapybiški vingiai, užutėkiai, apžvalgos kalneliai. Į Jūrą įtekančio Jaujupio žiotys buvo užverstos žeme, prasidėjo ištisų kvartalų užpelkėjimas, pasipylė menkaverčių baltalksnių ir karklų sąžalynai.

Paskutiniam kirčiui prieš Oginskių rezidencijos sodybą užsimota 1971 m. pradėjus statyti Rietavo tarybinio ūkio technikumą kompleksą. Nuo žemės paviršiaus nušlavus istorinį sodą, dvaro sodybos svirnius, dirbtuves ir kitus mūrinius pastatus, jų vietoje vienas po kito augo standartiniai daugiabučiai gyvenamieji pastatai, mokyklų rūmų kompleksas, silikatinės penkiaaukščių bendrabučių „dėžės“. Jų kaimynystėje gūžėsi ir į žemę smego buvusi Oginskių muzikos mokykla, muzikantų bendrabutis, kiti senieji pastatai. Vakariniam dvaro sodybos pakraštyje šimtamečių maumedžių apsupty dūlavo pajudusi, išplėsta Oginskių giminės koplyčia-mauzoliejus. Liūdnas buvo jos likimas! 6-ajame dešimtmetyje čia buvo numatyta įrengti transformatorinę pastotę. Vėliau įsisuko

ir brangenybių ieškotojai. Buvo išlaužtos tarpusieniuose įrengtos karstvietės, praplėsti variu kaustyti karstai, iš-tampytos įkapės.

1972-1975 m. buvo padėtas, ko gero, pirmasis sim-bolinis Oginskių atminimo ir kultūros paveldo išsaugo-jimo taškas. Privaciai sulaikius porą karstvietes plėšusių paauglių, jų tėvai buvo priversti užtaisyti išlaužtą kriptų mūrą. Po kiek laiko vietiniai valdžios pareigūnai pasisten-gė vietoje seniai dingusių koplyčios durų įstatyti iš medi-nių tašų sukaltas apsaugines grotas – „aukso ieškotojų“ karštligė buvo pristabdyta. Tiesa, prieš tai buvo pasiūly-ta šį apleistą statinį... nugriauti. Kažkas iš valdžios šiuo klausimu važiavo į Vilnių, vežėsi šio straipsnio autoriaus padarytas koplyčios fotografijas. Suprantama, leidimo griauti niekas nedavė. „Tik pagalvokite, griauti negalima, kadangi... fasadas puoštas rūtų šakelių ornamentu“, – perfrazavo pokalbius Vilniuje ten važiuojęs pareigūnas. 1974–1975 m. privačių iniciatyvų dėka prasidėjo ir pir-mosios visuomeninės talkos – nuo sulaukėjusių brūzgynų, statybinių atliekų ir šiukšlių sąvartynų buvo pradėta valyti šiaurinė Malūno (Didžiojo) tvenkinio pakrantė. Čia ypač nuoširdžiai pasidarbavo buvusio Rietavo tary-binio ūkio-technikumo dėstytojai ir moksleiviai. Pradėti gelbėti ir griūvančios parko apsauginės sienos likučiai palei Plungės (tuo metu – Liaudies) gatvę. Atkaklio-mis pastangomis išryškėjo pirmąją pakrančių reljefo plastika, aikštelių terasos, seniai pamirštų takų kontūrai. Šių kontūrų pagrindu po kelių dešimtmečių, t. y. 2012 m., įgyvendinant kompleksinį Malūno tvenkinio išvalymo ir pritaikymo rekreacijai projektą, buvo nutiestas rietaviš-kių ypač mėgiamas tvenkinio apžvalgos takas – trečiasis parko pažintinis maršrutas.

Tik privačios iniciatyvos 8-ajame dešimtmetyje iš-gelbėjo ir istorinio Oginskių vandentiekio bokšto ra-mybę. Audrai atplėšus skardinį stogą ir pradėjus byrėti viršutinio karnizo plytoms, pasigirdo siūlymai šį niekam nebereikalingą pastatą nugriauti. Teko ropštis aptrešusiomis kopėčiomis į viršų, tiesinti prie vėjo jėgainės stie-bo priplaktus suraitytus skardos lakštus, tvirtinti juos prie išlikusių gegnių, tikintis, kad ateis kiti laikai ir kitos galimybės šį darbą padaryti iki galo.

Teisingumo dėlei būtina prisiminti (ir pasidžiaug-ti!), kad 1975-1980 m. tuometinės Rietavo miesto ir Plungės rajono valdžios užsakyму Lietuvos kultūros ministerijos paminklų konservavimo institute buvo pa-ruošta solidi Rietavo parko istorinių tyrimų ir restaura-vimo darbų projektinė dokumentacija. Pagarbos vertas parkotytos eksperto Kęstučio Labanausko, architektų Astos Meškauskienės, Rasos Kairienės ir kitų specialis-tų darbas. Šios medžiagos pagrindu 1993-1995 m. buvo

paruoštas ir įgyvendintas Jūros upės vagos Rietavo parke atkūrimo projektas.

Gal po dešimtmečio Oginskių atminimo ir pavel-do saugojimo linkme buvo žengtas dar vienas simboli-nis žingsnis. Privачios tuometinio žemės ūkio ministro Medardo Grigaliūno ir kitų svečių iš Vilniaus viešnagės Rietave metu trumpas pasivaikščiojimas po buvusią dvaro sodybos teritoriją užsibaigė ties B. Oginskio me-morialine lenta ant pajuodusio koplyčios-mauzoliejaus pietinio fasado. Tai buvo puiki proga priminti Oginskių nuopelnus Rietavui ir rietaviškių išskolinimą jų atmini-mui, kilo svečių pasipiktinimas dėl nepagarbos pirmo-sios žemės ūkio mokyklos Lietuvoje steigėjo atminimui. Tuomet pasipiktino ir svečius lydėjęs Rietavo tarybinio ūkio-technikumo direktorius Jonas Jagminas: „Ministre, aš prisiekiu, kad šis vandalizmas bus užbaigtas“. Ir iš tiesų, po kurio laiko į koplyčią įžengė pirmieji restaurato-riai. Istorija nutyli, kokiais argumentais direktorius sugė-bėjo atremti Plungės rajono komunistų partijos komiteto kritiką, kad rūpinamasi „kažkokių dvarponių, liaudies išnaudotojų atminimo reikalais“. Tiesą sakant, apie res-tauravimo darbų kokybę galima spręsti vos pažvelgus į grubias pilkšvai dėmėto marmuro plokštes, kuriomis buvo padengtos koplyčios grindys ir altoriaus cokolis. Koks kontrastas lyginant šį darbą su Belgijos meistrų iš-dailintomis balto marmuro kolonomis ir kapiteliais, ku-rie per visą negandų laikotarpį išliko nesudaužyti.

Pirmieji Rietavo *Genius Loci* sugrįžimo žingsniai

Oginskių dvaro sodybos ir Rietavo parko naikinimo buldozeris galutinai buvo sustabdytas tik 1986-1989 m., kai Rietavo ir Lietuvos šviesuomenė laimėjo kovą su tuometinės valdžios biurokratais, gelbėdama nuo sunai-kinimo kultūros istorijos paminklą – 1872 m. įsteigtos Bogdano Oginskio muzikos mokyklos rūmus. Ypatingą vaidmenį gaivinant istorinę atmintį atliko buvę Rietavo gimnazistai Adolfas Liaugaudas ir Justinas Kontrimas. Gyvendami Kaune, jie sąlyginai buvo nepriklausomi nuo vietinės valdžios užgaidų ir poveikio. Jų dėka Rietavo šviesuomenė 1987 m. susibūrė į tuo metu profesoriaus Česlovo Kudabos vadovaujamo Lietuvos kultūros fondo Rietavo klubą „Pilalė“.

Su „Pilalės“ vėliava prasidėjo nykstančio parko gel-bėjimo talkos. Po „Pilalės“ rubrika komunistų partijos Plungės rajoninio komiteto „organas“ – rajoninis laikraš-tis „Kibirkštis“ pradėjo spausdinti probleminius kultūros paveldo išsaugojimo Rietave straipsnius. Čia 1988 m. per tris numerius buvo išspausdintas ir šio teksto autoriaus, tuo metu Rietavo tarybinio ūkio-technikumo dėstytojo

Artėjant prie pabaigos būsimą muziejaus restauravimo darbams, pirmą kartą dalyvauta Europos paveldo dienų programos pristatyme, kurį lydėjo puikus kamerinės muzikos koncertas muziejaus kiemelyje. 1999 m.

Muziejaus pasididžiavimas – dailininko Juozo Vosyliaus freska „Kunigaikščių Oginskių genealoginis medis“. Nuo jos prasideda svečių pažintis su Rietavo ir kunigaikščių Oginskių istorijos sąsajomis, kurios tęsiasi nuo 176 iki 1909 m., kai čia mirė paskutinis šios giminės vyriškosios šakos palikuonis Bogdanas Oginskis.

straipsnis „Spąstai už 134 tūkst. rublių“. Visuomenė pirmą kartą sužinojo, kokioje tragiškoje būklėje atsidūrė kultūros istorijos paminklas, buvusi Oginskių muzikos mokykla. Telšių restauravimo baro brokdariams iššvaisčius 134 tūkst. rublių sumą, neva baigiamas restauruoti

pastatas atsidūrė avarinėje būklėje ir bet kada galėjo sugriūti. Tą konstatavo ir „Pilalės“ iniciatyva iškviesta vilniečių ekspertų komisija.

Svarbus vaidmuo „Pilalei“ teko ir parengiant Lietuvos elektrifikacijos 100-mečio programą. Jos įgyvendinimas turėjo lemti reikšmę Oginskių kultūros paveldo Rietave aktualizavimui ir išsaugojimui.

Energetikos istorijos žinovas Stasio Bilio archyviniai tyrimai primena, kad kunigaikštis B. Oginskis 1888 m. viešai paskelbė savo ketinimą elektrifikuoti Rietavą ir pakvietė potencialius rangovus teikti pasiūlymus. Pasirinkus vokiečių bendrovę AEG (*Allgemeine elektricitäts-gesellschaft*), 1891 m. priešais Baltuosius vartus stovėjusioje pramoninio kvartalo lentpjūvėje buvo sumontuotas garo mašinos sukamas 300 A, 120 V, 720 aps./min. generatorius. Tuo pačiu buvo atlikti ir kiti elektrifikavimo darbai, kainavę 20 400 markių. 1891 m. rudenį Oginskio rūmuose sutvarkyta daugiau nei 400 elektros lempučių. Žinant, kad elektros šviesa pirmą kartą nušvito pasaulinėje parodoje Paryžiuje 1881 m., o pirmoji vieša elektrinė Niu-Jorke buvo įrengta 1882 m. (Sankt Peterburge ir Maskvoje atitinkamai 1887-1888 m.), akivaizdu, kaip atidžiai B. Oginskis sekė mokslo ir technikos naujoves.

Neregėto technikos stebuklo pristatymas visuomenei buvo atidėtas iki pavasario. 1892 m. balandžio 17 d., Šv. Velykų rytą, į Rietavą suplaukė minios žmonių. Prisikėlimo iškilmų metu Šv. Mykolo arkangelo bažnyčioje nušvito didysis „žirandolis“ – 100 lempučių sietynas. Kunigaikščiai Oginskiai elektros šviesa pasidalijo su visuomene, primindami, kad prasideda mokslo ir technikos naujovių era. Ne veltui, prabėgus daugeliui metų, balandžio 17-oji paskelbta Lietuvos energetikų diena. O ano meto žmonių stebėjimuisi nebuvo galo: kaip čia yra, kad viename miesto gale kūrenant malkas (garo katilo kaitinimas) kitame miesto gale šviečia stiklinės lempos, kurios ir vėjo nebijo, ir dūmai nerūksta, kaip nuo lajinės lempos ar balanos...

Koplyčios vaizdas užbaigus restauravimo darbus. Čia jubiliejinių sukakčių ir švenčių metu vėl susirenka rietaviškiai ir jų svečiai pagerbti šviesų kunigaikščių Oginskių giminės atminimą, išreikšti dėkingumą už nuopelnus Rietavui ir Lietuvai.

Paminklo „Šviesiam kunigaikščių Oginskių atminimui“ atidengimas. Iš kairės: Evaldas Ignatavičius, Jurgis Razma, Vytautas Rutkauskas; dešinėje – Diana Varnaitė, Antanas Černeckis; kitus dalyvius dengia paminklo siluetas.

Bene pirmieji Lietuvos elektrifikacijos 100-mečio jubiliejinės sukakties idėją iškėlė energetikos istorijos puoselėtojas, Lietuvos energetikos valdybos centrinės dispečerinės tarnybos vadovas Juozas Martusevičius ir Kaune gyvenę rietaviškiai a. Liaugaudas, J. Kontrimas. Rietavo klubas „Pilalė“ tapo pagrindiniu jubiliejaus paruošiamųjų darbų programos sudarytoju. 1990 m. gruodžio 14 d. šią programą Vilniuje aprobavo Lietuvos energetikų mokslinės techninės draugijos konferencija. 1991 m. pradžioje, praslinkus vos porai savaitių po kruvinų sausio 13-osios įvykių, tebetvyrant realiai naujos sovietinės okupacijos grėsmei, daugiau kaip trisdešimties konkrečių Lietuvos elektrifikacijos 100-mečio programos pasiūlymų projektas buvo pateiktas Rietave surengtos respublikinės konferencijos svarstymui. Atsižvelgiant į XIX a. Rietave diegtų inovacijų įvairiapusiškumą, į šią konferenciją pakvietėme ne tik Energetikos, Ryšių, bet ir Pramonės, Ekonomikos, Žemės ūkio, Statybos ir urbanistikos, Kultūros ir švietimo ministerijų, kitų respublikinių žinybų bei organizacijų deleguotus atstovus. Pitarus pagrindiniams programos tikslams, netrukus ji buvo pristatyta Lietuvos Respublikos Vyriausybės svarstymui. Palankų ir greitą Vyriausybės sprendimą galima būtų nusakyti keturiais žodžiais – puiku, darbuokimės Lietuvos labui! Kovą iš įvairių žinybų ir organizacijų, suprantama, ir Rietavo atstovų buvo sudarytas organizacinis komitetas. Vyriausybės sprendimu jo pirmininku buvo paskirtas pirmasis Nepriklausomybę atgavusios Lietuvos energetikos ministras, habil. dr. prof. Leonas Vaidotas Ašmantas. Ministro pavaduotojui Sauliui Kutui atiteko darbo grupės koordinatoriaus visuomeninės pareigos. Prasidėjo ilgas organizacinių rūpesčių ir konkrečių darbų maratonas. Vadovaujantis nuostata, kad istorinės atminties gaivinimas

yra ne mažiau svarbus kaip valstybės politinių, finansinių ir ūkinių problemų sprendimas, sudėtingomis Lietuvos energetinės blokados sąlygomis per pusantrų metų pavyko įgyvendinti svarbiausius jubiliejinės programos tikslus, tuo pačiu padėti pagrindus Rietavo *Genius Loci* (vietos dvasios) sugrįžimui:

- atlikus Oginskio rūmų pamatų teritorijos archeologinius tyrimus, atkurta dalis pietinio parterio, atstatyta kolonada, puošnūs žibintai, fontano baseinas;
- atstatyta Baltųjų vartų arka – nuo čia į buvusių rūmų parterį buvo nutiesta jubiliejinė Parko gatvės apšvietimo linija, panaikinta griozdiškų betoninių atramų ir atvirų elektros laidų raizgalynė;
- restauruota Oginskių koplyčia, istorinis vandentiekio bokštas su vėjo jėgaine;
- atlikti pirmaeiliai istorinės Oginskių muzikos mokyklos pastato (būsimojo muziejaus) avarinės būklės likvidavimo darbai;
- Baltuosius vartus papuošė skulptoriaus Regimanto Midvikio sukurta jubiliejinės sukakties epitafinė lenta.

Programos įgyvendinimo rezultatai pranoko lūkesčius. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, akivaizdu, kad darbų sėkmę lėmė idealizmo dvasia, kuri bendram tikslui suvienijo kultūros paveldo puoselėtojų, energetikos specialistų, projektuotojų, restauratorių, įvairių žinybų atstovų sugebėjimus ir pastangas. Daug širdies šiam tikslui atidavė Klaipėdos elektros tinklų vadovai Vytautas Girdivainis, Antanas Girtavičius, Romualdas Gilys, kiti specialistai, Rietavo kraštiečiai – UAB „Lietuvos paminklai“ vadovas Alfonsas Jocys ir vienas iš Lietuvos valstybinio dujų fiksacijos komiteto vadovų Jonas Šarkauskas, kauniečiai projektuotojai Kęstutis Linkus, Nijolė Švėgždienė,

Žygimanto Buržinsko atkurtas kunigaikščių Oginskių rezidencijos Rietave 3D vaizdas. Išryškinta šio kvartalo vertikalioji dominantė – Vėliavos bokštas, neorenesansinio stiliaus rūmų fasado detalės. Deja, šiame brėžinyje nematyti nuo Vėliavos bokšto į oficiną vedusios arkadų galerijos.

Atkurta kolonada, pietinis rūmų parteris ir paminklas kunigaikščių Oginskių atminimui tapo Rietavo dvaro sodybos reprezentaciniais simboliais.

**Nuotraukos ir reprodukcijos
33-41 psl. – Vyto RUTKAUSKO.**

archeologė Dangira Baliliūnaitė, Rietavo meras Antanas Aužbikavičius, Plungės rajono valdytojas Rimantas Ščupokas, Telšių vyr. architektas Algirdas Žebrauskas, skulptorius Regimantas Midvikis.

Žinoma, daugiausia organizacinių rūpesčių ir konkrečių darbų atiteko patiems rietaviškiams. Tikrosios ūkinės bendrijos „Rietuva“ steigėjai Vytas Rutkauskas ir Vidmantas Dovidauskas tapo ne tik istorinės muzikos mokyklos avarinės būklės likvidavimo darbų vadovais, bet ir visų kitų Oginskių dvaro sodybos restauravimo darbų koordinatoriais. Jų vykdymui buvo sutelktos puikios vietinių meistrų ir talkininkų pajėgos: broliai Vytautas ir Saulius Petkevičiai, Juozas Alutis, Edvardas Smaguris, Alvydas Mockus, Bronius Urbonas, Antanas Montrimas, Vytautas Rėkašius, Petras Rauktys, Stasys Dromantas, Arūnas Breiteris, Linas Bacevičius, Steponas Dirgėla, Alfredas Mingėla ir kt. Darbų vykdytojo pareigos buvo patikėtos Romui Nesteckui.

Nepamirštas buvo 1992 m. ruduo. Visų pirma, darbų forsavimu. Jau nuo rugsėjo pradžios buvo darbuojamasi, nekreipiant dėmesio į darbo valandas, laisvadie-

nius, šlapdriabą ir kitas negandas, tolimai ateičiai atidedant savo šeimos bei asmeninių problemų sprendimą. Visus rūpesčius ir darbus vainikavo lapkričio 27-29 d. Rietave surengtos jubiliejinės iškilmės: turininga mokslinė konferencija tuometinėje Rietavo aukštesniojoje žemės ūkio mokykloje, puikus koncertas Rietavo bažnyčioje, Baltųjų vartų paminklinės lentos ir Laisvės paminklo atidengimas. O ypač – jaudinantis padėkos ir atsiprašymo vakaras, kuriuo šios iškilmės prasidėjo. Specialiai išjungus miesto apšvietimą, jaunuolių su fakelais kolonos vedama iš visos Lietuvos susirinkusių energetikų eisena sustojo prie Oginskių amžino poilsio vietos – „Aušros vartų“ koplyčios. Čia, uždegus žvakes ir padėjus gėles, tylos minute kunigaikščių buvo atsiprašyta už sovietmečio barbariškumą, kai XX a. 6-ajame dešimtmetyje koplyčioje buvo užsimota įrengti transformatorinę pastotę.

Sėkmingas Lietuvos elektrifikacijos 100-mečio jubiliejinės programos įgyvendinimas iš esmės pakeitė požiūrį į Oginskių kultūros paveldą, istorinę atmintį, suformavo vieną iš svarbiausių prielaidų istorinės Rietavo savivaldos atkūrimui, tuo pačiu Rietavo *Genius Loci* sugrįžimui.

Gintaro ŠIUPARIO nuotraukoje: Buvusios Oginskių rezidencijos ansamblio fragmentas žvelgiant iš paukščio skrydžio. Pagrindinių rūmų vietą primena kolonada, pamatų kontūro fragmentai ir išpūdinga pietinio erdvė.

2000 m. atkūrus Rietavo savivaldą, vienu iš pirmųjų savivaldybės tarybos sprendimų buvo įsteigtas Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejus. Jam buvo patikėtas dvaro sodybos ir parko priežiūros darbų organizavimas. Per dvidešimt Rietavo savivaldos metų didžioji šios teritorijos dalis tapo mėgstamiausia rietaviškių ir miesto svečių rekreacijos, reprezentacinių renginių erdvė. Čia grįžo iš kunigaikščių XIX a. svajonės ir atkaklaus paprastų šio krašto žmonių darbo susiformavusi Rietavo *Genius Loci* (vietos dvasia).

Didžioji kunigaikščių Oginskių dovana

1851-1852 m., artėjant prie pabaigos dvaro sodybos ir centrinės miesto dalies perstatymo darbams, Irenėjus Oginskis visą energiją nukreipė naujos Rietavo bažnyčios statybos darbų organizavimui. Sudarius statybos komitetą, kurio pirmininku tapo pats I. Oginskis, nariais – klebonas Mykolas Herubavičius, dvarininkai Kazimieras Stravinskis, Feliksas Michailovskis, buvo nutarta paplatinės mokyklos vietoje pastatyti laikiną mūrinę bažnyčią, kadangi naujoji šventovė turėjo iškilti senos medinės bažnyčios vietoje, kurią reikėjo nugriauti. Į statybviетę parapijiečiai pradėjo vežti akmenis, kalnes, kitas medžiagas.

Deja, nusprendus kunigaikščių rūmus, miesto centrą ir bažnyčią sujungti į vientisą architektūrinį urba-

nistinį ansamblį, teko atsisakyti jau patvirtinto 1846 m. Romoje Gonsovskio (*Gąsowski*) paruošto bažnyčios projekto, kuris mažai ką bendro turėjo su rezidencijos rūmų architektūra. Palyginus per trumpą laiką, naują, visus kunigaikščio lūkesčius ir reikalavimus atitikusį projektą, 1852 m. paruošė Prūsijos karaliaus dvaro architektas Frydrichas Augustas Štiuleris (*Friedrich August Stuler*) – viena ryškiausių to meto Europos architektūrinio pasaulio asmenybių. Šio architekto kūrybos tyrinėtoja Eva Supan (*Eva Borch-Supan*) jam priskiria ne tik Rietavo bažnyčios, bet ir rezidencijos rūmų autorystę, kurių architektūroje vyraavo darnios proporcijos ir F. A. Štiulero pamėgti itališkų vilų arkadų stiliaus motyvai.

1853 m. birželio 9 d. Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui iškilmingai pašventinus kartinį akmenį, prasidėjo sudėtingi bažnyčios statybos darbai. Iš pradžių jiems vadovavo pats F. A. Štiuleris, vėliau – iš Prūsijos atvykęs architektas Ferdinandas Šteinbartas. Archyviniai šaltiniai primena, kad 1859 m. jau buvo tinkuojami bažnyčios skliautai, 1862 m. dengiamas dešinysis bokštas, 1858 m. sudaryta sutartis su Drezdeno vargonų meistru Karlu Eduardu Jemlichu dėl vargonų statybos.

Visus darbus pristabdė dramatiška 1863 m. sukilimo atomazga ir legendomis apipinta I. Oginskio mirtis (o gal emigracija, vengiant galimų carinės valdžios represijų?). Tolesni bažnyčios statybų rūpesčiai atiteko

I dvaro sodybos pusę nukreiptas Šv. Mykolo arkangelo bažnyčios fasadas primena, kad ši didinga neoromaninio stiliaus šventovė kitados su kunigaikščių Oginskių paskutinės rezidencijos rūmais ir centre Rietavo miesto dalimi sudarė vientisą architektūrinį-urbanistinį ansamblį.

kunigaikščio žmonai Olgai Oginskienei ir sūnui Bogdanui Oginskiui. Darbai užsitęsė dar ištisą dešimtmetį. Tik 1873 m. rugsėjo 29 d. naujosios santūriai didingos neoromaninio stiliaus Rietavo šventovės durys buvo iškilmingai atvertos visiems parapijos tikintiesiems ir svečiams. Beje, carinė valdžia, po 1863 m. sukilimo ypač suvaržiusi bažnytinę veiklą, į šias iškilmes vyskupui M. Valančiui iš Kauno atvykti nebeleido. Bažnyčią konsekrovo Plungės klebonas Paulius Beresnevičius.

Dėl architektūrinio išraiškingumo naujoji bažnyčia iš karto tapo ne tik Rietavo, bet ir visos Žemaitijos pasididžiavimu. Ją papuošė spalvoti vitražai, iš Krokuvos atvežtos meniškos stacijos, Briuselyje Leono Bukno (*Leon Bukneau*) dirbtuvėse sukurti penki marmuriniai altoriai: Kristaus kančios, Šventosios šeimos, Šventos Barbaros, Švento Mykolo arkangelo, Švenčiausios Mergelės Marijos į dangų ėmimo. Mažai Lietuvoje šventovių, kuriose tiek daug marmuro ir monumentalaus ilgaamžio smiltainio.

Verta atkreipti dėmesį į centrinio, Švenčiausios Mergelės Marijos į dangų ėmimo altoriaus architektūrą. Jo trys trikampiai frontonai atkartoja didžiosios pran-

*Kunigaikštis
Irenėjus Oginskis.
Skulptorius – Pjeras
Armandas Katje.*

*Kunigaikštienė
Olga Oginskienė.
Skulptorius Pjeras
Armandas Katje.*

ciškonų šventovės *Santa Croce* (Šv. Kryžiaus) Florencijoje fasado ritmiką. Neatsitiktinai. Juk šiame panteone greta kitų istorinių asmenybių ilsisi ir Mykolo Kleopo Oginskio palaikai. 1822 m. pasirinkęs emigranto dalį ir paskutinį kartą atsisveikinęs su Tėvyne, jis, kaip žinia, paliko jaudinantį testamentą. Viena jo pastraipa buvo skirta paskutinės valios įvykdymui: „Kai iškeliausiu į amžinybę, parvežkite mane į Tėvynę. Leiskite man ilsėtis greta artimųjų...“. Ir ne bet kur, o Šv. Jonų bažnyčios Oginskių koplyčioje, kuri turi Dievo Kūno arba Švenčiausio Sakramento koplyčios titulą. Deja, likimas nemirtingų polonezų autoriui suteikė garbę ilsėtis ne Šv. Jonų, o *Santa Croce* panteone, Mikelandželo (*Michelangelo Buonarroti*), Rosini (*Gioacchino Rossini*), Galilejaus (*Galileo Galilei*) ir kitų įžymiausių XVI-XIX a. Florencijos asmenybių kaimynystėje. Tiksliau pasakius – šio panteono Švenčiausio Sakramento (*Castellani*) koply-

Santūriai didingą Rietavo šventovę puošia ne tik penki meniški Belgijos meistrų darbo marmuriniai altoriai, skulptūrinės Irenėjaus Oginskio ir jo žmonos Olgos Oginskienės epitafijos (skulptorius Pjeras Armandas Katje), vitražiniai langai, smiltainio ir marmuro plokštėmis išklotos grindys, bet ir istorinis žirandolis – šimto lempučių sietynas. Jo elektros šviesa čia pirmą kartą nušvito Šv. Velykų rytmetį 1892 m. balandžio 17 d. Neatsitiktinai šią datą buvo nutarta paskelbti Lietuvos energetikų diena.

čioje. Matyt, kad, negalėdamas testamentinio prašymo išpildyti, M. K. Oginskio sūnus Irenėjus, o vėliau ir vaikaitis Bogdanas pasistengė, kad Rietavo bažnyčioje atsi-spindėtų bent jau mylimo tėvo ir senelio amžino poilsio buveinės silueta.

Prie bendro bažnyčios interjero skoningai dera ir vietos meistrų drožinėtos ąžuolinės klausyklos, iš Prancūzijos parvežtos angelų skulptūros, kurios ties durimis laiko švęsto vandens dubenėlius. Presbiterijos puošmena – ne tik marmuriniai altoriai, marmuro grindys, bet ir meniškos skulptūrinės I. Oginskio ir O. Oginskienės epitafijos, kurias iš marmuro sukūrė Pjeras Armandas Katje (*Pierre Armand Cattier*).

Verta atkreipti dėmesį ir į šimto elektros lempučių sietyną žirandolį, siūruojantį po didžiojo bažnyčios kupolo skliautu. Kai 1892 m. balandžio 17 d., Šv. Velykų rytmetį čia pirmą kartą nušvito elektros šviesa, iškilmių metu bendrame Rietavo ir Plungės kunigaikščių Oginskių orkestre skambėjo ir būsimojų mūsų tautos genijaus Mikalojaus Konstantino Čiurlionio fleita. Jis tais metais dar mokėsi Plungės muzikos mokykloje, o vėliau, Mykolo Oginskio globojamas, išvyko mokytis į Varšuvą.

Apmaudu, kad, prasidėjus II pasauliniam karui, bombardavimo metu greta visų kitų netekčių Rietavas neteko ir garsųjų vargonų. Tai būta puošnaus, ypatingai malonaus tembro 30 registrų instrumento. Tik 2019 m. čia vėl buvo sumontuoti puikias akustines bažnyčios galimybes atitinkantys šiuolaikiniai elektroniniai Johannes firmos vargonai. Ką ir bekalbėti – pradžiugo ne tik Rietavo klebono kunigo Antano Gutkausko, bažnyčios vargonininko Juozo Barsteigos, bet ir visų rietaviškių

Nuotraukos ir reprodukcijos 43-44 psl. – V. Rutkausko.

Garsioji Florencijos Šv. Kryžiaus (Santa Croce) šventovė – iškilių Renesanso ir vėlesnių epochų asmenybių panteonas. Čia ilsisi ir Mykolo Kleopo Oginskio palaikai.

širdys! Tačiau bene didžiausias džiaugsmas atiteko Rietavo kraštiečiai, Lietuvos teatro ir muzikos akademijos Dainavimo katedros lektorei, operos dainininkei Aušrai Liutkutei. Ji pirmoji iš Vilniaus į gimtinę parsraidino žinią, kad Žvėryno parapijos Švč. Mergelės Marijos Nekalto prasidėjimo bažnyčioje kunigas Vytautas Rapalis (irgi Rietavo kraštiecis) ruošiasi statyti tos bažnyčios erdvei pritaikytus koncertinius vargonus, todėl instrumentas, kurį ruošiamasi keisti, galėtų palyginus nebrangiai parkeliauti į Rietavą.

Tikinčiųjų rūpesčiu Rietavo bažnyčia visą laiką buvo su didele meile puoselėjama ir gražinama. Tačiau dėl ardančio atmosferinio poveikio, o ypač dėl 1941 m.

birželio 22 d. bombardavimo padarinių, jos restauravimui 2000 m. prireikė parapijos galimybes pranokstančių finansinių išteklių ir specialistų dėmesio. Tik sutelktomis Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos, Rietavo savivaldybės ir visų tikinčiųjų pastangomis 2001–2019 m. buvo įgyvendinta didelė

restauravimo darbų programa ir paskutinė kunigaikščių Oginskių dovana Rietavui – Šv. Mykolo arkangelo bažnyčia vėl nušvito unikaliu savo grožiu ir didybe. Jos durys nuo ankstyvo ryto iki pat nakties atvertos visiems, kurie ieško dvasinės atgaivos šaltinio, nesunaikinamų istorinės atminties ir tapatybės ženklų.

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

ARCHYVINIŲ TYRIMŲ ATODANGOS

Rietavo dvaro parkas tyrinėtojų sutartinai laikomas vienu didingiausių kultūros istorijos kompleksų Lietuvoje, kurį sudaro ne vien dekoratyvūs želdiniai, bet ir žemės paviršiaus formų, vandenų sistemos, pastatų, įvairios augalijos vienovė. Ne veltui vienas pirmųjų Raseinių pavieto istorinės apžvalgos autorių Ignotas Bužinskis (Ignacy Burzyński) dar 1874 m. pastebėjo, kad Rietave „visi dvaro amatininkų namai ne tik tvarkingi ir įvairiomis spalvomis nudažyti, bet ir apsodinti medžiais bei papuošti gėlių darželiais. Už rūmų plyti pasivaikščiojimui skirtas sodas, vienu sparnu išeinantis į Plungės kelią, o prie pat kelio pastatyta puiki mūrinė koplyčia, kurioje tam tikromis dienomis vyksta pamaldos dvaro savininkams ir jų dvariškiams“.¹ Į išskirtinį Rietavo grožį dėmesį atkreipė ir Žemaitijos kanauninkas, Varnių archipresbiteris kunigas Vincentas Juzumas savo 1899 m. baigtame rengti „Žemaičių vyskupijos aprašyme“, pažymėdamas, kad „po Raseinių Rietavas yra didžiausias ir gražiausias miestas pavieta. [...] Šio miesto didžiausia puošmena – daili gotikinės architektūros mūrinė bažnyčia su dviem aukštais bokštais ir kupolu bei labai puošnūs mūriniai savininkų kunigaikščių Oginskių rezidenciniai rūmai su atitinkamais mūriniais pastatais bei įvairaus dydžio tvenkiniais, kuriuose pliuskenasi gubės, gervės ir kiti prabangūs paukščiai. Dėmesio verta čia [esanti] ir tvarkingai prižiūrima rytietiškos architektūros mūrinė žydų sinagoga. Vaistinė, špitolė, parduotuvės ir pirklių sandėliai – visa tai mūriniai pastatai, didžiąja dalimi apsodinti medžiais. Už visus papuošimus ir tvarką miestas lieka dėkingas Rietavo savininkui kunigaikščiui šviesaus atminimo Irenėjui

Oginskiui“.² Baigdamas pasakojimą apie išskirtinius Rietavo objektus, kunigas kanauninkas V. Juzumas prideda, jog „pasivaikščiojimams skirtame parke, prie plento į Plungę“ stovi „mūrinė kunigaikščių Oginskių laidojimo koplyčia su Aušros Vartų Švč. Mergelės Marijos altoriumi [...]“. Ją 1844 m. pastatė šviesaus atminimo kunigaikštis Irenėjus Oginskis. Koplyčioje ilsisi paties fundatoriaus kunigaikščio, mirusio 1863 m. vasario 17 d.,³ bei jo pirmosios žmonos, mirusios 1844 m., bei dviejų berniukų, mirusių netrukus po motinos mirties, palaikai [...]“.⁴

Kaip galime matyti iš išlikusių XIX a. antrosios pusės Rietavo aprašymų, jau to meto visuomenė atkreipė dėmesį į pastatų ir želdinių vienovę, kuri buvo svarbi šio dvaro savininkams. Bendrame XIX a. antrosios pusės Žemaitijos miestų kontekste Rietavas išsiskyrė planingai kuriamu kraštovaizdžiu ir ypatingu dėmesiu augalams – nuo gėlių darželių iki medžių alėjų, formuojančių atskiras dvaro ir miesto erdves.

Tačiau jei istorinė ir urbanistinė Rietavo raida jau yra sulaukusi plataus tyrėjų dėmesio⁵, tai dvaro parko kūrimo procesas bei rekreacinių miesto erdvių formavimas iki šiol nėra išsamiai ištirtas, nors vienu ar kitu aspektu prie šios temos prisilietė garsūs Lietuvos parkų raidos ty-

¹ Ignacy Buszyński, *Opisanie historyczno-statystyczne powiatu rossieńskiego gubernji kowieńskiej, z dodaniem listy poprawnej generalnych starostw b. Księstwa [!] Żmudzkiego i popisu szlachty żmudzkiej 1528 r.*, Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego, 1874, p. 120–124.

² Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, parengė Mindaugas Paknys, Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013, p. 835.

³ Kitoje to paties pasakojimo vietoje I. Oginskio mirties data nurodoma 1863 m. vasario 1 d., žr. Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, p. 837.

⁴ Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, p. 841.

⁵ Algimantas Miškinis, *Rietavo istorinės urbanistinės raidos bruožai, Rietavo apylinkės*, Kaunas: Lietuvos kraštotyros draugija, 1992, p. 11–53; Kazys Misius, *Rietavo valsčius, seniūnija ir jos savininkai Oginskiai, Rietavo apylinkės*, Kaunas: Lietuvos kraštotyros draugija, 1992, p. 88–112; Algimantas Miškinis, Algirdas Baliulis, *Rietavo istorinės ir urbanistinės raidos bruožai, Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Urbanistika ir rajoninis planavimas*, Vilnius: Mokslo, 1991, p. 67–137; Algimantas Miškinis, *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, II knyga, Vilnius: Savastis, 2007; *Lietuvos architektūros istorija*, t. II, Vilnius, 1994, p. 229–231.

rinėtojai Antanas Tauras⁶, Kęstutis Labanauskas⁷, Laimutis Januškevičius⁸ ir kt.

Naujų žinių Rietavo istorijai suteikia archeologinių kasinėjimų duomenys bei nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialistų tyrimai ir jų pateikiamos išvados.⁹ Antai UAB „Projektavimo ir restauravimo instituto“ 2013 m. parengtame Rietavo dvaro sodybos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo teritorijų planavimo dokumente, susidedančiame iš teritorijos ir apsaugos zonos ribų plano bei paveldotvarkos projekto¹⁰, teigiama, kad Rietavo parkas buvo kuriamas „pagal vokiečių landšafto architektų projektą, dalyvaujant vokiečių ir vietiniams sodininkams. Parko sodinimo ir kūrimo darbai vyko iki Bogdano Oginskio mirties 1909 m. Tai buvo laisvo planavimo taip vadinamas „angliškas“ arba peizažinis parkas. Parkas kurtas aplyginant reljefą, įkomponuojant senojo sodo reliktus, sukuriant išraiškingą vandenų sistemą, plačias vaizdingas panoramas, puikius apžvalgos taškus. Parko kūrimui sunaudota apie 3 mln. caro rublių. Iš Vakarų Europos ir Lietuvos atvežti didžiuliai kiekiai medžių ir krūmų. Oranžerijoje auginta daug rūšių egzotinių augalų ir gėlių. Parteras suplanuotas labai išraiškingai, papuošimui naudotos vertingos krūmų grupės, skulptūros“.¹¹ Šis tyrimas papildė istoriografijos žinias naujais duomenimis apie parko kūrimui išleistas lėšas, tačiau nepateikia nuorodų į informacijos šaltinį. Todėl nėra aišku, kuo remiantis buvo apskaičiuotos parko kūrimui išleistos lėšos, kokį laikotarpį apibendrinamosios išvados apima ir pan.

Pastebėsime, kad dėl nepreciziško archyvinio šaltinių informacijos perteikimo ar laisvo ankstesnių autorių išvadų interpretavimo Rietavo parko istorija apaugo savotiškais mitais. Antai nurodant, kad neva remiamasi Algirdo Baliulio ir Algimanto Miškinio tyrimais, tei-

giama, jog „mišraus stiliaus Rietavo dvaro parkas įkurtas 1848-1855 m., o 1904-1905 m. jo teritorijoje iškasti tvenkiniai. Parkas užėmė 60 ha plotą, jį supo 2 m aukščio tvora“.¹² Tačiau pažymėtina, kad minėtų autorių darbuose tokių išvadų apskritai nėra. Išanalizavę 1817-1855 m. laikotarpio Rietavo dvaro ir miesto dokumentus, a. Baliulis ir a. Miškinis pagrindė išvadą, kad dvaro sodybos rekonstrukcijos projektavimo ir statybos darbai buvo atlikti tarp 1835 ir 1850 m., o apie tvenkinius, iškastus 1904-1905 m., šie autoriai neužsiminė nė žodžiu.¹³ Taip pat klaidingai perteikti duomenys apie parko dydį ir jį juosiančią 2 m aukščio tvorą. Matyt, neteisingai buvo suprasta ir interpretuota a. Baliulio ir a. Miškinio kritika, išsakyta XX a. pradžios autoriams, kurie teigė, kad Irenėjus Oginskis „seną Rietavą nugriovė, netoliese įkurdamas naują miestelį“ [...], kad „dvaro rūmams parinko vietą, kur stovėjo senasis miestelis“, o „buvusiojo turgaus vietoje [...] pastatė rūmus su bokštais, vietoj miestelio įrengė tvenkinius, užveisė parką ir 80 ha dvaro sodybą aptvėrė aukštu mūru“.¹⁴

Nepaisant dar XX a. dešimtajame dešimtmetyje a. Miškinio ir a. Baliulio pateiktų įrodymų, kad Rietavo dvaro sodybos rekonstrukcija vykdyta tarp 1835-1850 m.¹⁵, istoriografijoje parko įkūrimas tebedatuojamas 1848-1855 m., o parko architektais įvardijami trys „sodininkai“ – Saksonijos valdinys Kristupas Ferdinandas Gypeltas (Giepeltas), Fridrichas Braunus ir Vengrijos valdinys Augustas Ulrichas.¹⁶

Ar iš tiesų Rietavo parką kūrė šie trys Prūsijos ir Saksonijos valdiniai? Kokiu tikslu ir kada jie lankėsi Rietave? Kaip vyko Rietavo dvaro sodų bei parko projektavimo darbai, kokioms augalų rūšims parko kūrėjai teikė prioritetą? Kas ir kur užsakinėdavo augalų sodinukus ir, galiausiai, kiek uždirbdavo Rietavo dvaro sodininkas? Atsakymų į šiuos ir kitus klausimus ieškota Lietuvos valstybės istorijos archyvo (LVIA) fonduose.¹⁷

LVIA saugomo Oginskių giminės archyvo dokumentų analizė leido naujais vardais papildyti personali-

⁶ Antanas Tauras, *Mūsų parkai*, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 111–112.

⁷ Kęstutis Labanauskas, Parko bruožai ir raida, *Rietavo apylinkės*, Kaunas: Lietuvos kraštotyros draugija, 1992, p. 166–172; Kęstutis Labanauskas, Rietavo parko senstančio medyno mįslės, *Kumigalkščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p.

⁸ Laimutis Januškevičius, *Lietuvos parkai*, Kaunas: Lututė, 2004, p. 312–315; Laimutis Januškevičius, Kęstutis Labanauskas, Rietavo dvaro parkas, *Žemaičių žemė*, 2003, Nr. 2.

⁹ Dangira Baliūnaitė, Buv. Oginskių dvaras Rietave, Archeologinių tyrimų ataskaita. 1992, LII Rs, b. 1889; Dangira Baliūnaitė, Buv. Oginskių rūmai Rietave. 1994 m. archeologinių tyrimų ataskaita. 1994, LII Rs, b. 2311; Darius Kontrimas, Tyrimai Rietavo Oginskių dvaro sodybos teritorijoje. Prieiga per internetą: <http://www.atl.lt/2010/237-242.pdf> [žiūrėta 2018-09-16].

¹⁰ Rietavo dvaro sodybos (unikalus kodas Kultūros vertybių registre 449, kitas kodas G364K), Rietavas, nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo teritorijų planavimo dokumentas, susidedantis iš teritorijos ir apsaugos zonos ribų plano bei paveldotvarkos projekto. Esamos būklės analizė. Konceptija. Aiškinamasis raštas. 2013 metai, p. 9. Prieiga per internetą: [file:///C:/Users/userpc/Downloads/AISKINIMASISRASTASPEPLANOKONCEPCIJA%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/userpc/Downloads/AISKINIMASISRASTASPEPLANOKONCEPCIJA%20(2).pdf) [žiūrėta 2018-09-12].

¹¹ Ten pat, p. 9.

¹² Agnė Žilinskaitė. 2013 m. gegužės 17 d. Paraiška išduoti leidimą atlikti archeologinius tyrimus Rietavo dvaro sodyboje (449), prieiga per internetą: http://archeologijosdb.kpd.lt/rinkmenos/Zilinskaite_Rietavo_dvaro_sodyba_Projektas.pdf [žiūrėta 2018-09-12].

¹³ Algimantas Miškinis, Algirdas Baliulis. Rietavo istorinės ir urbanistinės raidos bruožai, *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Urbanistika ir rajoninis planavimas*, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 91–96.

¹⁴ Plg. J. Sakalas. Rietavo didybės pėdsakai, *Sekmadienis*, 1939 m. sausio 29 d., p. 3.

¹⁵ Algimantas Miškinis, Algirdas Baliulis. Rietavo istorinės ir urbanistinės raidos bruožai, p. 99–100.

¹⁶ Laimutis Januškevičius, Kęstutis Labanauskas. Rietavo dvaro parkas, *Žemaičių žemė*, 2003, Nr. 2.

¹⁷ Išanalizuota su Rietavo dvaro istorija susijusi Oginskių archyvo medžiaga (LVIA, f. 1177), o taip pat Vilniaus gubernijos braižyklos (LVIA, f. 526) bei Vilniaus ir Kauno gubernijų žemdirbystės ir valstybės turtų valdybos fondo (LVIA, f. 525) dokumentacija.

Rietavo žemesniosios žemės ūkio mokyklos moksleivės rūšiuoja gėlių sodinukus buvusioje kunigaikščių Oginskių oranžerijoje. Apie 1930 m.

Fotografas Vaitiekus Šakys (ROKIM fondai).

nį Rietavo dvaro sodininkų sąrašą ir nustatyti jų veiklos Rietavo dvare metus. Iš 1849–1855 m. Rietavo dvaro inventoriaus sužinome, kad šiuo laikotarpiu dvaro augmenija rūpinosi čia dirbę sodininkai Antonis Malkeitas (Malkeit) ir Bazilis Romanovičius (Romanowicz)¹⁸, o istoriografijoje minimi Kristupas Ferdinandas Gypeltas, Fridrichas Braunas ir Augustas Ulrichas į Rietavą atvyko tik XIX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje–septintojo dešimtmečio pradžioje.

Oginskių giminės archyve išlikęs „Rietavo dvare gyvenančių užsieniečių registracijos žurnalas“ rodo, kad 1858 m. rugpjūtį į Rietavą atvykęs sodininkas iš Saksonijos Chrystofas Ferdynandas Giepeltas (Chrystof Ferdynand Giepelt) čia dirbo (tiksliau – turėjo dirbti) metus laiko – jo paso galiojimas baigėsi 1859 m. spalio 1 d. Po pusantrų metų, 1861 m. balandį, iš Karaliaučiaus į Rietavą atvyko naujas sodininkas – Prūsijos karalystės valdinys Wilhelmus Ruschas (Wilhelm Rusch, Busch?), kuriam leidimas gyventi Rietavo dvare buvo išduotas iki 1862 m. birželio 26 d. Ar sodininkas Rietave išbuvo visą laiką, nėra žinoma. Tikėtina, kad ne, nes jau tų pačių metų rudenį, 1861 m. lapkričio 29 d., Rietave apsigyveno naujas sodininkas iš Mensburgo Fredrichas Braunas (Fredrich Braunc, Braune), turėjęs čia išdirbti iki 1862 m. gruodžio 12 d. Praėjus pusmečiui, 1862 m. liepos 28 d., Rietavo dvare įsikuria dar vienas sodininkas – Prūsijos valdinys Augustas Ulrichas (August Ulrich), kurio rezidavimo laikas registracijos žurnale nenurodomas.¹⁹ Taigi per nepilnų penkerių metų laikotarpį (1858–1862) Rietave dirbo ir kūrė 4 vokiečių sodininkai. Kaip jau pastebėta, visų šių sodininkų užsieniečių atvykimo į Rietavą laikas yra vėlesnis, nei dvaro sodybos rekonstrukcijos darbai, todėl jų, kaip dvaro sodybos želdinių formuotojų

ir parko „architektų“ autorystė yra abejotina.

Net jei negalime aiškiai įvardyti Rietavo parko kūrėjų, remdamiesi inventorių duomenimis, galime teigti, kad dvaro savininkas Irenėjus Oginskis asmeniškai prisidėjo prie dvaro želdynų formavimo – jis pats pirkė sodinukus užsienyje tiek dvaro oranžerijai ar šiltnamiams, tiek ir sodinimui „atviroje dirvoje“.²⁰ Antai 1851 m. birželio 18 d. sodininkas Antonis Malkeitas Rietavo dvaro inventoriuje užfiksavo, kad „šviesusis ponas kunigaikštis nupirko Berlyne: 15 sodinukų apelsinmedžių [...], 2 kamelijas, 18 vazonų įvairių kalijų, 8 vazonus fukcijų, 12 vazonų erikų (lot. Erica), 3 vazonus įvairių rožių“ ir kitų augalų.²¹

Parko kūrimo procese I. Oginskis nebuvo vien tik užsakovas, bet ir aktyvus šio proceso dalyvis. Neeilinė Rietavo savininko susidomėjimą agronomija rodo jo įsteigta žemės ūkio mokykla, kaip ir puoselėjamas specialus Agronomijos palivarkas (kitai – Maldučiai). Galima manyti, kad polinkį domėtis sodininkyste bus įskiepijęs tėvas Mykolas Kleopas Oginskis, dar 1822 m. į privalomos sūnui perskaityti literatūros sąrašą įtraukęs Izabelės Čartoriskos (Izabela z Flemingow Czartoryska) veikalą „Apie įvairius sodų užveisimo būdus“²² ir lenkų botaniko Stanisławo Wodzickio trijų tomų sodininkystės vadovą.²³ 1822 m. Rietave M. K. Oginskis rašė: „naujingam ir maloniam prasiblašymui būnant kaime verta paskaityti kunigaikštienės Čartoriskos darbą apie sodus. Čia mama ir vaikai linksmai leis laiką ir semsis meistriškumo tobulindami gėlių lysves ir sodindami bei prižiūrėdami gražius augalus. O atokvėpio valandėles Irenėjus mielai praleis su įstabiu Wodzickio veikalu, kurio trečiasis tomas neturėtų būti išneštas už šiltnamio ar oranžerijos ribų [...]“.²⁴ Šios M. K. Oginskio įžvalgos nenuėjo veltui – Irenėjus nuosekliai rūpinosi ne tik oranžerija, bet ir visos savo valdos estetiniu puoselėjimu.

Rietavo dvaro inventorių ir kitų šaltinių duomenys atskleidžia, kokia tikslingai formuotų želdynų padėtis buvo iki 1849 m., ir kokiais augalais dvaro oranžerija, šil-tadaržis, sodas, parkas ir gėlynai buvo praturtinti 1850–1855 m. laikotarpiu. Pastebėsime, kad 1850–1855 m. dvaro inventoriuje Rietavo dvaro augmenija buvo suskirstyta į 6 pagrindines grupes: 1) oranžerijos ir šilta-

²⁰ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441.

²¹ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 85.

²² Izabela Czartoryska, *Myśli różne o sposobach zakładania ogrodów*, Wrocław, 1805.

²³ Stanisław Wodzicki, *O chodowaniu, użytku, mnożeniu i poznawaniu drzew, krzewów, roślin i ziół celniejszych ku ozdobie ogrodów, przy zastosowaniu do naszej strefy. Dzieło miłośnikom ogrodów poświęcone*, t. 1–2, Kraków, 1818; t. 3, Kraków, 1820.

²⁴ Mykolas Kleopas Oginskis, *Tėviški patarimai. Keturi laišakai apie ugdymą*, Vilnius: Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejus, 2016, p. 105.

¹⁸ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 81–96.

¹⁹ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1526, l. 1–2.

Antros tarptautinės mokslinės konferencijos „Kunigaikščių Oginskių kultūrinės, politinės veiklos pėdsakai“ atidarymas muziejaus kiemelyje. 2006 m. rugsėjis. V. Rutkausko nuotr.

daržio augalai (*Rosliny oranżeryjne tryphauzowe*), kurių vien iki 1850 m. suregistruota 206 atskirų genčių pavadinimai, o patys augalai atsivežti iš Berlyno, Hamburgo, Karaliaučiaus, Tilžės ir kitų miestų; 2) medžiai ir krūmai, augantys atvirame lauke (*Drzewa i krzewy gruntowe*); 3) daugiamečiai „šakniniai“ augalai (*Rosliny w korzeniu trwale*), 4) pilnaviduriai jurginai (*Georginy Pełne*), 5) vasarinės (vienmetės) gėlės (*Gatunki kwiatów letnich*) ir 6) Vaismedžiai bei vaiskrūmiai (*Drzewa fruktowe, krzewy fruktowe*), prie kurių papildomai prirašytos vienmetės daržovės. Visi augalai inventoriuje suregistruoti abėcėlės tvarka, lotynų kalba. Tik su retomis išimtimis Lietuvoje bei užsienyje nupirkti ar kitaip įsigyti augalai būdavo užrašomi lenkų kalba.²⁵

Ypatingą vietą kunigaikščių Oginskių dvare užėmė **oranžerija ir šiltadaržiai**. Remdamiesi 1869 m. kovo 6 d. sudarytu „Gėlių ir kitų augalų, augančių Rietavo rūmų oranžerijoje, katalogu“ galime teigti, kad būtent 1850-1863 metai buvo intensyviausias egzotinių augalų pirkimo, auginimo bei oranžerijos plėtros laikotarpis. „Gėlių ir kitų Rietavo rūmų oranžerijos augalų katalogo“ sudarytojas, Rietavo dvaro sodininkas Pranciškus Kobylinskis (Franciszek Kobylinski), laikydamasis ankstesniojo registro nomenklatūros²⁶, 1869 m. pavasarį kruopščiai suregistravo oranžerijos augaliją, fiksuodamas augalų gentis, rūšis, anksčiau buvusių augalų skaičių bei esamą padėtį. Šis katalogas rodo, kad I. Oginskio rūpesčiu per kelis dešimtmečius buvo sukaupta neįtikėtinai gausi retų ir vertingų augalų kolekcija (kataloge iš viso užfiksuota 413 augalų genčių pavadinimų), o bendras oranžerijoje augusių augalų skaičius siekė 15 649 vienetus. Tačiau jau 1869 m. kovą iš šio skaičiaus buvo telikęs tik trečdalis augalų – iš viso 5 521.²⁷

Mums nėra žinomos priežastys, lėmusios oranžerijos nykimą. Galima tik numatyti, kad įtakos tam turėjo

tiesiog I. Oginskio netektis, 1863-1864 m. sukilimą lydėję finansiniai sunkumai, tiek ir dvaro sodininkų kaita. Dar vieną smūgį oranžerijai sudavė gaisras, kilęs 1871 m. pabaigoje, naktį iš gruodžio 12 į 13 d. Kunigaikščio Bogdano Oginskio dvaro oranžerijai ir augalams padarytus nuostolius draudimo bendrovė įvertino 250 rublių (apskaičiuota, kad tąkart savininkas neteko gėlių už 100 rublių, kito turto – už 150 rublių).²⁸

Svarbu pažymėti, kad 1869 m. „Gėlių ir kitų Rietavo rūmų oranžerijos augalų kataloge“ randame įrašytus augalus, kurie XX a. 4-ajame dešimtmetyje buvo pergabenti į Kauno botanikos sodą. Tai tuomet jau 12 metrų aukščio palmė – aitrioji kariota (lot. *Cariota urens*)²⁹, kurią Vytauto Didžiojo universiteto botanikai įvertino kaip ypač retą ir vertingą³⁰, dracenos, kurių 1869 m. Rietave augo 23 vienetai³¹, japoninės kriptomerijos (lot. *Cryptomeria japonica*), taip pat nykstančių rūšių augalai, savo kilmę vieni seniausių Žemėje – paprastasis ciklas (lot. *Cycas revoluta*) ir valgomasis kaušvis (lot. *Dioon Edule*)³² ir dar daug kitų vertingų augalų.

Rietavo oranžerijoje augintos išpūdingos kolekcijos augalų – 43 pavadinimų kamelijos, kurių užregistruota 439 vienetai, o 1869 m. kovą buvo telikę 138 vienetai; 11-os rūšių buksmedžiai (lot. *Buxus*), kurių būta net 300 vienetų, o liko – 94; 468 vienetai bromelijinių šeimos augalų (ananasų ir bromelijų), iš kurių liko tik 4; 392 vienetai įvairių rūšių aronų (lot. *Arum*), kurių liko 169; keturių rūšių citrusiniai augalai (iš viso – 319 medeliai, iš kurių liko 22); 208 vienetai įvairių begonijų, iš kurių 1869 m. buvo likę 126 krūmeliai; 33-jų pavadinimų fukcijos (lot. *Fuchsia*), iš viso – 538 augalai (liko – 457); 11-os

²⁸ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1703, l. 2–3.

²⁹ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1682, l. 4v.

³⁰ Apie augalų pergabenimą į Kauną plačiau žr. dr. Jolitos Klimavičiūtės straipsnyje.

³¹ 1869 m. užfiksuotos tik trijų pavadinimų dracenos (lot. *Dracena longifolia*, *Dracena Rubra*, *Dracena terminalis rozea*). Iki tol augintos net 33 devynių skirtingų veislių dracenos.

³² XIX a. viduryje oranžerijoje augo trys valgomieji kaušviai, tačiau 1869 m. buvo likęs tik vienas, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1682, l. 6.

²⁵ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 81–96.

²⁶ Šio registro sudarymo data dokumente nenurodyta.

²⁷ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1682, l. 17v.

pavadinimų orchidėjos (52 augalai, ties kuriais 1869 m. pažymėtas brūkšnyš); 30-ies pavadinimų pelargonijos, kurių kolekcija išlaikė savo įvairovę (iš augintų 481 vietų buvo likę 362).³³

Tačiau grįžkime prie Rietavo dvaro kraštovaizdžio kūrimo ir šiam tikslui pirktų augalų. Dvaro inventoriuje 1850-1855 m. laikotarpiu buvo užregistruotos 95 skirtingos gentys **medžių ir krūmų**, įsigytų auginti atvirame lauke. Tarp šių augalų taip pat įrašytos ir 24 lauke augintų rožių rūšys. Rietavo rožyną puošė baltažiedės rožės (lot. *Rosa alba plena*), trijų skirtingų veislių Provanso šimtalapės rožės (didžioji, mažoji ir hibridinė³⁴), raudonosios samaninės rožės (lot. *Rosa muscosa rubra*), purpurinės prancūzinės rožės (lot. *Rosa galica purpura*), margalapės prancūzinės rožės (lot. *Rosa galica versicolor*), Damasko rožės (lot. *Rosa damascena*), ypatingai tinkančios eteriniams aliejams gaminti, taip pat pilnavidurės erkėtrožės (lot. *Rosa pimpinellifolia plena*), kininės rožės (lot. *Rosa China*) ir kitos rožių veislės.³⁵ Iš naujųjų, XIX a. pirmojoje pusėje išvestų, rožių veislių Rietavo rožynui buvo įsigyta 1840 m. Belgijoje išvesta ir Nyderlandų princo Frederico de Orange Nassau vardu pavadinta veislė, Napoleono Bonaparto jaunesniojo brolio Liudviko vardo rožė „Liudvikas Bonapartas“ bei veislė „karalienė Viktorija“, kuriai suteiktas Anglijos karalienės vardas. Šie augalai Rietavo dvaro augalų kataloge įvardyti kaip „Rosa Princ Fridrich“, „Rosa Roi Victoria“ ir „Rosa Louis Bonaparte“.³⁶

1869 m. oranžerijos augalų katalogas rodo, kad XIX a. antrojoje pusėje ypatingai daug dėmesio dvaro savininkai skyrė rožynų formavimui ir naujų rožių veislių įsigijimui. Per dešimtmetį buvo sukaupta turtinga rožių kolekcija – 981 krūmas 52-jų pavadinimų rožių.³⁷

Gėlių gausai nenusileido medžių ir krūmų sodinukų įsigijimo kiekiui. Iš specialiai apželdinimui iki XIX a. vidurio įsigytų medžių paminėtini sidabrinis klevas (lot. *Acer saccharinum*), paprastasis kaštonas (lot. *Aesculus hippocastanum*), didžialapė kartuolė (lot. *Aristolochia siphon*), paprastasis raugerškis (lot. *Berberis vulgaris*), baltoji sedula (lot. *Cornus alba*), 5 rūšys gudobelų (lot. *Crataegus crus-galli*; *Crataegus oxycantha*; *Crataegus rubra*; *Crataegus splendens*; *Crataegus oxycantha grandiflora*), 7 tuopų rūšys (sidabrinė, balzaminė, kanadinė, lauralapė, piramidinė ir kt.)³⁸, *europinis maumedis* (va-

dinamoji „maumedinė pušis“ (lot. *Pinus Larix*), *veimutinė pušis* (lot. *Pinus strobus*), *ąžuolas* (lot. *Quercus pyramidalis*), *putinas* (lot. *Viburnum opulus*), 2 *rūšių gluosniai* (*baltasis gluosnis*, lot. *salix aurea*; *purpurinis karklas*, lot. *Salix purpurea*), 2 rūšių *šeivamedžiai* (juoduogis *šeivamedis*, lot. *Sambucus nigra* ir *raudonuogis šeivamedis*, lot. *Sambucus racemosa*), *žilakrūmis* (lot. *Elaeagnus latifolia*), 6 rūšių *sausmedžių* (lot. *Lonicera locruba*, *Lonicera carefalia*, *Lonicera furturica* ir kt.), *jazminai* (lot. *Philadelphus*), *gervuogės* (lot. *Rubus odoratus*), 3 rūšių *robinijos* (lot. *Robinia*), 9 rūšių *lanksvos* (lot. *Spirea*)³⁹, 5 rūšių *alyvos* (lot. *Syringa*) ir kt.⁴⁰ Manytina, kad inventoriuje suregistruoti tik dvaro savininko (sodininko) iniciatyva pasodinti medžiai ir krūmai.

1850 m. balandį Rietavo parko augmeniją papildė iš Karaliaučiaus atgabentų 150 sodinukų *vikmedžių* (robinijų)⁴¹, 8 „verkiantys gluosniai“⁴², 25 piramidinės ir tiek pat kanadinių tuopų, 100 akacijų, 10 kaštonų, o 1853 m. pavasarį iš Tilžės atsivežta dar 20 kaštonų sodinukų.⁴³

Nuoseklų parko formavimą rodo Oginskių giminės archyve išlikęs rankraštinis dvaro parko brėžinys, vaizduojantis „proginiams“ medžiams skirtą erdvę (šios erdvės dydis: 12 margų⁴⁴, 194 rykštės⁴⁵ ir 52 rykštelės⁴⁶) su 15-a dirbtinai suformuotų salelių, ant kurių turėjo būti pasodinti tam tikri medžiai. 15-os medžių sąrašo pirmoje vietoje puikavosi kėnis, po jo įrašytas beržas, ąžuolas, juodalksnis, žilvitis, kanadinė tuopa, klevas, pušis, uosis, paprastasis šermukšnis, miškinė obelis, pavyslio (t. y. baltoji) tuopa, paprastoji ieva, putinas ir skroblas.⁴⁷

Palyginus 1849-1855 m. Rietavo dvaro inventoriuje įrašytą *medžių registrą su K. Labanausko 1978-1980 m. sudarytu parke rastų rūšių ir formų dendrofloros sąrašu*, kuriame užfiksuotos 59 savaiminių ir svetimžemių medžių bei krūmų rūšys, o taip pat 5 nepaprastų spalvų arba formų medžiai⁴⁸, matome, kad didžioji dalis jų Rie-

Cordula; Populus Laurifolia, Populus Pendula; Populus Pyramidalis.

³⁹ Dar 6 šio augalo rūšys Inventoriuje priskirtos prie daugiamečių gėlių.

⁴⁰ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 85v-87.

⁴¹ Lot. Robinia laragana, dekoratyvinis vasaržalis medis.

⁴² Lenk. „wierzby płaczących osem“, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 87. Tikėtina, kad taip įvardyti svyruokliniai baltieji gluosniai.

⁴³ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 87, 89v.

⁴⁴ 12 margų x 0,71 = 8,52 ha.

⁴⁵ Pagal metrinę sistemą Lietuvos rykštės ilgis prilygo 4,87 metrams, o kaip žemės plotas – 23,742 kv. metrams. XIX a. lenkiška rykštė plotui matuoti buvo apie 1,5 ha, rykštė ilgiui matuoti – 4,22 metro. Prūsiska rykštė buvo lygi 3,76 metro. Tikėtina, kad Rietavo parko plane rykštelėmis nurodytas ilgis.

⁴⁶ XVI-XVIII a. Lietuvos rykštelė prilygo 0,487 m.

⁴⁷ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 2019, l. 1.

⁴⁸ Kęstutis Labanauskas, XIX a. gamtos paminklas – Rietavo parkas Plungės raj. Medynų įvertinimas, t. II, Vilnius, 1980, *Vilniaus apskrities archyvas*, f. 1019, ap. 11, b. 3728; Augalijos sąrašas taip pat pateiktas Rietavo dvaro sodybos paveldotvarkos projekte: Rietavo dvaro sodybos (unikalus kodas Kultūros vertybių registre 449, kitas kodas G364K), Rietavas, nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialiojo teritorijų planavimo

³³ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1682, l. 1-13.

³⁴ Lot. *Rosa centifolia maxima*, *Rosa centifolia minor*, *Rosa hybrida centifolia*.

³⁵ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 86-86v.

³⁶ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 86.

³⁷ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1682, l.

³⁸ Lot. *Populus argentea*, *Populus balsamifera*, *Populus Canadensis*, *Populus*

Prof. dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, dr. Agnė Railaitė-Bardė, dr. Žita Medišauskienė, dr. Daiva Narbutienė, prof. dr. Aldona Prešmantaitė. V. Rutkausko nuotr.

tavo dvaro parke žaliavo jau XIX a. viduryje. Tai buvo ne tik savaiminiai miškų ir ne miškų medžiai, tokie kaip paprastasis ąžuolas, skroblas, paprastasis klevas, beržas, miškinė obelis ar juodalksnis, bet ir svetimžemiai medžiai ir krūmai: paprastasis kaštonas, sidabrinis klevas, veimutinė pušis, europinis maumedis, vikmedis, kelių rūšių tuopos, gluosniai ir kt. Tačiau iš XIX a. viduryje augintų mažiausiai 6 rūšių alyvų XX a. pasiekė tik paprastosios ir vengrinės alyvos.⁴⁹

Tai gi greta medžių Rietavo parke taip pat gausiai žaliavo tiek savaiminiai, tiek ir svetimžemiai medžiakrūmiai. Įdomu pastebėti, kad rožės, kurių dar iki 1850 m. Rietave augintos 24 skirtingos veislės, dvaro inventoriuje buvo priskirtos prie lauke augančių krūmų.⁵⁰ Rožių kolekcija nuolat pildyta tiek užsienyje pirktais krūmais, tiek iš Zalesės atsigabenamais rožių vazonais. Antai 1850 m. iš Karaliaučiaus buvo atvežti 3 krūmai vijoklinių rožių ir 3 krūmai šimtalapių erškėčių (lot. *Rosa centifolia*), o 1851 m. birželį iš Berlyno atkeliavo I. Oginskio nupirkti trys vazonai skirtingų veislių rožių.⁵¹ Dvaro Inventoriuje užfiksuota, kad 1854 m. birželio 17 d. iš Zalesės į Rietavą atvežti du vazonai kininių rožių.⁵²

Iš daugiamečių augalų, kurių XIX a. viduryje Rietavo dvare buvo auginama net 118 genčių (neskaitant jurginų, kurių inventoriuje suregistruotos 72 veislės/rūšys)⁵³,

paminėtinos tradicinėmis tapusios gėlės: daugiametės saulutės (lot. *Bellis perennis*), katilėliai (lot. *Campanula*, kurių augintos 4 rūšys), hiacintai (inventoriuje įrašytas rytinis hiacintas, lot. *Hyacinthus orientalis*), narcizai (lot. *Narcissus*), raktažolės (pavasarinė raktažolė, lot. *Primula Veris*, ir kitos veislės), vilkdalgiai / irisai (jų auginta net 12 veislių, tarp kurių buvo ir Konstantinopolio vilkdalgis (lot. *Iris Contantinopolitane*), lelijos (lot. *Lilium*), kurių auginta 4 rūšys, našlaitės (lot. *Viola odorata* ir kt.), tulpės (lot. *Tulipa*), 15-a rūšių flioksų (lot. *Phlox*), gvazdikai (lot. *Dianthus*), liūdnosios vakarutės (lot. *Hesperis tristis*), 6 rūšių lanksvos (lot. *Spiraea*), levandos, 4 rūšių šilokai (lot. *Sedum*), aitrusis vėdrynas (lot. *Ranunculus acris*), o taip pat vaistažolės: paprastoji rusmenė (lot. *Digitalis purpurea*), pipirmėtės (lot. *Mentha Pipirica*), mėtos (lot. *Mentha Crispa*) ir kt.⁵⁴

Vienmečių gėlių sąrašė įvardyti augalai 101 pavadinimu. Gėlynas buvo nuolat pildomas, įsigyjant augalų iš Tilžės, Karaliaučiaus ir Klaipėdos bei juos kruopščiai registruojant dvaro inventoriuje.⁵⁵

Vaismedžių gausa garsėjo Rietavo dvaro sodas. 1849 m. jame greta tradicinių vaismedžių – 218 subrendusių obelių ir 21 jaunos obelaitės, 16 kriaušių ir 48 kriaušaičių, 14 slyvų ir 12 slyvaičių, 10 subrendusių baltųjų trešnių ir 4 naujai pasodintų trešnaičių, 34 vyšnių (ir 9 jaunų vyšnaičių) taip pat augo 11 persikų (6 subrendę ir 5 jauni), 6 abrikosmedžiai (5 subrendę ir 1 jaunas) bei 3 skirtingų veislių vynuogės (ankstyvosios, baltosios ir Tilžės vynuogės, iš viso 19 krūmų). Į šį vaismedžių ir vaiskrūmių skaičių neįėjo atskirai mokyklos sode pasodintos 33 jaunos obelaitės ir 100 laukinių obelių (tikėtina, skirtų selekcijai), 15 jaunų kriaušaičių, 30 subrendusių slyvų ir 40 laukinių slyvų medžių, 10 jaunų trešnių ir 80 naujai pasodintų vyšnių. Rietavo dvaro sode uogas brandino agrastai (iš viso 171 krūmas), serbentai (168 krūmai), avietės (42 krūmai, kuriuos 1850 m. papildė „baltosios avietės“, atvežtos iš Tilžės), braškės (7 veislių,

dokumentas, susidedantis iš teritorijos ir apsaugos zonos ribų plano bei paveldotvarkos projekto. Esamos būklės analizė. Konceptija. Aiškinamasis raštas. 2013 metai, p. 23–24. Prieiga per internetą: [file:///C:/Users/userpc/Downloads/AISKINIMASISRASTASSPECPLANOKONCEPCIJA%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/userpc/Downloads/AISKINIMASISRASTASSPECPLANOKONCEPCIJA%20(2).pdf) [žiūrėta 2018-09-12]

⁴⁹ Kęstutis Labanauskas, XIX a. gamtos paminklas – Rietavo parkas Plungės raj. Medynų įvertinimas, t. II, Vilnius, 1980, *Vilniaus apskrities archyvas*, f. 1019, ap. 11, b. 3728

⁵⁰ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 86–86v.

⁵¹ „Róż różnych pełnych [...] wazonów trzy“, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 85.

⁵² „Róż chińskich z Zalesia wazonów dwa“, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 84.

⁵³ Kaip atskleidė Redos Griškaitės tyrimai, XIX a. jurginai buvo viena iš populiariausių gėlių Lietuvos dvaruose. Dar XVI a. iš Meksikos į Europą atvežta neišvaizdi tuščiavidurė gėlė žymiausių šio žemyno selektininkų dėka ilgainiui tapo puošnia ir įvairiaspalve gėle. Didžiausio populiarumo jurginas (kitai – dalija) sulaukė XIX a. pirmoje pusėje. Todėl neatsitiktinai jurginas vadinamas ir XIX šimtmečio gėle. Lietuvoje iš pradžių labai reta, puoši tik Vilniaus ir dvarų parkų klombas, ilgainiui išplito ir valstiečių darželiuose. Plačiau žr. Reda Griškaitė, Kodėl jurginai? *Metai*, 2011, Nr. 8–9, p. 122–134.

⁵⁴ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 87v–89.

⁵⁵ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 92–93v.

iš viso 173 krūmai) ir 18 krūmelių tradicinių žemuogių⁵⁶. 1853 m. pavasarį kad „senajame sode“ buvo pasodinti dar 105 vaismedžiai: 45 obelaitės, 23 kriaušaitės, 6 vyšnios, 31 slyva.⁵⁷

Žinant, kad aukštaūgės obelys derėti pradeda 4-12-ais metais, o produkuoja 40-50 metų, galima teigti, jog 1849 m. inventoriuje „subrendusiomis“ įvardytos obelys buvo pradėtos sodinti jau XIX a. trečiajame-ketvirtajame dešimtmetyje ar net anksčiau. Pastebėsime, kad didelis vaismedžių sodas, supęs to metu dar medinius rezidenčinius dvaro rūmus, yra pavaizduotas ir 1817 m. Rietavo dvaro sodybos plane⁵⁸, o tai leidžia manyti, kad sodo veisimu užsiėmė pats M. K. Oginskis, iki 1822 m. praleisdavęs Rietave nemažai laiko. Vėliau dvaro sodybos puoselėjimo ir rekonstrukcijos darbus tęsė jo sūnus Irenėjus.

Išlikę Rietavo dvaro tarnautojų pranešimai ir raportai kunigaikščiui I. Oginskiui rodo, kad dvaro sodybos apželdinimo darbams buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Viename tokių pranešimų dvaro valdytojas, apibūdindamas situaciją Rietave, pažymėjo, jog „tuopų alėjos vaizdas yra skurdus, iš senųjų tuopų išlikusios gyvos tik 9, o nudžiūvusių 11. Iš praeitą pavasarį pirktų 60 tuopų, iš kurių šioje alėjoje buvo pasodintos 36, prigijo tik viena, tačiau iš kitose vietose pasodintų prigijo beveik pusė“.⁵⁹ Zalesėje rezidavusiam I. Oginskiui⁶⁰ buvo pranešama, kad pavasarinio sodinimo darbai vyksta sklandžiai: „Saloje prie palivarko „užflensuota“ 250 piramidinių tuopų ir 1000 daigų kanadinių tuopų. Naujajame sode „užflensuota 250 piramidinių tuopų, o Irenime (Iremine?) atsodintos 7 obelys vietoj nudžiūvusių. Iš 60-ies pasodintų kaštonų tik tai vienas nerodo gyvybės, o dar trijų [kaštonų] apvyto viršūnės, bet tikėtina, kad jie atsigaus. Visi kiti [kaštonai] puikiai auga, kai kurie jų šį pavasarį iki pusės sieksnio pasistiebė. O Žvėryne (we Zwierzyn-cu) naujai pasodinti berželiai didžiąja dalimi visi gražiai žaliuoja“.⁶¹ Korespondentas dar pasidžiaugė, kad prie „pono kunigaikščio kanceliarijos augantis abrikosas gražiai žydi“, tačiau apgailestavo, kad jau dabar matyti, jog „ananasų derlius bus gana menkas“.⁶²

Iš Rietavo dvaro valdytojo Maknovičiaus 1853 m. gegužės 15 d. rašyto raporto kunigaikščiui I. Oginskiui

sužinome, kad „dvaro sode viskas kuo puikiau: ponios kunigaikštienės pavedimu prie oficinios pasodinta vynuogių, o ji pati su mažaisiais kunigaikščiais maloniai leidžia laiką, būdami sveiki ir patenkinti“.⁶³

Bet grįžkime prie dvaro sodybos kraštovaizdžio kūrimo. Šaltiniuose užfiksuoti duomenys apie dideliais kiekiais perkamus tuopų sodinukus ir iš daigų auginamus medžius leidžia manyti, kad dvaro savininkai šiais medžiais siekė apsodinti visas pagrindines sodybos ir miesto erdves. Tokią išvadą patvirtina ir 1856 m. Rietavo dvaro planas, kuriame matyti medžiais apsodintas tvenkinys, keliai, o taip pat suformuotos alėjos.

Rietavo dvaro dokumentacija rodo, kad I. Oginskio darbus tęsė jo sūnus Bogdanas, sodininko pareigybę savo dvare laikydamas labiausia prestižine ir geriausiai apmokama. Taip tvirtinti galime remdamiesi išlikusiu dvaro tarnautojų algalapiu: antai 1878 m. gruodžio 27 d. sodininkui Haidukui (Hayduk) už metus buvo išmokėtas 450 sidabro rublių metinis atlyginimas, kai agronomui mokėta 360, matininkui – 350, dvaro kamerdineriui – 300, advokatui – 100, dvaro kasininkui – 150 ir t. t. Pagal atlyginimo už darbą dydį su Rietavo dvaro sodininku galėjo lygintis tik veterinaras, gaudavęs 400 sidabro rublių metinį atlyginimą.⁶⁴

1878 m. Rietavo dvaro sodininkas turėjo du padėjėjus – Racevičių (Racewicz) ir Kuneiką (Kuneiko), kuriems atitinkamai už metus buvo sumokėta 70 ir 35 rubliai. XIX a. devintajame dešimtmetyje Rietavo dvaro sodininko vadovaujamoje „žinyboje“ vyresnysis sodininkas (ober ogrodnik), jo padėjėjas sodininkas ir 4 sodo darbininkai-pagalbininkai, rūpinęsi želdiniais ir jų priežiūra. Haydukas tuo metu jau užėmė vyriausiojo sodininko pareigas, o Racevičius – jo padėjėjas, gaunantis 50 rublių atlyginimą.⁶⁵

1881 m. Rietavo dvaro tarnautojų atlyginimų žurnale pateikti duomenys rodo, kad metinį atlyginimą gavo 8 samdomi „sodo tarnybos“ darbuotojai: sodininkas Haydukas, jo padėjėjas Pacevičius (Pacewicz) bei 6 pagalbininkai: Vilavičius (Wiłłowicz), Rydzevičius (Rydziewicz), Šidlauskas (Szydłowski), Bielskis, Stanevičius (Staniewicz) ir Piotrovskis (Piotrowski), kurių metinis atlyginimas buvo 30–35 rubliai.⁶⁶

XIX a. pabaigoje garsas apie Rietavo dvaro parką ir kunigaikščio B. Oginskio pomėgį kraštovaizdžio kūrimui buvo plačiai paplitęs ne tik Lietuvoje. Tai liudija Oginskių giminės archyve išlikęs žinomo to meto par-

⁵⁶ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1441, l. 94.

⁵⁷ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1175, l. 8.

⁵⁸ LVIA, f. 526, ap. 7, b. 4999, l. 1.

⁵⁹ Remiamasi pranešimo kopija, perrašyta ekonomo Maknovičiaus (Maknowicz) ir datuota „gegužės 4 d.“ Metai rankraštyje nenurodyti, tačiau, remiantis dokumento turiniu tikėtina, kad rašyta apie 1853–1854 metus, žr. LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1175, l. 8.

⁶⁰ Taip tvirtinti galime remdamiesi laiško adresavimu į Smurgainių paštą („na pocztę w Smurgoniach“).

⁶¹ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1175, l. 8v.

⁶² LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1175, l. 8.

⁶³ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1175, l. 4.

⁶⁴ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1006, l. 18.

⁶⁵ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1006, l. 18–23v.

⁶⁶ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 1006, l. 23v–30.

*Dabartinis Oginskių dvaro sodybos vaizdas iš paukščio skrydžio. Rezidencijos rūmų vietą ženklina parterio klombos žiedas, pamatų kontūras ir kolonada.
Gintaro ŠIUPARIO nuotr.*

kų architekto Ferdinando Reimo, 30 metų ėjusio Rygos miesto sodų direktoriaus pareigas ir įrengusio didumą šio miesto parkų, laiškas, rašytas B. Oginskiui 1895 m. spalio 24 d.⁶⁷ Garsusis landšafto specialistas, sužinojęs apie B. Oginskio išgytą nuosavybę netoli Rygos ir, tikėdamasis, kad naujajame savo dvare kunigaikštis taip pat imsis parko kūrimo darbų, siūlė jam savo, kaip Rusijos imperijoje žinomo specialisto, paslaugas.⁶⁸

Apibendrinimas

1. Oginskių giminės archyvo dokumentai suteikia naujų duomenų apie Rietavo dvaro ir parko kūrimą XIX a. ketvirtajame–šeštajame dešimtmėčiais bei parodo Irenėjaus Oginskio pradėtos veiklos tęstinumą dvarą paveldėjęs jo sūnui Bogdanui.
2. Rietavo dvaro inventorių informacija patvirtina a. Baliulio ir a. Miškinio duomenis apie dvaro sodybos pertvarkos įgyvendinimą 1835-1849 m. laikotarpiu: tuo metu jau buvo suformuoti visi pagrindiniai dvaro želdynai, kurie ateityje papildyti naujomis augalų rūšimis.
3. Išlikę archyviniai šaltiniai neleidžia konkrečiai įvardyti dvaro sodybos kraštovaizdžio architekto, tačiau su-

teikia duomenų apie Rietavo dvare XIX a. viduryje ir antrojoje šio šimtmečio pusėje dirbusius sodininkus: Antonį Malkeitą, Bazilį Romanovičių, Hayduką ir 4 užsieniečius: Prūsijos karalystės valdinius Wilhelmą Ruschą (Buschą?) ir Augustą Ulrichą, iš Saksonijos atvykusį Chrystofą Ferdynandą Giepeltą bei sodininką iš Mensburgo Fredrichą Brauną.

4. Rietavo dvaro inventorių duomenys leidžia teigti, kad prie dvaro želdynų formavimo daug prisidėjo pats dvaro savininkas, asmeniškai pirkęs augalus savo rezidencijai užsienyje. Parko kūrimo procese Irenėjus Oginskis nebuvo vien tik užsakovas, bet ir aktyvus šio proceso dalyvis. Neeilinį Rietavo savininko susidomėjimą agronomija rodo jo įsteigta žemės ūkio mokykla, kaip ir puoselėjamas specialus Agronomijos palivarkas. Irenėjaus Oginskio rūpesčiu per kelis dešimtmečius buvo sukaupta neįtikėtinai gausi retų ir vertingų augalų kolekcija, o bendras vien oranžerijoje augusių augalų vienetų skaičius siekė 15 649.
5. Sodinukai tiek auginimui oranžerijoje ar šiltadaržiuose, tiek sodinimui lauke dažniausiai atsigabenti iš Hamburgo, Karaliaučiaus, Tilžės ir Klaipėdos.
6. Irenėjaus Oginskio darbus tęsė jo sūnus Bogdanas, sodininko pareigybę savo dvare laikydamas labiausia prestižine ir geriausiai apmokama.

⁶⁷ Už laiško vertimą iš vokiečių kalbos nuoširdžiai dėkoju Vilijai Gerulaitienei.

⁶⁸ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 5949, l. 1.

Dr. Jolita KLIMAVIČIŪTĖ
Lietuvos mokslo tarybos vyriausioji specialistė

RIETAVO DVARO ORANŽERIJOS LIKIMAS

*Profesorius
Konstantinas Regelis.*

1909 m. mirus Bogdanui Oginskiui, Rietavo dvaro padėtis pablogėjo. Dvaro rūmuose buvo kilęs gaisras, o ypač jie suniokoti Pirmojo pasaulinio karo metais. Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, rūmai buvo parduoti iš varžytinių ir, pagal randamus duomenis, 1927 m. beveik visiškai sugriauti.¹ Tačiau, sprendžiant iš išlikusių archyvinių dokumentų, kad augalai oranžerijoje buvo auginti dar apie dešimt metų, t. y. iki 1937-ųjų, galima daryti prielaidą, jog iš rūmų statinių oranžerija išliko bene ilgiausiai. Nuo 1924 m. ją pradėjo globoti Kaune besikuriantis Lietuvos universitetas, apie tai byloja šio universiteto archyviniai dokumentai. Apžvelgiant juose rastus faktus, toliau atskleidžiamas šios oranžerijos kai kurių augalų likimas.

Apie apleistą Oginskių dvaro oranžeriją Rietave buvo pranešta tuometiniam Lietuvos universiteto Botanikos katedros vedėjui prof. Konstantinui Regeliui (Constantin von Regel, 1890-1970) (3.1.jpg) Šis susidomėjo jos augalais ir pasirūpino, kad bent dalis jų nesunykėtų. K. Regelis, šveicarų kilmės mokslininkas, 1922 m. buvo pakviestas į Kauną vadovauti Lietuvos universiteto Botanikos katedrai iš Tartu universiteto ir kartu su kitais mokslininkais ėmė plėtoti botanikos mokslą Lietuvoje.² Profesorius, lankęsis daugelyje užsienio mokslo įstaigų, buvo gerai susipažinęs su XX a.

pr. botanikos mokslo centrų struktūra bei įranga ir siekė tai įdiegti Lietuvos universitete. Jo iniciatyva vienu iš didžiausių Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto padalinių tapo botanikos sodas, į kurį pateko ir kai kurie Rietavo oranžerijos augalai.

1924 m. pradžioje Žemės ūkio ministerija kreipėsi į Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakultetą, siūlydama pasidomėti Rietavo dvaro oranžerija. Ji tuo metu buvo neprižiūrima, dvaras likviduojamas, o savininkai oranžerijos nepajėgė ir nenorėjo išlaikyti.³ Gavus šią žinią, 1924 m. liepos 2 d. fakulteto tarybos posėdyje Botanikos katedros vedėjas prof. K. Regelis pateikė svarstyti prašymą dėl 350 Lt skyrimo kelionei į Rietavą ir Kuršėnus. Kelionės tikslas buvo apžiūrėti ten esančius oranžerijų augalus ir galbūt vertingiausius įsigyti bei jais papildyti universiteto botanikos sodą. Fakulteto taryba prašymui pritarė ir skyrė lėšų.⁴ Atrodo, kad į Rietavą pirmiausia buvo nusiųstas botanikos sodo vyresnysis sodininkas Povilas Martynaitis. Šiek tiek vėliau ten nuvyko ir pats prof. K. Regelis, lydimas ką tik iš Vokietijos atvykusio ir mokyto sodininko pareigas Lietuvos universiteto botanikos sode pradėjusio eiti patyrusio sodų architekto Karolio Meisnerio. Galima manyti, kad, atvykę į Rietavą, jie išvydo dvaro rūmų bei begriūvančios oranžerijos vaizdus, panašius į užfiksuotus čia pateikiamoje fotografijoje.

Parvykus iš kelionės, fakulteto ir universiteto vadovybei buvo pranešta bei kelionės ataskaitoje nurodyta, kad oranžerija turi didelę mokslinę ir kultūrinę reikšmę. Konstatuota, jog ten rasta 12-14 metrų aukščio palmių, 8 metrus siekiančių fikusių. Be to, informuota, kad tuometinis oranžerijos savininkas grafas Žaluskis atvykėliams iš Kauno pasiūlė kai kuriuos augalus pirkti, o didžiausias palmes ir fikusus dovanotojo.⁵ 1924 m. spalio 23 d. tuometinis Matematikos-gamtos fakulteto dekanas prof. Zigmas Žemaitis į Rietavo dvarą Žaluskui išsiuntė telegramą, kurioje buvo prašoma nedelsiant pranešti, kiek atseitų nupirkti prof. K. Re-

¹ Milda Vyšteinaitė. Rietavo aukso amžius – *Žemaičių žemė*. 2003. Nr. 2 (http://www.samogit.lt/KULTURA/Aukso_amzius.htm)

² Plačiau žr.: Jolita Klimavičiūtė. Profesorius K. Regelio biografijos ir mokslinės veiklos metmenys – *Botanica Lithuanica*. 2000, 6(1), p. 65–83.

³ Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto dekanas 1926 m. spalio 25 d. raštas Lietuvos universiteto rektoriui – Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 12, b. 248, l. 382.

⁴ Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto 1924 m. liepos 2 d. tarybos posėdžio protokolas Nr. 68. – LCVA, f. 631, ap. 12, b. 147, l. 73.

⁵ Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto dekanas 1926 m. spalio 25 d. raštas Lietuvos universiteto rektoriui. – LCVA, f. 631, ap. 12, b. 248, l. 382.

Dvaro rūmų bei begriūvančios oranžerijos vaizdai.

Sodininkas Bronius Saponka.

Broniaus Saponkos šeimos fotografija.

gelio išrinktus augalus ir oficialiai padėkojo už Lietuvos universitetui dovanotas palmes.⁶

Kadangi universiteto botanikos sodas Kaune buvo ką tik pradėjęs kurtis ir jame nebuvo tinkamų patalpų, į kurias galėjo būti iš karto perkelti šie augalai, reikėjo bandyti kurį laiką juos išsaugoti Rietave. Dokumentuose išliko, kokių buvo imtasi veiksmų. Pirmiausia Lietuvos universitetas kreipėsi į Vyriausybę, prašydamas skirti lėšų oranžerijai Rietave suremontuoti ir malkoms įsigyti jai apkūrenti. 1924 m. rudenį Žemės ūkio ministerijos Miškų departamento Eksploatacijos dalies direktorius universiteto rektoriui raštu pranešė, jog Rietavo miškų urėdui duotas parėdymas skirti Rietavo oranžerijai 120 erdmetrių malkų.⁷ Kai Rietavo dvaro oranžerija iš Žemės ūkio ministerijos žinios oficialiai buvo perduota Lietuvos universitetui, ne kartą buvo prašyta papildomo finansavimo. Viena Lietuvos universiteto rektoriui siųstame rašte Matematikos-gamtos fakulteto dekanas rašo, jog, nesant galimybės augalų pargabenti iš Rietavo į Kauną, būtina reikia raginti Ministrų kabinetą, kad skirtų 5300 Lt Rietavo oranžerijos reikmėms.⁸ Buvo svarstyta galimybė oranžeriją laikinai pavesti prižiūrėti Rietave veikusiai žemesniajai žemės ūkio mergaičių mokyklai.⁹

Ši mokykla naudojosi dvare esančia oranžerija ir šalia jos esančiais dvaro šiltnamiais kaip mokymo baze, ten moksleivės atlikdavo praktiką. Tačiau buvo nuspręsta, kad geriausia išeitis – pasamdyti oranžerijai prižiūrėti Rietave gyvenantį ir dvare jau daug metų tarnavusį sodininką Bronių Saponką. Apie šį žmogų Lietuvos universiteto archyvuose dokumentuose randama žinių, kad jis gimė 1871 m. vasario 15 d., Rietavo dvaro sodininku dirbo nuo 1902 m., taigi, dar valdant B. Oginskiui.¹⁰ Pabrėžiama, kad jis puikiai išmanė darbą ir savo, kaip dvaro sodininko, pareigų neapleido. Tad B. Saponkai buvo pavesta ir toliau rūpintis oranžerijos augalais. Oficialiai Lietuvos universiteto botanikos sodo skyriaus Rietave laisvai samdomo darbuotojo pareigas jis pradėjo eiti nuo 1924 m. lapkričio 1 d. ir dirbo iki 1937 m. lapkričio 15 d.

Tačiau sumanymas išlaikyti oranžeriją Rietave nebuvo lengvai ir sklandžiai įgyvendinamas. B. Saponka jau kitais po įsidarbinimo metais bei vėliau tam tikrais periodais sutarto atlyginimo už atliktą darbą laiku nesulaukdavo. Situacija buvo keblė, kadangi dėl šio etato steigimo Lietuvos universitetas turėjo kreiptis leidimo į Ministrų kabinetą. Leidimo negauta. Kaip matyti iš archyvinių dokumentų, rektorius ne kartą rašė Vyriausybei dėl lėšų Rietavo oranžerijai ir sodininko etatui išlaikyti. Tačiau specialaus finansavimo, deja, nesulaukta. Sodininko etatas kas mėnesį buvo apmokamas iš asignavimų, skiriamų botanikos sodui

⁶ 1924 m. spalio 23 d. telegrama – LCVA, f. 631, ap. 1, b. 104, l.30.

⁷ Žemės ūkio ministerijos Miškų departamento eksploatacijos dalies direktoriaus laiškas Lietuvos universiteto rektoriui, 1924 m. – LCVA, f. 631, ap. 12, b. 248, l.49.

⁸ Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto dekanas 1926 m. birželio 11 d. raštas Lietuvos universiteto rektoriui – LCVA, f. 631, ap. 1, b. 17, l. 43.

⁹ Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto dekanas 1926 m. spalio 25 d. raštas Lietuvos universiteto rektoriui – LCVA, f. 631, ap. 12, b.

248, l. 382.

¹⁰ Tarnybos lapas. – LCVA, f. 631, ap. 3, b. 644, l. 7.

ar fakultetui – 200 Lt per mėnesį.¹¹ Apie Rietave sodininko atliktus darbus fakultetas gaudavo patvirtinančią informaciją net iš valsčiaus viršaičio. Pavyzdžiui, 1926 m. vasario 2 d. B. Saponkos atsiųsta sąskaita, kurioje išvardyti darbai, patvirtinti valsčiaus viršaičio, siekė net 3454 Lt.¹²

Kaune besikuriančio botanikos sodo vienas iš svarbiausių uždavinių buvo pastatyti ir tinkamai įrengti šiltnamius. Pirmas nedidelis šiltnamis buvo pastatytas 1923 m. rudenį; jo dviejuose skyriuose buvo pradėti auginti šilto ir vidutinio klimato augalai, laikomi indai su iš užsienio gautų sėklų sėjinukais. Nuolat plėtoti ryšiai su kitų šalių mokslo įstaigomis, daugiausia su Šveicarija, Austrija, Vokietija, Čekija, Rusija, Skandinavijos šalimis. Iš tų šalių botanikos sodų gauta nemažai sėklų augalų kolekcijoms plėsti. 1925 m. vasarą prie jau esančio šiltnamio pastatyti dar du 15 m ilgio šiltnamiai. Juose buvo įrengti kaktusų ir kitų sukulentų, atogrąžų augalų skyriai. 1930 m. planuose buvo numatyta pradėti statyti vadinamąją palminę – 12,2 m. aukščio šiltnamį su baseinu, pabrėžiant, kad į jį turi būti atgabenti augalai iš Rietavo. Manoma, kad dar tais pačiais metais pavyks atgabenti palmes bei kitus augalus iš Rietavo ir net buvo įtraukta lėšų į sąmatą jiems pervežti.¹³ Tačiau, stokoiant pinigų bei iškilus kitiems nesklandumams, statyba užtruko. Nors šiltnamių pamatai buvo padėti 1932 m., tačiau visa statyba buvo baigta ir augalai joje pradėti auginti tik po šešerių metų.

Archyviniai dokumentai liudija, kad botanikai nuolat raštu kreipdavosi į valdžios institucijas dėl papildomų ir skubiai reikalingų lėšų, kad būtų kuo greičiau įrengtas oranžerijos statinys palmėms. 1936 m. švietimo ministrui fakulteto dekanas rašė, kad „Rietavo oranžerija labai paseno, gali sugriūti, fakultetas siūlo Vyriausybei likviduoti Rietavo oranžeriją, augalus atgabenant į Kauną“.¹⁴ Universiteto susirūpinimą Rietave esančiais oranžerijos augalais 1937 m. vasario 16 d. proga vykusio iškilmingo posėdžio metu savo kalboje išsamiai išdėstė tuometinis universiteto rektorius Mykolas Romeris. Jis, primindamas, kad dar 1924 m. Matematikos-gamtos fakultetas perėmė Oginskių Rietavo oranžerijų dalį su stambiais ir senais

augalais, kuriems išauginti reikėjo 40 ir daugiau metų, nurodė, kad oranžerijos augalai ilgą laiką buvo išlaikomi iš lėšų, skiriamų botanikos sodui, kasmet tam tekdavę apie 4000 Lt. Tik 1936 m. pabaigoje botanikos sodo šiltnamiams toliau plėsti Vyriausybė paskyrė 75 000 Lt. Iki tol Rietave augusių ir botanikų atrinktų apie 80 vertingų augalų nebuvo galima atgabenti į Kauną, nes Vyriausybė, skirdama lėšų kitoms universiteto statyboms, negalėjo jų skirti botanikos sodui.¹⁵

1937 m. vasario mėn. pradžioje, kadangi palminės statyboms lėšų jau buvo gauta, botanikai nedelsdami Matematikos-gamtos fakulteto dekanui pateikė sąrašą augalų, kuriuos reikia iš Rietavo atgabenti į Kauną.¹⁶ Fakulteto dekanas savo ruožtu apie planuojamą perkėlimą pranešdamas universiteto rektoriui, konstatavo, kiek ir kokių augalų yra Rietave. Jis paminėjo ir tai, kad buvo neišvengta nuostolių. Didžiausia palmė, dovanota Lietuvos universitetui, prieš porą metų nudžiuvo, nes ji šaknis buvo įleidusi į akmeninę sieną duobėje, kurioje augo. Išlikusią ypač retą palmę – *Caryota urens* L. – galima be baimės, kaip tame rašte rašoma, perkelti į botanikos sodą, taip pat ir kitus apie 30–40 metų turinčius retuosius augalus.

Analizuojant XX a. 3-4 dešimtmečiais botanikų sudarytą augalų, kurie turėjo būti gabenami iš Rietavo oranžerijos į Kauną, sąrašą, kai kuriuos lotyniškus pavadinimus tenka tikslinti dėl sisteminių nomenklatūrinių pokyčių. Šiame sąrašė 26 pozicijose nurodomi taksonominiai genties ar rūšies pavadinimai. Kai kurių augalų genčių pavadinimai pasikartoja po du kartus, o apie įrašus dvejose sąrašo pozicijose tenka tik spėlioti. Sąrašas sudarytas pagal augalų aukštį (abejotina, ar kai kurios augalų rūšys pasiekia tokį ūgį; greičiausiai buvo matuota netiksliai). Taip pat prie kiekvieno pavadinimo nurodoma, kiek vienetų (individue) planuota perkelti. Tiesa, nėra aišku, kada tiksliai sąrašas sudarytas: ar pirmųjų apsilankymų metu, ar vėliau prieš pergabenimą. Vis dėlto šis sąrašas – šaltinis, suteikiantis patikimos informacijos apie dalį Rietavo oranžerijoje neabejotinai augusių augalų. Iš jo matyti jau bebaigiančios nykti Rietavo dvaro oranžerijos augalų įvairovė. Tai liudija apie jos turtinę klestėjimo laikais. Kita vertus, šis augalų sąrašas leidžia nors ir labai fragmentiškai atkurti XIX a. pab.-

¹¹ V.D.U. rektoriaus M. Romerio 1934 m. lapkričio 27 d. raštas švietimo ministrui. – LCVA, f.631, ap.3,b. 644, l. 2.

¹² Sąskaita; 1926 m. vasario 2 d. – LCVA, f. 631, ap. 1, b. 107, l. 24.

¹³ Botanikos katedros vedėjo K. Regelio 1929 m. birželio 7 d. raštas Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto dekanui. – LCVA, f. 631, ap.1, b. 17, l. 156.

¹⁴ Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto dekanas Z. Žemaičio 1936 m. gruodžio 28 d. raštas švietimo ministrui – LCVA, f.631, ap.1, b.133, l.1.

¹⁵ Universiteto rektoriaus prof. M. Romerio kalba 1937.II.16 d. universiteto Tarybos iškilmingajame posėdyje – V. D. Universiteto žinios. 1937, Nr.1–5, p. 11–12; (<http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biExemplarId=23798&biRecordId=3446>)

¹⁶ Botanikos sodo vedėjo 1937 m.vasario mėn. raštas Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto dekanui. – LCVA, f. 631, ap. 12, b. 937, l. 383.

Prie atminimo lentos įsiamžino muziejaus vyr. fondų saugotoja Milda Vyšteinaitė, Broniaus Saponkos vaikaičiai Janina Lapinskaitė, Volde-maras Anužis ir Oginskių oranžerijų istorijos tyrinėtoja dr. Jolita Klimavičiūtė.

XX a. pr. dvarų oranžerijose augintų augalų įvairovę. Tik radus išsamesnės medžiagos būtų galima padaryti išvadas apie atsitiktinai ar neatsitiktinai įsigytus augalus, išvelgti oranžerijos augalų kolekcijų formavimo principus pagal augalų kilmę, dekoratyvumą, biologines ar kitas savybes, o gal tiesiog pagal madą, populiarumą ir pan.

Išsamesnės informacijos, koku būdu ir kaip augalai 1938 m. rudenį buvo pervežti iš nykstančios Rietavo oranžerijos į Vytauto Didžiojo universiteto botanikos sodą Kaune, tarp Lietuvos universiteto archyvinų dokumentų nepavyko rasti. Tačiau, remiantis liudijimu, žinoma, kad augalai, dalyvaujant sodininkui B. Saponkai, buvo kuo kruopščiau paruošti kelionei ir sunkvežimiais sėkmingai pasiekė Kauną, įveikdami daugiau kaip pusantro šimto kilometrų atstumą.¹⁷

Rietavo oranžerijos augalai praturtino Vytauto Didžiojo universiteto botanikos sodo oranžeriją, buvo svarbūs mokslui ir studijoms, turėjo įtakos šios mokslo įstaigos patrauklumui. Pergabenti augalai buvo puoselėjami, kai kurie jų padauginėti išlikę iki šiol. Tačiau nuostabiausia, kad XXI a. antrajame dešimtmetyje žvelgiant į vieną jų – valgomąjį kaušvį – galime išvysti gyvą Rietavo dvaro oranžerijos egzempliorių, kaip vieną iš gausaus kunigaikščių Oginskių kultūrinio palikimo gijų, nusidriekusių laike ir tiesiogiai mus jungiančią su praeitimi.

Bet kuris kultūros židinys visada palieka pėdsa-

Valgomasis kaušvis VDU Kauno botanikos sodo oranžerijoje. 2015 m.

ką ir vietovėje, kur jis egzistuoja. Be abejonės, Rietavo oranžerijoje auginti įdomūs, gražūs, keisti, nematyti augalai traukė ir vietinių žmonių dėmesį, įvairiais būdais pateko pas juos, buvo dauginami ir platinami. Paminėtina, kad dabar Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejuje auginama nuostabi monstera (*Monstera deliciosa*) yra vienas iš buvusioje oranžerijoje augusio augalo palikuonių, padovanotas muziejui vietinių gyventojų, nepamiršusių istorijos.

Vyto RUTKAUSKO ir ROKIM fondų nuotraukos

¹⁷ Remiantis sodininko Broniaus Saponkos anūkės Janinos Lapinskaitės atsiminimais.

LDK VALDOVO / VALSTYBĖS HERALDIKA XV a. PLOKŠTINIUOSE KOKLIUOSE

Viduramžių laikais svarbus vaidmuo buvo skiriamas valdovų, didikų, aukštų dvasininkų rezidencijų interjerui. Jis turėjo atlikti funkcinę, puošybinę ir reprezentacinę paskirtį. Viduramžiais vienu svarbiausiu reprezentaciniu akcentu tapo herbas/ženklas¹. Pastatuose būdavo įrengiamos net specialios herbinės salės (66–430), kuriose buvo eksponuojami valdovų, garsių giminių, aukštų bažnyčios hierarchų, sąjungininkų, pavaldžių arba ginčytinų sričių bei miestų herbai.

Vėlyvos gotikos epochoje viena iš pagrindinių interjero detalių tapo šildymo krosnis. XI–XII a. Alpių regione atsiradusios pirmosios koklinės krosnys², kisdamos, XIV–XV a. išplita po visą Centrinę Europą.

Kadangi krosnis užėmė nemenką patalpos dalį (krosnies aukštis siekė ~3 m), buvo stengiamasi suteikti jai puošnumo. Viena iš pagrindinių koklių „vystymo“ paskatų ir tapo jų dekoravimo galimybės. Taip vėlyvosios gotikos epochoje įsivystė plokštinių koklių gamyba. XIV a. pab. pasirodo ir ankstyviausi herbiniai kokliai (15–39), kurie interjerui suteikė svarbią reprezentacinę reikšmę. Ypač ryški plokštinių koklių raida (gamybos, ornamentikos prasme) vyko Centrinės Europos šalyse³ – Vidurio Vokietijoje,

je, Austrijoje, Šveicarijoje, Vengrijoje, Čekijoje, Lenkijoje (15–39).

Gotikos epochoje Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė įėjo į Vakarų ir Vidurio Europos kultūrinę erdvę. Tuo metu „tai buvo didžiausios vakarietiškos kultūros ekspansijos laikotarpis“ (51–58), kuris prasidėjo kartu su krikščionybės plitimu. Lietuvoje, kaip ir kaimyninėse šalyse (Lenkijoje, Čekijoje, Vengrijoje, Vokietijoje), tik „pavėluotai“ reikėsi „gotikinės kultūros“ įtaka. Vėlyvosios gotikos laikotarpyje (XIV–XV a.) tai atsispindi ir keramikoje. Be vietinės tradicijas turinčios puodininkystės, XIV a. pab.–XV a. pr. atsiranda nauja amato rūšis – koklininkystė. Valdovų, didikų bei bažnyčios hierarchų pastatuose pradėtos statyti puošnios, reprezentacinės (puoštos herbais) koklinės krosnys⁴. Tačiau Lietuvos archeologinėje medžiagoje gotikinių krosnių liekanos – plokštiniai kokliai – itin retai sutinkamos.

Kadangi tai buvo dar naujas amatas, turtingi bei įtakingi užsakovai, samdydavo meistrus iš kaimyninių šalių. Pastarieji atvykdavo su savo koklių matricomis (dalį koklių atsiveždavo⁵) ir vietoje gamindavo koklius. Atsižvelgdami į užsakovo pageidavimus, dalį matricų pa-

¹ Herbu laikomas tik paveldimas ženklas, patalpintas skyde. Straipsnyje apibūdinant skyde vaizduojamą „simbolį“ arba „simbolį“, vaizduojamą be skydo, naudojamas terminas „ženklas“ (17–73,74).

² Pirmosios koklinės krosnys buvo mūrijamos iš puodyninių koklių. Seniausi puodyniniai kokliai Šveicarijoje datuojami XI a. II p.; Vokietijoje – XII a.; Čekijoje – XIII a.; Lenkijoje – XIV a. viduryje, Silezijoje – XIII a. II p. (13–9; kiti tyrinėtojai pateikia panašias datas 9–114; 113–138), Lietuvoje ir Baltarusijoje – XIV a. (I p.) (91–54; 115–71,72; 48–147). VIII a. Vidurio Europos rašytiniuose šaltiniuose minimos krosnys su įmūrytais moliniais indais (15–16; 113–138).

³ Tuo tarpu Šiaurinėje Vokietijoje, Frizijoje, Prancūzijoje, Olandijoje, Anglijoje labiau plito židiniai ir geležinės krosnys (15–17). Šiaurės vakarų Europoje, Baltijos jūros regione (Šiaurinėje Vokietijoje, Danijoje, Skandinavijoje, Hanzos sąjungos įtakos zonoje, Livonijoje) buvo populiarios hipokausto šildymo krosnys (6–133–135). Hipokausto tipo krosnimis patalpos buvo šildomos pastatų sienose išvedžiotais ortakiais. Šių krosnių plitimas siejamas su vokiečių kultūros ekspansija XIII–XIV a.

(6–137,140). Čia jos daugiau buvo statomos pilyse, vienuolynuose ir kituose reikšminguose pastatuose (6–132,135,136). Dažnai pastatuose buvo derinamas hipokausto, koklinių krosnių bei židinių šildymas (6–139).

⁴ Lietuvoje tai patvirtina „gausios“ gotikinių koklių radimvietės Valdovų rūmų ir Vyskupų rūmų (dab. Prezidentūra) teritorijose. Lenkijoje, XV–XVI a., ypač aktyvūs koklinių krosnių (t.p. ir apdailos plytelių) užsakovai buvo dvasininkai, kurių įtaka pasireiškė ir koklių ornamentikoje (79–65,66).

⁵ Šią prielaidą patvirtina 1994 m. Kunigaikščių rūmų vidiniame kieme rastas XV a., 17,5x17,5 cm dydžio, sieninis koklis, puoštas šuoliuojančio žvėries (leopardo (?)) atvaizdu (92–74,221, pav.129). Savo ornamentika (ornamentas atliktas itin kruopščiai) ir balsva molio mase jis ryškiai išsiskiria iš kitų plokštinių koklių, rastų VŽP ir visoje Lietuvos teritorijoje. Kad šis koklis yra ne vien dekoratyvinė detalė, bet buvo įmūrytas į krosnį, liudija jo aprūkusi vidinė pusė. Archeologinėje medžiagoje kol kas yra rasti du baltos molio masės plokštinių koklių fragmentai.

sigamindavo ir vietoje. Nors tai buvo jau naujas koklio ornamentas, tačiau jo meninė stilistika išlikdavo panaši. Panašūs išlikdavo ir koklių gamybos ypatumai. Palyginus koklių gamybos ir ornamentikos ypatumus, galima nustatyti iš kokio regiono „atkeliavo“ pirmieji plokštiniai kokliai į Lietuvą.

„Gausiausios“ gotikinių koklių radimvietės Lietuvoje yra didžiojo kunigaikščio (VŽP Didžiųjų kunigaikščių rūmai ir Trakų Pusiasalio rezidencinė pilis) ir vyskupų (buv. Vyskupų rūmai, dab. Prezidentūra) rezidencijose. Būtent šiose vietose pirmiausiai reikėsi Europoje vyravę kultūrinių epochų meninių stilių pokyčiai, kurie vėliau plito po visą LDK teritoriją.

Gotikinių koklių ornamentikoje dažniausiai sutinkamas herbinis, fantastinis–mitologinis ir religinis (Senojo bei Naujojo testamentų) siužetai, rečiau – augalinis bei geometrinis ornamentai. Tarp jų vyravo herbiniai kokliai, kuriuose buvo vaizduojami valstybių, žemių, valdančių dinastijų, bažnyčios hierarchų, kapitulų, didikų herbai. Jų tarpe dominavo giminių herbai. Tarp šių negausių Lietuvos archeologinėje medžiagoje artefaktų, sutinkami tik trys ornamento variantai, vaizduojantys valdovo/valstybės ženklą – raitelį su iškeltu virš galvos kalaviju ir skydu, kuriame pavaizduotas dvigubas kryžius (straipsnyje sąlyginai dar vadinama valdančiosios dinastijos – Jogailaičių⁶) arba Gediminaičių stulpai. Šie ženklai rasti

tik keliuose XV a. plokštiniuose, sieniniuose⁷ kokliuose bei apdailos plytelėse.

Vieni seniausių – herbiniai kokliai Europoje pradėti gaminti Čekijos karalystėje. Pirmieji plokštiniai kokliai datuojami XIII a. pab.–XIV a. pr. (68–17). Juose jau vaizduojami ir valstybiniai heraldiniai ženklai (be skydo) – liūtų⁸ (68–266, P.822,823⁹), viengalvis erelis¹⁰ (68–269, P.856–860). Vėliau, XIV a. II p.–XV a. pr., jie patalpinami ir herbinuose skyduose (68–276, P.924; 269, P.849).

Puošnūs kokliai buvo gaminami ir Vengrijos karalystėje. XIV a. II p. plokštiniai kokliai puošti heraldiniais ženklais – vienguba lelija (Anžu (Anjou) dinastijos ženklas) – pasirodo karaliaus Liudviko I (1342–1382) pilies krosnyse, Budoje (105–10,11, F.III). Lelijos dar nėra patalpintos herbiame skyde. Tuo metu kokliuose vaizduojamos ir kitos herbo sudėtinės dalys: šalmas, šalmo papuošalas, šalmo karūna, šalmo apdangalas (105–F.3). Herbai kokliuose pasirodė karaliaus Zigmanto Liuksemburgo valdymo metu (1387–1437 – Vengrijoje) (105–12).

Lenkijos karalystėje ankstyviausi herbiniai kokliai su valstybine simbolika – viengalviu ereliu¹² – pasirodo XV a. 2-ame ketv. (I p.) (31–130,131, F.1; 25–51,F.9). Pirmuo-

⁶ Šis pavadinimas, taikomas XV a. kokliams, yra sąlyginis. Pirmasis raitelio ženklą, kaip valdovo atvaizdą, antspaude pradėjo naudoti Algirdas, vėliau šį ženklą perėmė ir jo vaikai (81–57). Tad plačiąja prasme raitelio ženklą be dvigubo kryžiaus tiksliau būtų vadinti Algirdaičių ženklu. Šiuolaikine prasme raitelis, vienoje rankoje laikantis kalaviją, kitoje skydą su dvigubu kryžiumi, reiškia valstybės (LDK) herbą/ženklą. Tuo tarpu XIV a. pab.–XV a. jis išreiškė ir LDK ir Jogailaičių dinastiją (konkretų to meto valdovą) (37–2,10,24; 70–89,237). Be to, Jogailaičius simbolizavo ir kiti du ženklai: dvigubas kryžius ir erelis. LDK tuo metu (XIV a. pab.–XV a. pr.) simbolizavo ir kitas, panašus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto herbas, kuriame vietoj dvigubo kryžiaus buvo vaizduojami Gediminaičių stulpai (70–231). Tačiau jau nuo Kazimiero laikų Jogailaičiai pradėjo naudoti ir Gediminaičių stulpų ženklą. Dabar sunku tiksliai pasakyti ką konkrečiai – valdovą (Jogailaitį) ar valstybę (LDK) atstovavo koklyje vaizduojamas raitelis su dvigubu kryžiumi ar be jo. Reikia prabrėžti, kad viduramžių valstybė buvo tapatinama su jos valdovu. Neišaiškinus tikslesnio koklių datavimo, lieka neaiški ir Gediminaičių stulpų reikšmė ir priklausomybės – ar tai Kęstutaičių – Vytauto, ar Jogailaičių – Kazimiero, Aleksandro ženklas (?). Šio ženklo vaizdavimas jungtiniame herbe, kartu su Lenkijos ereliu, greičiausiai simbolizavo „bendros valstybės“ dalį – LDK. Atskirai vaizduojamas raitelis galėjo reprezentuoti ir Jogailaičių dinastiją. VŽP ir Trakų Pusiasalio pilies kokliuose nėra aptikta gotikinių koklių fragmentų su Lenkijos ereliu, todėl galima spėti, kad krosnyse įmūryti kokliai, vaizduojantys raitelį su dvigubu kryžiumi, simbolizavo atskirą valstybę – Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę ir jos aukščiausiąjį kunigaikštį (*supremus dux*) (Jogailaičius).

LDK atveju situacija yra komplikauta dar ir tuo, kad čia nuo XIII a. pab.–XIV a. I p. susiformavo valstybės valdymas, kuris istorikų apibūdinamas kaip „diarchija“ (divivaldystė), kurioje valdo monarchas ir „antrasis valdovas“ – submonarchas (64–11; 110–35,36). Tuo metu Lietuvos valstybės branduolį sudarė dvi atskiros kunigaikštystės: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (istorikų dar vadinama Vilniaus kunigaikštyste) ir Trakų kunigaikštystė. Didžiojo kunigaikščio rezidencija buvo Vilniuje, o submonarcho – Trakuose. Panaši situacija buvo ir XIV a. pab.–XV a., kuomet bendrą Lenkijos–Lietuvos valstybę valdė Jogailaičiai (šiuo atveju monarchai), o šios valstybės dalį – LDK – Vytautas (submonarchas), vėliau ir Jogailaičiai. Todėl sunku tiksliai pasakyti, ką atstovavo raitelis su

dvigubu kryžiumi – valdovą (Jogailaitį) ar valstybės dalį (LDK) (?). Lenkiškoje literatūroje įvardijant raitelio ženklą/herbą (nebūtinai su dvigubu kryžiumi ant skydo) dažniausiai naudojamas pavadinimas „Pogoń“ arba jis priskiriamas Jogailaičių dinastijos atstovams.

⁷ Šiuo metu naudojamas terminas „frontalinis koklis“, kurį Lietuvoje (1988 m.) pasiūlė K. Katalynas (112–135), nėra tikslus. Pats žodis „frontalinis, frontalus“ parodo ne pačio daikto ar jo dalies reikšmę, arba jo funkciją paskirti, bet nusako daikto padėtį. Būtent pažymi, kad jis atkreiptas į asmenį priekiu, „veidu“ į žiūrovą. Ši daikto padėtis yra sąlyginė, tas pats daiktas, esantis į mus šonu, jau nebus frontalus. Straipsnyje vartoju terminą „sieninis koklis“ (rusiškoje literatūroje – „стенные изразцы“ (sieniniai kokliai) (116–59); baltarusių – „сценная каробкавая кафля“ (sieniniai dėželiniai kokliai) (111–328) arba tiesiog – „стенная кафля“ (109–12); čekai įvardina – „základní“ (bazinis, pagrindinis) (84–230); lenkai naudoja žodį „wypelniające“ (užpildantis ?) (11–13; 13–18, 25–14,15)).

Koklių tipams apibūdinti (pagal jų konstrukcinę funkciją), dabar naudojami visų priimti architektūriniai terminai – karniziniai, friziniai kokliai, koklis–fiala. Krosnies apatinė dalis (pagrindas) taip pat turi architektūrinį terminą – cokolis. Taigi krosnį laikant vientisu architektūrinio statinio, jos pakuro (bazės) ir antstato vertikalios plokštumos galima vadinti „sienomis“ (kaip daugelio statinių pagrindą t.p. sudaro sienos), o jas formuojančius koklius – sieniniais kokliais. Sieniniai kokliai pagal formą dar gali būti skirstomi į kvadratinus, stačiakampius ir lovinus.

⁸ Čekijos karaliai karūnuoto liūto herbą, kaip dinastijos ženklą, gavo XIII a. Nuo to laiko jis ir simbolizuoja valstybę (68–131). Liūtą savo herbuose naudojo ir Čekijos diduomenė (68–128).

⁹ Pateiktos raidės F. P. nurodo straipsnyje naudojamų leidinių iliustracijų pobūdį: F. – fotonuotrauka, P. – piešinys.

¹⁰ Erelis Čekijoje simbolizuoja vieną žymiausių Pšemislidų (Přemyslidų) dinastijos atstovą šv. Václovą (†936). Ikonografijoje jis vaizduojamas su vėliava ir skydu, kuriuose ir yra patalpinamas viengalvis erelis (68–131; 3–865). Erelis yra ir Moravijos, Silezijos žemių herbuose. Erelį savo herbuose dažnai naudojo ir Čekijos diduomenė.

¹¹ – valdymo metai.

¹² Čia sunku tiksliai pasakyti erelio priklausomybę. Šis ženklas buvo plačiai naudojamas valstybių, žemių, didikų, riterių herbuose. Nuo Kazimiero Didžiojo (1333–1370) laikų erelis Lenkijoje turėjo trejų reikšmę, jis reprezentavo karalystę, karalių ir Krokuvos žemę. Nutrukus Piastų dinastijai, nuo XIV a. pab. (1386) į valdžią „atėjus“ Jogailaičių dinastijai, erelis išlaikė dinastinę reikšmę (70–199, 201).

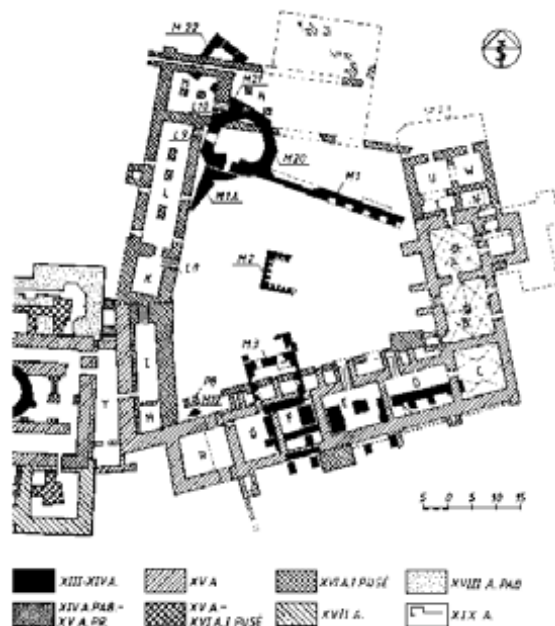
se Lenkijos kokliuose valstybinė simbolika – erelis – yra vaizduojamas be skydo (25–51, F.9) arba patalpintas skyde (25–63, F.59). XV a. II p. kokliuose vaizduojamas Lenkijos herbas – karūnuotas viengalvis erelis (31–35, 36, 127; 25–51, F.10). Pirmuose Lenkijos plokštiniuose kokliuose pasirodo ir Jogailaičių herbas (31–134, F.21; 25–52, F.13, 56, F.32).

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje herbai plokštiniuose kokliuose pradėti vaizduoti XV a. 2–3-čiajame deš. Šio laikotarpio kokliuose sutinkamas dvejopas valdovo/valstybės ženklas. Pirmajame vaizduojamas raitelis, dešinėje rankoje laikantis iškeltą kalaviją, už jo patalpintas skydas su dvigubu kryžiumi. Gotikiniai kokliai su šiuo ženklu yra rasti tik Lietuvos didžiojo kunigaikščio rezidencijose: Vilniaus Žemutinės pilies (toliau VŽP) Didžiųjų Kunigaikščių rūmų (toliau Kunigaikščių rūmų) teritorijoje¹³ ir Trakų Pusiasalio pilyje¹⁴.

XV a. valdovų/valstybės heraldikai priskirtinas ir ženklas, vaizduojantis raitelį, rankoje laikantį skydą su Gediminaičių stulpais. Šiuo ženklu buvo dekoruotos dvi apdailos plytelės, kurios rastos Vilniuje.

Lietuvos nacionaliniame muziejuje (toliau LNM), Viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos skyriuje saugomi trys, XV a. datuojami keramikiniai dirbiniai su valdovo/valstybės ženklu – raiteliu. Vienas plokštinio koklio fragmentas yra iš Trakų Pusiasalio pilies. Kiti du dirbiniai yra apdailos plytelės. Viena plytelės dalis rasta dešiniajame Neries krante prie Karaliaus Mindaugo tilto, kitas fragmentas aptiktas dab. Prezidentūros teritorijoje. Pirmųjų dviejų dirbinių identiški variantai, tačiau ornamentoto visumos požiūriu papildantys vienas kitą, buvo rasti ir VŽP Kunigaikščių rūmų teritorijoje.

Straipsnio tikslas – pasinaudojant dabar sukaupia medžiaga paskelbti šių artefaktų radimvietes ir jų rekonstrukcinius piešinius, taip į „apyvartą“ įvesti dar du originalius LDK heraldikos šaltinius. Be to, apibūdinti charakteringas koklių gamybos bei ženklo vaizdavimo ypatybes ir, remiantis analogijomis, nustatyti jų gamybos ir ornamentikos kilmės bei įtakos vietovę, paliesti datavimo problematiką, pateikti XV a. koklių su valdovų/valstybės herbais/ženkais analogijas¹⁵, parodant jų raidą

Pav. 1. Vilnius, Žemutinė pilis. Didžiųjų kunigaikščių rūmų planas su gotikinių koklių radimviečių lokalizacija (gotikinių Kunigaikščių rūmų š. išorinis kiemas, ties siena M1) Planas paimtas iš Pilių tyrimų centro (toliau PTC) „Lietuvos pilys“ archyvo.

platesniu chronologiniu bei regioniniu aspektu.

Lietuvoje pirmoji „didesnė“ (~9 fragmentų) gotikinių koklių radimvietė buvo aptikta 1963 m. Trakų Pusiasalio pilyje. Tačiau ši negausi, bet itin reta medžiaga nebuvo paskelbta. Tik po 24 m. (1987 m.) jau VŽP Kunigaikščių rūmų aplinkoje buvo aptikta antra stambi (~130 fragmentų) gotikinių plokštinių koklių radimvietė¹⁶. Archeologinių tyrimų autoriai šiuos koklius apibūdino kaip „gotikinius“ ir datavo XV a. I p. (76–20,46) arba XV a. (75–145). 1989 m. periodinėje spaudoje šiuos koklius pirmą kartą aptarė archeologas Kęstutis Katalynas (35–59). Autorius nurodė ir dvi galimas gotikinių koklinių krosnių pastatymo datas: „tarp 1419 (Žemutinės pilies gaisras) ir 1430 m., arba XV amžiaus 5–6 dešimtmečiais“ (35–59). Šiuo metu VŽP tyrėjai–archeologai pirmuosius gotikinius koklius priskiria VŽP Kunigaikščių rūmų interjerui¹⁷ ir juos datuoja XV a. 3-čiu deš. (A. Tautavičius, A. Kuncevičius, V. Urbanavičius) (45–29; 47–83,84; 48–149,151). Gotikinių koklinių krosnių statyba yra siejama su numatyta Vytauto karūnacija – greičiausiai po

¹³ Kokliai saugomi nacionaliniame muziejuje „LDK valdovų rūmai“.

¹⁴ Koklio fragmentas saugomas LNM, viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos skyriuje.

¹⁵ Gotikiniuose kokliuose Jogailaičius atstovauja ir herbas su dvigubu kryžiumi (25–57, F.35, Jankowo Dolne; 72, F.95, Jankowo Dolne; 42–46, Tabl.9; 40–314, F.1; 16–304, P.4, Kaliszas).

¹⁶ kijos koklių medžiagoje žinomas ir ketvirtas Jogailaičių ženklo vaizdavimo būdas. XV–XVI a. riboje (koklininkystėje tuo metu jau pradėjo reikštis renesanso įtaka) kokliuose pradėta vaizduoti monograma „W“ – Čekijos karaliaus Vladislovo II Jogailaičio (1471–1516) vardo „Wladislavs“ pirmoji raidė (68–154,286,414, P.1040; P.1041; 134,272,399, P.884). Šių monogramų negalima priskirti prie herbo/ženklų, kadangi jos nėra įrėmintos skyde. Tačiau XVI a. pr. monograma jau suheraldinama – patalpinama skyde (68–121,134,263,390, P.789). (dar žr. išnašą Nr. 59).

Kadangi šie pavyzdžiai nėra sutinkami Lietuvoje, straipsnyje jie nebus nagrinėjami.

¹⁶ 1988 m. surinkta ~20 vnt. gotikinių plokštinių koklių fragmentų, 2001 m. – ~110 vnt. (67–RS Nr. 1360–1473). Dalis 1987, 1988, ir 2001 m. rastų gotikinių koklių tarpusavyje sutapo. Keli gotikinių koklių fragmentai iš 1987 m. tyrimų yra saugomi LNM. Pavieniai gotikinių koklių fragmentai yra rasti įvairiose Kunigaikščių rūmų vietose (ir išoriniame, ir vidiniame kieme).

¹⁷ Ši nuomonė nėra galutinai įrodyta. Čia suverstos krosnių liekanos galėjo priklausyti ir kitiems Žemutinės pilies statiniams, pvz., Vyskupų rūmams (35–59) – rasta gotikinių koklių, puoštų vyskupų herbais. Lenkijoje vieni iš pagrindinių gotikinių krosnių užsakovų ir buvo vyskupai. Tačiau rasti analogiški kokliai didžiojo kunigaikščio rezidencinėje Trakų Pusiasalio pilyje patvirtina prielaidą, kad kokliai galėjo būti panaudoti Kunigaikščių rūmų krosnyse.

Pav. 3. Sieninio koklio fragmentas, RS Nr. K305. Vilnius, Didžiųjų kunigaikščių rūmų vidinis kiemas. 1987 m. archeologiniai tyrimai. Išlikęs dydis – 5,9x3,3 cm. Neglazūruotas. Nuotrauka – Vyto Abramausko (PTC „Lietuvos pilys“).

1419 m. gaisro ir iki 1430 m., kuomet Žemutinėje pilyje buvo pastatyta nauja Katedra ir nauji gotikiniai rūmai¹⁸ (101–8; 102–8; 27–29; 39–19; 48–151).

Vilniaus Žemutinės pilies gotikinių koklių fragmentai su Jogailaičių ženklu. Šių koklių dekorą priskirsime prie pirmojo ornamento varianto. Pastarieji koklių fragmentai, kartu su kitais gotikiniais kokliais, buvo rasti VŽP gotikinių Kunigaikščių rūmų išorėje, „aptvarinės“ sienos su „kontraforsais“¹⁹ – M1²⁰ – šiaurinėje pusėje (Pav.1). 1987, 1988, 2001 ir 2005 m. archeologinių tyrimų metu iš viso rasti 5 koklių fragmentai, kurie priskiriami bent keturiems skirtingiems kokliams (2 glazūruotiems ir 2 neglazūruotiems), tačiau turi tapatų ornamentą.

Pirmieji keturi koklių fragmentai su Jogailaičių ženklu aptikti 1987 m. tyrimų metu (76–78, F.115, RS Nr.²¹ K303–305; 46–96). Gotikiniai kokliai surasti trasoje Nr. 2, 3,2–3,7 m gylyje. Didžiausias fragmentas (76–F.115, RS Nr. K303) buvo rastas be priekinių žirgo kojų, kurios buvo priklijuotos vėliau. Plokštės vidinė pusė dalinai aprūkusi, tai akivaizdžiai paliudija, kad koklis tikrai buvo krosnyje. Koklio plokštė padengta žalia, skaidria glazūra (priklijuoto fragmento su žirgo priekinėmis kojomis glazūra nutrūpėjusi).

Kitas fragmentas yra neglazūruotas (RS Nr. K305). Jo vidinė pusė nuskilusi, todėl neįmanoma pasakyti, ar jis buvo aprūkęs. Fragmentas greičiausiai buvo padengtas šviesiai rusvu angobu (?). Jame matosi dvi priekinės žirgo kojos, balno diržo juosta ir smailianosis raitelio apavas.

¹⁸ Gotikinių koklių datavimą numatoma apžvelgti atskirame straipsnyje.

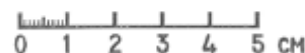
¹⁹ Tiksliau būtų vadinti ne kontraforsais, o sienos nišomis.

²⁰ Mūrų pavadinimai (numeriai) pateikiami pagal Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ naudojamą numeraciją (1987 m. ataskaitoje šis mūras įvardintas – „mūras 5“, 1964 m. ataskaitoje ir vėlesnėje literatūroje – „pastatas (siena) su kontraforsais“).

²¹ RS Nr. – ataskaitos radinių sąrašo numeris.

Pav. 4. Sieninio koklio fragmentas, RS Nr. K303. Vilnius, Didžiųjų kunigaikščių rūmų vidinis kiemas. 1987 m. archeologiniai tyrimai. Išlikęs dydis – 8,5x13,6 cm. Plokštės storis – 0,6–1,1 cm. Glazūruotas žaliai. Nuotrauka – Evaldo Vailionio.

Pav. 5. Sieninio koklio fragmentas, RS Nr. 109. Vilnius, Didžiųjų kunigaikščių rūmų vidinis kiemas. 1988 m. I ploto archeologiniai tyrimai. Išlikęs fragmento dydis – 10,5x9,2 cm. Plokštės storis – 0,6–1 cm. Neglazūruotas. Nuotrauka – Vyto Abramausko (PTC „Lietuvos pilys“).

Plokštės išorėje išlikę iškilūs, smulkūs medžio rievių (medinės matricos) atspaudai.

Ketvirtasis fragmentas (RS Nr. K304) yra suklijuotas su 2001 m. rastu fragmentu.

1988 m. I plote aptikti dar 3 neglazūruotų koklių fragmentai, kuriuos suklįjavus gavosi pilnesnis koklio viršutinis dešinysis kampas²² (45–F.37, RS Nr. 109). Plokštės paviršius buvo padengtas plonu, balsvu angobo sluoksniu. Jos paviršiuje išliko vertikalios, smulkios medinės formos (matricos) rievės. Plokštė be atkraščių. Vidinė jos

²² Tekste aprašant koklius bei jų dalis sąvokos „dešinė“ arba „kairė“ bus naudojamos tarsi koklio frontalinę pusę laikytume priešais save. Aprašant juose esančius herbus/ženklus bus prisilaikoma heraldikos taisyklių: herbas aprašomas tarsi jį laikytume atsuktą frontalia puse į žiūrovą, kaip skydą.

Pav. 6. Sieninio koklio fragmentas. Vilnius, Didžiųjų kunigaikščių rūmų vidinis kiemas. 1987 ir 2001 m. archeologiniai tyrimai. 1987 m. 6,3x5,2 cm dydžio koklio fragmentas (RS Nr. K304) sukljuotas su 2001 m. 6,5x4,3 cm dydžio fragmentu (RS Nr. K1399). Bendras fragmento dydis – 8,5x7cm. Plokštės storis – 0,7–1,6 cm. Glazūruotas žaliai. Nuotrauka – Vyto Abramausko (PTC „Lietuvos pilys“).

pusė aprūkusi su ryškiom pirštų braukom. Koklio ir kaklelio vidinė sandūra kruopščiai užlyginta.

Remiantis šiais koklių fragmentais 1989 m. buvo atkurtas ir dalies koklio rekonstrukcinis piešinys, kuris nebuvo paskelbtas²³.

Dar vienas fragmentas buvo rastas 2001 m. archeologinių tyrimų metu. Plote į Š nuo M1 aptiktas koklio vidurinis fragmentas (išliko raitelio dalis). Jis buvo sukljuotas su 1987 m. rastu fragmentu (67–96, P.26; 129, E.286, RS Nr. K1399). Plokštė padengta žalia, skaidria glazūra, tačiau išliko ir neglazūruotų vietų. Koklio vidus aprūkęs, su pirštų įspaudais. Molis rusvos spalvos, gerai išdegtas, be priemaišų.

Visi šie išvardinti fragmentai kartu su kitais gotikiniais kokliais buvo surasti trijuose sluoksniuose, kurie dengė vienas kitą: 1) niveliaciniame smėlio sluoksnyje, 2) molingame sluoksnyje (smulkių griuvenų sluoksnis persimaišęs su rusvu nedegtu moliu ir analogišku žalsvu smėliu) bei 3) viršutinėje durpių dalyje. Kuriame sluoksnyje aptikti Jogailaičių ženklų puošti kokliai, kokie kiti kokliai buvo kartu, dabar neįmanoma pasakyti, kadangi tyrimų metu jie nebuvo išskirti stratigrafiškai. Preliminariai apatinį gotikinių koklių horizontą – viršutinį durpių sluoksnį – galima datuoti XV a. vid. arba II p.; viršutinį gotikinių koklių horizontą – niveliacinį smėlio sluoksnį – galima datuoti

Pav. 7. Sieninio koklio fragmentas – kairysis pakrašty. RS Nr. 3154. Trakai, Pusiasalio pilis. 1963 m. archeologiniai tyrimai. Išlikęs fragmentas yra 8,8x8,7 cm dydžio ir 0,7–2,0 cm storio. Glazūruotas rudai. Nuotrauka – Kęstučio Stoškaus (LNM).

XVI a. pr.

Remiantis koklių stratigrafinė padėtimi, jų ornamentika, galima spėti, kad rasti gotikiniai kokliai buvo nevienalaikiai (?). Pirmosios gotikinės krosnys dėl interjero rekonstrukcijų galėjo būti išgriautos arba perstatytos XV a. II p. ar XV–XVI a. riboje, Aleksandro valdymo metu (1492–1506) (?). Vadinasi jų pastatymą galima nukelti į XV a. pr.²⁴ Šių krosnių koklių fragmentai rasti „uždurpėjusios juosvos žemės su smulkiomis griuvenomis“ sluoksniu viršutinėje dalyje. Tuo metu jų vietoje ar kitose patalpose galėjo būti pastatytos (arba perstatytos²⁵) kitos

²⁴ Gotikinių krosnių naudojimas buvo labai įvairus ir siekė nuo 30 m iki 100 ar net 300 (?) m. Juk krosnis yra pakankamai tvirtas, ilgaamžis ir nepigus statinys. Nereikia pamiršti, kad kokliai buvo panaudojami ir antrinėse krosnių statybose. Apie tai liudija archeologiniai duomenys (12–682; 94–28,29; 93–25–28; 58–13–15; 115–71; 114–275) ir vėlyvesni rašytiniai šaltiniai, minėdami „senus“ koklius, paimtus iš išardytų krosnių (111–320; 83–32).

Pagal XVI a. vid.–XVII a. pr. Bolesławiečio pilies (Lenkija) iliustracijų ir inventorių dokumentus bei remiantis archeologiniais tyrimais, gotikinės krosnys galėjo būti keičiamos kas ~45–55 m (107–70; šis leidinys susilaukė daug kritinių pastabų (12;24)). Gniezno mieste gotikiniai kokliai buvo rasti 1579–1581 m. vykdytų ežero pakrančių tvirtinimo sluoksniuose (25–20). Pirmosios (XV a. 2–ro ketv.) krosnys galėjo ištovėti virš 100 m. Krokuvos vyskupų rezidencijoje, Bodzentynė (Kielcų vaivadija) rasti plokštiniai kokliai datuojami 1488–1534 m. (arba 1425–1455 m). Krosnių griuvenos buvo rastos XVI a. pab. arba XVII a. pr. sluoksniuose (49–8). Tad krosnys čia galėjo ištovėti ~50–150 m. (?).

Pińczow'e rasti gotikiniai kokliai priskiriami kardinolo Zbigniewo Olesnickio gotikinei rezidencijai, kurią jis pasistatė ~1425–1455 m. (49–6). Šių, vėlyvų gotikinių ir renesansinių krosnių griuvenos, buvo rastos viename „lizde“, greičiausiai XVI a. pab. sluoksniuose arba 1630–1640 m. Taigi skirtingų stilių krosnys stovėjo vienu metu (?); pačios krosnys galėjo ištovėti ir 200 m. (?).

Archeologė Kristina Nadolska, tyrinėjusi Włocławeko vyskupų pilį Raciążke, nurodo, kad gotikiniai kokliai, kuriuos autorė datuoja XV a., buvo rasti XVIII a. sluoksnyje (60–91,98). Čia krosnys galėjo ištovėti net 300 m. (?).

²⁵ Apie gotikinių krosnių rekonstrukcijas liudija ir ant dalies neglazūruotų

²³ Piešinys saugomas pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“. Koklio dalis su šiuo herbu paskelbta 2007 m. (67a).

krosnys (?).

XVI a. pr. (gal 2–3-iajame deš., Zigmanto Senojo valdymo metu) pradėjus renesansinę Kunigaikščių rūmų rekonstrukciją, dar kartą buvo perstatomos (griaunamos) rūmų krosnys – gotikinės krosnys buvo keičiamos renesansinėmis – kokliai buvo rasti molingame sluoksnyje, niveliaciniame smėlio sluoksnyje, iškastų tilto polių duobėse ir iškastose duobėse, užpildytose griuvenomis. Šie sluoksniai buvo suversti aukštinant bei lyginant išorinį (šiaurinį) rūmų kiemą.

Tačiau čia galima ir kita prielaida, kad vienalaikės (XV a. pr.) gotikinės krosnys buvo išgriautos per du etapus, skirtingu laikotarpiu (?).

Remiantis šiomis prielaidomis koklius su Jogailaičių ženklų galima datuoti plačiu – XV a. – laikotarpiu.

2005 m. archeologinių tyrimų metu buvo aptiktas penktasis gotikinio koklio su Jogailaičių ženklų (raiteliu) fragmentas (Pav.8). Jis rastas Kunigaikščių rūmų vidiniame kieme, į š. nuo M 1, prie gotikinių rūmų kampo, griuvenų sluoksnyje, R korpuso š. priestato (dar vadinamu Bonos galu) pamatų duobėje (84, ataskaita dar rašoma, dėl to negalima nurodyti ataskaitos šifro ir puslapių). Šios radimo aplinkybės, kuomet statant renesansinį rūmų rytinio korpuso šiaurinį priestatą pamatų duobė buvo užpildyta žemėmis su ankstyvesniais radiniais, leidžia šį koklio fragmentą taipogi datuoti plačiu XV a. laikotarpiu.

Tai – sieninio-kampinio koklio kairysis pakraštys. Koklis neglazūruotas. Paviršiuje išlikę vertikalūs medžio rėvių įspaudai. Molis rusvos spalvos, gerai išdegtas, be žymesnių priemaišų. Vidus pilnai aprūkęs su vertikaliomis pirštų braukom. Išlikusi nedidelė koklio kampo vidinė sandūra kruopščiai užlyginta.

Pastarasis koklio fragmentas sutapo su 1988 m. rastu fragmentu, tad buvo galima padaryti gan pilną rekonstrukcinį koklio piešinį (autorė Audronė Ruzienė). 2006 m. rasta koklio dalis (67a) dar papildė turimą rekonstrukciją (autorė Audronė Ruzienė).

Koklio fragmentas su Jogailaičių ženklų iš Trakų Pusiasalio pilies. Papildomų duomenų bei ornamento detalių suteikė analogiškas ir vienintelis koklio fragmentas iš Trakų Pusiasalio pilies. 1963 m. žemutinės pilies dalies tyrimų metu buvo rastas gotikinio koklio fragmentas, puoštas Jogailaičių ženklų (95–68, RS Nr. 3154). Koklio ornamentas yra analogiškas kokliams iš VŽP Kunigaikščių rūmų teritorijos, tik čia jis yra padengtas šviesiai ruda, skaidria glazūra. Molio masė rusvos spalvos, be priemaišų, gerai išdegtas. Plokštės vidus lygus, dalinai aprūkęs.

plokštinių koklių plokščių aptinkami baltų kalkių pėdsakai (35–57) – krosnis buvo „atnaujinta“, ją išbalinus kalkėmis, kas pastebėta ir Gniezno kokliuose (25–19) (pati krosnis galėjo būti perstatyta arba neperstatyta). Tai greičiausiai padaryta jau renesanso įtakoje (XV a. pab.), kuomet pradėti tinkuoti ir pastatų fasadai (50–204,205; 39–376).

Pav. 2. Trakai, Pusiasalio pilies planas su gotikinių koklių radimvietės lokalizacija. Planas paimtas iš Lietuvos istorijos instituto archyvo, Nr. 3188.

Koklis su Jogailaičių herbu rastas plote C 9, kuris buvo iškastas prie priešpilio P bokšto š. sienos²⁶ (95–62). Po ~1,5–2 m storio griuvenų sluoksniu buvo aptiktas nuo 0,2 iki 1 m storio juodos su gausiais degėsiais maišytos žemės sluoksnis, kuriame ir buvo surastas minėtas koklio fragmentas (95–63,64). Kartu buvo aptikti ir keli gotikinių koklių fragmentai, puošti kitu ornamentu²⁷. Dalis jų yra analogiški rastiems VŽP Kunigaikščių rūmų teritorijoje²⁸.

Sluoksnyje rastas ir vėlyvesnis, XVI a. I p. datuojamas, plokštinio koklio fragmentas. Tai – koklis-karūnėlė su angelu-skydininku²⁹. Be plokštinių koklių

²⁶ Plotas buvo 10x15 m dydžio. 15 m ilgiu jis rėmėsi į gynybinę sieną nuo Bernardinų ežero (PR kraštas) ir 10 m ilgiu į bokštą (PV kraštas) (95–62).

²⁷ Pagal radinių sąrašą C 9 plote surinkta 12 vnt. plokštinių koklių (95–68). LNM muziejuje yra 4 vnt. gotikinių koklių fragmentų iš šio ploto: RS Nr. 3151 – žmogaus galva su aukšta, cilindrine kepure; RS Nr. 3152 – herbinis koklis su Vengrijos didikų Garay giminės herbu; RS Nr. 3153 – su Meliuzina; RS Nr. 3154 – su Jogailaičių ženklų.

Šiuo metu LNM Viduramžių ir Naujųjų laikų archeologijos skyriuje saugomi 10 gotikinių koklių fragmentų: 9 vnt. iš 1963 m. ir 1 vnt. iš 1961 m. tyrimų.

²⁸ 1) viršutinis, dešinysis, šviesiai rudai glazūruoto koklio kampas su Garay giminės herbu (RS Nr. 3152, (99–68)) – analogiškas Kunigaikščių rūmų teritorijoje rastam neglazūruotam kokliui (76–F.112, 132; 1–100, F.22); 2) viršutinis kairysis rudai glazūruoto koklio kampas, kuriame išliko Meliuzinos – moters su dvišake žuvies uodega – atvaizdas. Apie šį koklį užsimena a. Tautavičius ataskaitoje (95–64), (RS Nr. 3153, (99–68)) – analogijos Kunigaikščių rūmuose: (67–F.297 (RS Nr. 1365, neglazūruotas) ir F.280 (RS Nr. 1448, glazūruotas rudai; 76–F.151)). Dar vienas analogiškas VŽP Kunigaikščių rūmų kokliui Trakų Pusiasalio pilyje buvo rastas 1961 m., plote C 6 – tai viršutinis, kairysis, šviesiai rudai glazūruoto koklio kampas su fantastinio žvėries (vilko?) pražiotais nasrais ir iškištu liežuviu, kuris stovi ant užpakalinių kojų priešais kitą analogišką žvėrį (pastaroji dalis neišliko) (RS Nr. 2397) – analogija Kunigaikščių rūmų teritorijoje: (76–F.113; 1–100, F.25).

²⁹ RS Nr. 3156 (99–68). Plokštė įgaubta, padengta žalia (?) glazūra. Angelo plaukai garbanoti, būdingesni renesansui ir dažnai sutinkami XVI a. I p. kokliuose–karūnėlėse su skydininkais. Moravijoje panašus koklis taip pat datuojamas XVI a. I p. (68–282,409, P.988). Čekijoje panašiai vaizduojamas angelas-skydininkas, kokliuose sutinkamas nuo XVI a. pr. (68–277,404, P.939,940). Lenkijoje panašiai vaizduojami angelai-

sluoksnyje rasti ir puodyninių koklių fragmentai su keturkampe ir keturlape angomis (99–68, RS Nr. 3161,3162). Sluoksnis, kuriame rastas koklio fragmentas su Jogailaičių ženklu, yra permaišytas. Visi šio sluoksnio radiniai tyrimų autoriaus a. Tautavičiaus datuojami XIV–XVI a. (95–64).

Archeologiniai ir istoriniai duomenys (97–104,111,118,120; 5–39-41,54,55,58,59.) Trakų Pusiasalio pilies gotikinius koklius taip pat leistų datuoti XV a. I p. (?). Gotikinės krosnies statybą galima sieti su Vytautu, kuriam valdant Trakų Pusiasalio pilis buvo naudojama kaip didžiojo kunigaikščio rezidencija (5–39-41; 18–61). XV a. pr., greičiausiai tarp 1414 m. ir 1430 m., visa pilis buvo apjuosta mūrine gynybine siena su 10 keturkampių bokštų (97–120; 5–41,54,55). Naujos statybos buvo „ne tiek gynybinio, kiek reprezentacinio pobūdžio“ (5–55,58,59). a. Tautavičiaus spėjimu, šie darbai galėjo būti nutraukti po Vytauto mirties, prasidėjus kovoms tarp pretendentų į didžiojo Lietuvos kunigaikščio sostą (97–118). Čia gauname tą patį koklio datavimą kaip ir VŽP atveju (žr. p.7,8).

Be abejo, neatmestina prielaida, kad plokštinių koklių krosnis buvo pastatyta ir po Vytauto mirties – valdant Zigmantui Kęstutaičiui (1432–1440) ar Kazimierui Jogailaičiui (1440–1492)³⁰. Prieškario laikų lenkų menotyrininkas Feliksas Kopera, aprašydamas saugomus Lenkijoje du XV a. koklius, rastus Trakų pilyje (nemini kokioje pilyje: salos ar pusiasalio), neabejodamas juos, „kaip ir daugelį kitų gotikinių koklių“, priskiria Kazimierui Jogailaičiui. Autorius akcentuoja, kad būtent Kazimiero laikais Trakų pilis (kokia?) „klestėjo“. Jo nuomone Trakuose galėjo būti ir gotikinių koklių dirbtuvės (41–253).

Šiuo metu sunku pasakyti, kokia Trakų pilis dominavo (reprezentavo) Vytauto, Zigmanto ir Kazimiero valdymo laikais. Apie pilių statybos etapus ir laikotarpius tikslų (patikimų) duomenų (istorinių, archeologinių, architektūrinių) nėra; išsakoma įvairių nuomonių (29–101;5;44;55;56;28;30;62). Tačiau, remiantis vien tik plokštinių koklių radimvietėmis, galima prielaida, kad nuo XV a. pr. pirmoji reprezentacinė pilis buvo pusiasalyje – čia rasti XV a. pr. gotikiniai plokštiniai kokliai, vėliau, nuo XVI a. pr., šis vaidmuo perėjo salos piliui³¹, kurioje rasta daug renesansinių ir barokinių koklių³².

Trakų Pusiasalio pilyje ir VŽP Kunigaikščių rūmuose,

kartu su gotikiniais plokštiniais kokliais buvo rasta žymiai daugiau (keli tūkstančiai fragmentų) indo pavidalo koklių (apvaliomis, kryžinėmis, keturkampėmis angomis) (67–24; 75–45; 98–52). Palyginti negausus plokštinių koklių skaičius leidžia daryti prielaidą, kad didžiojo kunigaikščio rezidencijose buvo tik po vieną/dvi krosnis, kurios buvo puoštos plokštiniais kokliais³³. Krosnyse kartu su plokštiniais kokliais greičiausiai buvo sumūryti ir puodyniniai kokliai, kuriose galėjo būti įvairūs puodyninių bei plokštinių koklių išdėstymo variantai³⁴. Šios krosnys greičiausiai stovėjo reprezentacinėje patalpoje. Gal būt šiais negausiais plokštiniais kokliais buvo dekoruojami židiniai³⁵ (?). Tuo tarpu likusias rezidencijų patalpas šildė hipokausto krosnimis ir židiniais³⁶.

Dėl itin negausių plokštinių koklių radinių Trakų Pusiasalio pilyje galima daryti prielaidą, kad jie puošė tik vieną krosnį (ar židinį), kuri galėjo būti įrengta bokšte su vartais. Pastaroji nuomonė paremta žinia, kad Zigmanto Kęstutaičio miegamasis bei Šv. Mykolo koplyčia buvo bokšte virš vartų (5–57; 97–120).

VŽP Kunigaikščių rūmuose ir Trakų Pusiasalio pilyje rasti koklių fragmentai su Jogailaičių ženklu buvo trejopi: 1) glazūruoti žaliai, 2) glazūruoti rudai ir 3) neglazūruoti. Plokštės buvo kvadratinės formos, 17x17 cm dydžio, pagamintos medinės matricos pagalba. Kokliai – be atkraščių. Atkraščių nebuvimas plokštėse – išskirtinis Lenkijos (11–15; 25–F.1-231, išimtis F.56) ir LDK gotikinių koklių bruožas³⁷. Pvz., Čekijos, Moravijos, Silezijos (68;13) ir Vengrijos (105) gotikinių koklių plokštės visuomet yra su siaurom, vienlaiptėmis atkraštimis.

Kokliuose Jogailaičių ženklas vaizduojamas ne skyde. Tuo tarpu kitų gotikinių koklių ženklai yra patalpinti

skydininkai pasirodė XV a. II p. sieniniuose kokliuose (25–72, F.95, Jankowo Dolne).

³⁰ Kazimierui valdant, taip pat ir anksčiau, Trakuose buvo laikoma Lietuvos Metrika – didžiojo kunigaikščio kanceliarijos dokumentai. Tuo laikotarpiu Trakuose buvo ir valstybės išdas (į Trakus buvo suvežami mokesčiai didžiajam kunigaikščiui) (5–43).

³¹ Buvusio Vilniaus Istorinio archyvo darbuotojo J. Ordos nuomone, XVI a. pr. abi Trakų pilys dar išlaikė reprezentacinį pobūdį (65–56).

³² Pasinaudojau Arūno Kalėjaus bakalaurinio darbu, kuriame yra nagrinėjami Trakų Salos pilies kokliai (32).

³³ Pagal Lenkijos gotikinių krosnių rekonstrukcijų variantus, vienoje krosnyje galėjo būti panaudota 250–300 vnt. koklių (25–26,27). VŽP Kunigaikščių rūmų teritorijoje rasta ~275 vnt. gotikinių plokštinių koklių fragmentų, iš kurių galima išskirti ~53 ornamanto variantus, ir tik keliasdešimt pilnesnių koklių.

³⁴ Pav. apatinė, keturkampė krosnies dalis galėjo būti sumūryta iš plokštinių, sieninių koklių, viršutinė, cilindro formos – iš puodyninių koklių (?) (panašiai 12–695, P.7).

³⁵ 1413 m. rašte minimas židinys, kuris buvo įrengtas „Vilniaus Žemutinėje pilyje, medinėje menėje, kurioje būna šviesiausias kunigaikštis ponas Aleksandras, kitaip Vytautas, Lietuvos didysis kunigaikštis...“ (72–60).

³⁶ Trakų salos kunigaikščių rūmų abiejų sparnų rūsiuose buvo įrengtos hipokaustinės krosnys (55–135,136,142; 62–70,71). Didžiojoje salėje buvo šildomos ir pačios grindys (55–136). Vėliau buvo įrengti renesansiniai židiniai. Hipokaustinės krosnys buvo įrengtos ir salos pilies kazematuose (62–70,71; 44–123). Vilniaus Aukštutinės pilies rūmų salė taip pat buvo šildoma hipokaustine krosnimi, kuri buvo įrengta pirmajame aukšte (38–192). Spėjimų hipokausto krosnių liekanų rasta ir VŽP Kunigaikščių rūmuose (91–32; 67–36).

Apie hipokaustines patalpas, vadinamas hipokaustieriumais, VŽP teritorijos gyvenamuose pastatuose užsimenama ir XVI a. vid. rašytiniuose šaltiniuose (104–97,104).

Židiniais buvo apšildomi ir ūkiniai pastatai, pvz., arklidės (104–96).

³⁷ Pvz., iš ~275 vnt. gotikinių plokštinių koklių dalių ir fragmentų, rastų VŽP, tik 6 fragmentuose yra vienlaiptės atkrašties. Tai patvirtina ir ankstyviausi, XV a. I p.–vid., Baltarusijos plokštiniai kokliai (114–276,280; 115–72).

skyduose³⁸. Čia galima prielaida, kad matricų raižytojas (arba koklių meistras), neturėdamas matricos su Jogailaičių ženklu, ją pagamino vietoje ir tiesiog per klaidą (?) nepavaizdavo skydo, galbūt skydo buvo atsisakyta dėl bendros krosnies ornamentikos (?). Galima spėti, kad šią koklių matricą gamino kitas „dirbtuvių (cecho³⁹)“ meistras (?). Kokliai, vaizduojantys herbo ženklą be skydo, žinomi ir XV a. Lenkijos, Čekijos, Vengrijos kokliuose.

Verta atkreipti dėmesį, kad visi „lenkiški“ gotikiniai kokliai yra rasti ne karaliaus rezidencijose (pav. Krokuvoje, Wawel'je⁴⁰), bet dvasininkų (Bodzentynė – Krokuvos vyskupų rezidencija; Raciążekė – Włocławek'o vyskupų rezidencija; Gniezno; Wenecja – Gniezno arkivyskupų pilis) ir didikų (Jankowo Dolne, Jarocin ir kt.) pilyse. Lietuvos atveju kokliai su Jogailaičių herbu yra iš didikų kunigaikščių rezidencijų – Vilniaus Žemutinės pilies Kunigaikščių rūmų ir Trakų Pusiasalio pilies. Greičiausiai ir šių herbinių koklių užsakovas buvo Lietuvos didysis kunigaikštis (?). Didelis, atskirai nuo raitelio, pavaizduotas skydas su dvigubu kryžiumi rodo krosnies užsakovo teikiamą reikšmę koklio ornamentui – Jogailaičių dinastiniam ženkliui. Tačiau kuris kunigaikštis, atsakyti sunku. Pats dvigubo kryžiaus ženklas akivaizdžiai parodo į Jogailaičių dinastijos valdovus: Jogailą⁴¹, Kazimierą⁴² arba net ir Aleksandrą⁴³. Tačiau negalime atmesti prielaidos, kad ir Vytauto

to menėse galėjo būti „eksponuojami“ kokliai su Lenkijos karaliaus, Lietuvos Aukščiausiojo kunigaikščio (*supremus dux*), giminačio bei sąjungininko ženklu. Juo labiau, kad gotikinėje krosnyje dominavo ir kitų giminių herbai. Taigi užsakovu galėjo būti ir Vytautas⁴⁴ (?). Šią prielaidą paremia ir 2007 m. Kunigaikščių rūmų teritorijoje surastas koklio fragmentas su Gedimainiųjų stulpais (žr.p.27).

Kunigaikščių rūmuose bei gretimoje teritorijoje už Neries yra rastos gotikinės apdailos plytelės su raiteliu ir Gedimainiųjų stulpais (žr. p. 28–30). Tačiau ir Gedimainiųjų stulpai dar neduoda tikslaus atsakymo, mat patys Jogailaičiai, pradedant nuo Kazimiero, naudojo šį ženklą (žr. p. 24). XV a. I p. Vakarų Europos herbnyuose – *Codex Bergshamm* ir *Armorial Gymnich* (arba *Lyncenich*), Lietuvos didžiojo kunigaikščio (*h[ertoge] lettouwen*, (*h(e)rtoghe va(n) lettouwen*)) herbnyuose, raitelio skyde taip pat yra vaizduojami Gedimainiųjų stulpai⁴⁵ (22–78, P.6; 66–66, F.127; 23–102, Tabl.VII).

Nekyla abejonių, kad bent dalį VŽP ir Trakų gotikinių koklių gamino tas pats meistras arba meistras iš tų patų dirbtuvių (žr. išnašą Nr. 28). Visas VŽP ir Trakų gotikinių koklių kompleksas yra labai artimas kaimyninei Lenkijai. Čia pagal gotikinių koklių ornamentikos gausumą išsiskiria Didžioji Lenkija (Wielkopolska) su Gnieznu ir jo aplinka (Jankovo Dolne (7 km nuo Gniezno), Wenecja (30 km nuo Gniezno)) (25–8; 87). Tuo tarpu kitose Lenkijos žemėse – Mažojoje Lenkijoje (80), Mazovijoje (10), Silezijoje (13) tokių gausių gotikinių koklių radimviečių nėra.

(Pabaiga – kitame žurnalo numeryje)

³⁸ Reikia paminėti, kad skyduose buvo „irėminami“ ne tik asmens ženklai, bet ir su heraldika nieko neturintys bibliniai/mitologiniai siužetai (pav. 25–93, F.179,180; 96, F.189,190 ir kt.). Vadinasi tam tikros formos skydas (labai išgėsta, užapvalinta skydo apatinė dalis) buvo panaudotas kaip krosnies vientiso dekoru elementas.

³⁹ Cechu vadinti kol kas problematiška, nes, remiantis rašytiniais šaltiniais, pvz., Gniezno puodžių cechas žinomas tik nuo 1522 m. (25–8), Vilniaus – tik nuo 1634 m. (103–181).

⁴⁰ Wawel'je yra rastas vienas XV a. II p. gotikinis koklis, kuris savo ornamentika artimas Gniezno regionui (79–67).

⁴¹ Galima prielaida, kad gotikinių VŽP rūmų statybos iniciatorius buvo Jogailaitis. Jei tai buvo pats Jogaila, tuomet iškyla neaiškumų dėl Trakų Pusiasalio pilies – juk Trakai buvo išskirtinė Vytauto valda. Tačiau, remiantis Vytauto itinerariu, jo valdymo metu svarbiausiu LDK centru buvo Trakai, antroje vietoje – Vilnius (73–306,307), tad nenuostabu, kad aukščiausiasis kunigaikštis įsirengė savo rezidenciją tuometiniame LDK centre. „Jogaila praktiškai įtvirtino viduramžių valdovo –rex ambulans tipą, kai stengtasi reguliariai aplankyti visus svarbiausius valstybės centrus“ (73–306).

Vilniaus ir Trakų atveju turime labai panašią situaciją – panašiu laikotarpiu čia egzistavo po dvi šalia esančias rezidencines pilies. Remiantis diarchine valdžios forma (žr. išnašą Nr. 6), galima paaiškinti tokį rezidencinių pilių išsidėstymą. Tai patvirtina ir kiek vėlesni duomenys. Istorikės B. Vitkauskienės nuomone, 1544 m. Zigmantas Augustas, kaip Lietuvos didysis kunigaikštis, Vilniuje pradėjo statyti atskirus rūmus (dab. Lietuvos nacionalinis muziejus) – į šiaurę nuo senųjų rūmų (Zigmanto Senojo rezidencija). Taip jis tarsi įtvirtino savo „nepriklausomybę“ nuo Lenkijos karalystės (104–75,100,104,109). Taigi tradicija išliko – net tėvas (Lenkijos karalius) ir sūnus (Lietuvos didysis kunigaikštis), atstovaujantys „atskirom valstybėm“, turėjo atskirus rezidencinius rūmus. Nenuostabu, kad ir ankstesniais laikais (XIV a. pab.–XV a. pr.), kai tarp abiejų valstybių ir jų valdovų buvo dar labiau artresni santykiai, šis diarchinis principas buvo taikomas ir rezidencijų atžvilgiu.

⁴² Tikėtina yra ir Kazimiero Jogailaičio įtaka gotikinių rūmų statybai. Jis valdė labai ilgą laikotarpį (1440–1492) – 52 metus. LDK jis praleido apie 15 metų (73–307). Antroje valdymo pusėje Kazimieras baigė iki tol viduramžių valdovui būdingus reguliarius svarbiausių šalies vietų apvažiavimus ir „galutinai įtvirtino Vilniaus kaip sostinės padėtį“ (73–308).

⁴³ Paskutinių gotikinių krosnių užsakymą galima sieti ir su Aleksandru

(1492–1506). Nors tuo metu jau ėmė plisti renesanso įtaka, tačiau koklių ornamentikoje dar vyravo gotikai artimas stilius (pav. XV a. pab. datuojami kokliai Lenkijoje: 25–49, F.1,3,4; 51, F.10,11; 52, F.15; 54, F.23; 70, F.87; 83, F.137 ir kt.). Pvz., koklio, rasto VŽP kunigaikščių rūmų teritorijoje, kurio plokštės centre pavaizduota kaukė (žmogaus galva su stilizuota trijų dalių barzda ir užrietais ūsais), įkomponuota į tris koncentrinis kvadratus (VŽP – 67–95, P.25 RS Nr. K1403), analogas Lenkijoje datuojamas XV a. pab. (Raciążekė – 60–114, F.P.16; 59–74, F.4; Gniezno – 25–95, F.188;).

Apie interjero renesansinį (?) „kosmetinį“ atnaujinimą ar krosnių perstatymą panaudojant senus koklius (žr. išnašą Nr. 24), liudija ir gotikinių krosnių išbalinimas kalkėmis (žr. išnašą Nr. 25). Iš Aleksandro itinerariu „matyti, jog mėgstamiausia valdovo buvimo vieta buvo Lietuvos sostinė Vilnius“ (73–309). Gardino mūrinių veikla Vilniuje 1493–1494 m., dažni aukštų užsienio pareigūnų priėmimai XVI a. pr. rūmuose bei jo vedybos su Maskvos kunigaikštyte Elena „leidžia kalbėti apie rimtos valdovų rezidencijos statusą Aleksandro Jogailaičio laikais“ (73–309).

⁴⁴ Zigmanto Kęstutaičio įtaka rūmų interjerui mažai tikėtina. Pagal iki šiol žinomą itinerariumą per 8 valdymo metus (1432–1440) Vilniuje jis lankėsi tik 1 kartą (73–307).

⁴⁵ Kadangi herbnyai sudaryti remiantis įvairių laikotarpių skirtingais šaltiniais (22–73; 23–96), sunku tiksliai pasakyti „lietuviškų“ herbų atsiradimo laiką. Šių herbų tyrinėtojas Adamas Heymowski's lietuviškų herbų dalį sieja su Vladislavo III Varniečio (1434–1444) valdymu (22–73; 23–95), ir konkrečių Lietuvos didžiojo kunigaikščio herbą priskiria Zigmantui Kęstutaičiui (1432–1440) arba Kazimieriui Jogailaičiui (1440–1492) (23–114). E. Rimša šiuos herbų priskiria XV a. I p. (81).

Doc. dr. Jūratė ČIRŪNAITĖ
Rudnica h. bajorė

KAIP VADINO GARDINO PAVIETO MOTERIS BAJORES 1567 M. DOKUMENTE

Šis straipsnis – paskutinis iš ciklo apie 1567 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės surašymo Gardino pavieta bajorų vardyną. Žurnale „Lietuvos bajoras“ 2017 m. buvo publikuotas šio ciklo straipsnis „Kaip 1567 m. vadino Gardino pavieta vyrus bajorus“, 2018 m. – „Kokiais paveldimais ir kokiais lietuviškais asmenvardžiais vadino Gardino pavieta bajorus 1567 m.“, 2019 m. – „Kokiais vardais vadino Gardino pavieta vyrus bajorus 1567 m. dokumente“.

Yra trys XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės surašymai: 1528 m., 1565 m. ir 1567 metų. Visuose yra ir Gardino pavieta bajorų vėliava. Surašyta rusėnų kalba – dabartinių ukrainiečių ir baltarusių protėvių iki XVII a. vartota kalba (rusėnų kalba į ukrainiečių ir baltarusių kalbas išsikristalizavo po Liublino unijos, kai pietinė Rusijos dalis, Ukraina, iki tol priklausiusi LDK, atiteko Lenkijos karalystei ir tarp abiejų dalių – Baltarusijos ir Ukrainos – atsirado valstybinė siena). Šiame straipsnyje tiriamas 1567 m. Gardino pavieta vėliavos moterų bajorių, tiekusių žirgus su raiteliais ir ekipuote kariuomenei, vardynas. Straipsnyje cituojami įvardijimai ir vardai metrikuoti: skliaustuose po įvardijimo arba vardo nurodomas šaltinio puslapis.

Straipsnyje vartojamas terminas *andronimas*. Tai – moters asmenvardis, sudarytas iš sutuoktinio vardo. Andronimas XVI a. buvo svarbiausias moterų asmenvardis (svarbiausias vyrų asmenvardis buvo vardas, po jo paprastai buvo užrašomas tėvavardis – pirmasis patronimas; taip pat galėjo būti užrašomas tėvo tėvavardis – antrasis patronimas ar kitas asmenvardis). XVI a. pavardžių (paveldimų asmenvardžių) dar beveik nebuvo. Vėliau pavardės išstūmė iš vartosenos senąją įvardijimo sistemą.

Gardino pavieta bajorų, tiekiančių žirgus kariuomenei, sąraše moterys buvo įrašytos tarp vyrų. Moteris žirgą statydavo (taigi patekdavo į sąrašą) tuo atveju, jeigu ji buvo našlė ir valdė ūkį. Vienas žirgas buvo statomas nuo 8 valstiečių kiemų. 1567 m. Gardino pavieta sąraše nurodomas ne tik statomų žirgų skaičius, bet ir raitelio ekipuotė, o kartais ir raitelis. Vietoj žirgo (конь) galėjo būti statoma kumelė (кляча) ar išromytas erzilas (меринъ). Raitelio ekipuotė galėjo sudaryti lankstieji šarvai (панцирь), įvairių rūšių ietys (рогати́на, о́щепъ – *trumproji i.*, дре́во – *ilgoji i.*), kalavijas (мечь), lankas su strėline – saidokas (сагайда́к), kardas (шавля́), karduklis (кордъ), kirvis (секе́рка), ratukinis šautuvas (аркабузъ), dagtinis šautuvas (ручница́), skydas (тарча́), uždaras šalmas su judamu antveidžiu (прилби́ца). Kariai galėjo vilkėti iš odos pagamintus arba iš daigstyto lino vilna ar pakulomis kimštus apdarus – kaftanus (кафтанъ). Kartais buvo siunčiami ir pėstininkai. Moterų įrašymo dokumente pavyzdžiai: *Богущовая Кохановая вдова з ыменя своего з Мокреца выслала слугу Миколоя, конь, пниц., рогати., мечь* (678) „Bogušo Kochano našlė iš savo dvaro Mokreco išsiuntė tarną Mikalojų, žirgas, lankstieji šarvai, ragotinė (ietis), kalavijas“; *Яцковая Кохановая вдова з ыменя своего выслала слугу Грицука мужика, кляча, каф., мечь* (678) „Jaskaus Kochano našlė iš savo dvaro išsiuntė tarną Gricuką valstietį, kumelė, kaftanas (durtinys), kalavijas“; *Овдотья Сопотковна Миколаева Толочковая з ыменя Молявицкого кони 2, пниц., пр., тар., др. Она ж ставила драба 1 з рогати., з мечомъ, секе́ркою* (674) „Ovdotja, Sopotkos duktė, Mikalojaus Toločkos žmona iš Molevicko dvaro 2 žirgai, lankstieji šarvai, uždari šalmai su judamais antveidžiais, skydai, pėstininkas. Ji taip pat statė 1 pėstininką su ragotine (ietimi), su kalaviju, kirviu“.

MOTERŲ VARDAI

Krikščioniškais vardais užrašyta dauguma moterų (17; 94,4 proc.), nekrikščionišku vardu – tik viena (5,6 proc.).

Krikščioniški vardai

Agnietė, Агния¹ – 1 užrašymas liaudine lenkams būdinga forma: *Ягнежка* (689).

Apolonija² – 2 užrašymai liaudinėmis formomis: *Полоня* (676), (704).

Barbora, Варвара – 1 užrašymas kanonine vakarietiška forma: *Барбара* (684).

Bazilė, Василиса – 1 užrašymas kanonine rytietiška forma: *Василиса* (704).

Bogdana³, Богдана – 3 užrašymai kanoninėmis formomis: *Богдана* (685), (694), (702).

Eudokija, Евдокия – 2 užrašymai rytietiškomis liaudinėmis formomis: *Овдожья* (674), (686).

Ksenija, Ксения – 1 užrašymas rytietiška liaudine forma: *Оксюта* (706).

Ona, Ганна – 4 užrašymai kanoninėmis formomis: *Ганна* (676), (678), (694), (697).

Pelagija, Пелагия – 1 užrašymas rytietiška liaudine forma: *Пологея* (675).

Teodora, Феодора – 1 užrašymas rytietiška liaudine forma: *Федя* (680).

Nekrikščioniški vardai

Nekrikščioniškiems vardams galima priskirti vardą *Мацуха* (677). Tačiau negalima atmesti galimybės, kad tai gali būti kurio nors krikštavardžio liaudinė forma (galima palyginti su vyrišku krikšto vardu *Мацей*).

MOTERŲ ĮVARDIJIMO TIPAI

1567 m. Gardino pavieto registre užrašyta 30 bajorų luomo moterų. Jų įvardijimo tipai du: įvardijimai vien iš šeimos narių asmenvardžių sudarytais asmenvardžiais (įvardijimai be vardų) ir mišrieji įvardijimai. Nėra įvardijimų be šeimos asmenvardžių (įvardijimų vien vardais arba pravardėmis) tipo.

Įvardijimai vien šeimos asmenvardžiais

Vien iš šeimos narių asmenvardžių sudarytais asmenvardžiais (be vardo) užrašyta 12 moterų. Tai 40 proc. visų įvardijimų, visi vienanariai ir pusė dvinarių įvardijimų.

1. Priesagos –*иня* vedinys. Du užrašymai: vns. kilm. *пани Шолушиной* (709) „ponios Šolušo žmonos“; *вдовы Куничиной* (674) „Kuničo našlės“.
2. Priesagos –*овая/-евая* vedinys. Vienas užrašymas: vns. kilm. *Внучковое* (694) „Vnučko žmonos“.
3. –*sk-* tipo priesagos⁴ vedinys. Vienas užrašymas: vns. naud. *пани Комаевской* (696) „poniai Komajevskio žmonai“.
4. Du priesagos –*овая/-евая* vediniai. Keturi užrašymai. Trys moterys užrašytos su našlystės prievardžiais: *Богущовая Кохановая вдова* (678) „Bogušo Kochano našlė“; *Яцковая Кохановая вдова* (678); vns. kilm. *Михайловое Самострелниково вдовы* (692) „Michailo Samostrelniko⁵ našlės“. Vienas įvardijimas turi suasmenvardėjusį prievardį *Веишняковая* „kaimiečio žmona“: *Павлова Веишняковая* (694) „Pavlo kaimiečio žmona“.
5. Priesagos –*овая/-евая* vedinys + vyriškasis tėvavardis kilmininko linksniu. Du užrašymai: *Матеевая Игнатовича* (688) „Motiejaus, Ignato sūnaus, žmona“; vns. gal. *Богущовую Кошчица <...> вдову* (708) „Bogušo, Koščo sūnaus, našlė“.

¹ Vardai pateikiami lietuviška ir rusėniška stačiatikiams būdinga forma.

² Šventosios *Apolonijos* nėra kanonizavusi stačiatikių bažnyčia, todėl rusėniška vardo forma nenurodoma.

³ *Bogdana* – slaviškas vertinys iš graikiško vardo *Teodota*.

⁴ –*sk-* tipo priesagos yra –*овская, -евская* ir pan.

⁵ *Samostrelnikas* „Pats nusišovęs“ – pravardinis asmenvardis.

6. Priesagos *-овая/-евая* vedinys + priesagos *-овая/-евая* vedinys iš vyriškojo patronimo. Vienas užrašymas: *Григорьевая Воловичовая, владычиня Полоцкая* (693) „Grigorijaus, Volo sūnaus, Polocko valdytojo (?) žmona“.
7. Priesagos *-овая/-евая* vedinys + *-sk-* tipo priesagos vedinys. Vienas užrašymas: *Размусовая Песская* (678) „Razmuso Peskio žmona“.

Mišrieji įvardijimai

Mišriaisiais įvardijimais užrašyta 18 moterų. Tai – 60 proc. visų įvardijimų, pusė dvinarių įvardijimų, visi trinariai ir keturnariai įvardijimai.

1. Vardas + priesagos *-иная* vedinys. Keturi užrašymai. Trijuose įvardijimuose vardas užrašytas pirmoje pozicijoje: *Богдана Яцутинная вдова* (702) „Bogdana, Jacutos našlė“; *Пологя Кулбачинная вдова* (675); *Богдана Кучинная* (694). Viename įvardijime vardas užrašytas antroje pozicijoje: *Яцутинная Оксюта* (706) „Jacutos žmona Oksiuta“.
2. Vardas + priesagos *-овая/-евая* vedinys. Keturi užrašymai. Trijuose įvardijimuose vardas užrašytas pirmoje pozicijoje: *Василиса Вколовая* (704) „Vasilisa, Vkolo žmona“; *Барбара Богдановая вдова* (684); *Полоня удова Денисовая* (676). Viename įvardijime vardas užrašytas antroje pozicijoje: *Ленковая Мацуха* (677).
3. Vardas + priesagos *-овая/-евая* vedinys + vyriškasis patronimas. Du užrašymai: *Ганна Гришковая Станевичь удова* (697) „Hana, Griškos, Stanio sūnaus, našlė“; *Ганна Станиславовая Дмишевичь* (676). Vyriškasis patronimas vardininko linksniu XVI amžiuje moterų įvardijimams buvo neįprastas: daug dažniau buvo vartojamas vyriškasis patronimas, užrašytas kilmininko linksniu.
4. Priesagos *-овая/-евая* vedinys + vyriškasis patronimas kilmininko linksniu + vardas. *Миколаевая Прокоповича Ягнежка* (689) „Mikalojaus, Prokopo sūnaus, našlė Jagnieška“.
5. Priesagos *-овая/-евая* vedinys + *-sk-* tipo priesagos vedinys + vardas. Vienas užrašymas: *Миколаевая Летенкся*⁶ (678) „Mikalojaus Letenskio našlė Hana“.
6. Vardas + priesagos *-овая/-евая* vedinys + priesagos *-иная* vedinys. Vienas užrašymas: *Федя Сенковая Кулбачинная вдова* (680) „Fedia, Senko Kulbačiaus našlė“.
7. Priesagos *-овая/-евая* vedinys + *-sk-* tipo priesagos vedinys + vardas + priesagos *-овна/-евна* vedinys. Vienas užrašymas: *Венславовая Мачевская Овдотья Янушевна* (686) „Venslavo Mačejevskio žmona Ovdotja, Janušo duktė“.
8. Priesagos *-овая/-евая* vedinys + *-sk-* tipo priesagos vedinys + vardas + priesagos *-овна/-евна* vedinys iš vyriškojo patronimo. Vienas užrašymas: *Костентиновая Халецкая Полоня Котовичовна* (704) „Konstantino Chaleckio žmona Polonėja, Koto sūnaus (Kotovičiaus) duktė“.
9. Vardas + priesagos *-овна/-евна* vedinys + du priesagos *-овая/-евая* vediniai. Vienas užrašymas: *Овдотья Сопотьковна Миколаевая Толочковая* (674) „Ovdotja, Sopotko duktė, Mikalojaus Toločkos žmona“.
10. Du priesagos *-овая/-евая* vediniai + vyriškasis patronimas kilmininko linksniu + vardas. Vienas užrašymas: *Давыдовая Омеляновича Тюхавая Богдана вдова* (685) „Dovydo Tiucho, Omeljano sūnaus, našlė Bogdana“.
11. Vyriško vardo galūnės vedinys + priesagos *-овая/-евая* vedinys + priesagos *-овна/-евна* vedinys. Vienas užrašymas: *Щастная*⁷ *Толочковая Ганна Держковна* (694) „Ščasno Toločkos žmona Hana, Deržko duktė“.

MOTERŲ ĮVARDIJIMO STRUKTŪRA

Su vardais buvo užrašyta šeši dešimtadaliai moterų įvardijimų (18; 60 proc.). Andronimą (asmenvardį, sudarytą iš sutuoktinio vardo) turėjo beveik visi įvardijimai (29; 96,7 proc.). Dažniau vartotas andronimas, sudarytas su priesaga *-овая/-евая* (25 įvardijimai) negu sudarytas su priesaga *-иная* (6 įvardijimai). Asmenvardį iš sutuoktinio tėvavardžio turėjo apie ketvirtadalį įvardijimų (7; 23,3 proc.). Keturis kartus tai buvo vyriškasis patronimas kilmininko links-

⁶ Užrašymas *Летенкся* turbūt korektūros klaida: turėtų būti *Летенская*.

⁷ *Щастная* galėjo būti ir moteriškas vardas, bet čia jis laikomas vyriško vardo vediniu – andronimu, nes moters įvardijime būdavo tik vienas vardas, o čia tuo atveju, jei asmenvardį *Щастная* laikytume vardu, vardai būtų du. Be to, iš vyriško vardo *Щастный* andronimų su priesaga *-овая/-евая* arba *-иная* neravuko aptikti.

niu, du kartus – vyriškasis patronimas vardininko linksniu, vieną kartą – priesagos –*овая/-евая* vedinys iš vyriškojo patronimo. Moteriškąjį tėvavardį (priesagos –*овна/-евна* vedinį) turėjo du įvardijimai (6,7 proc.). Tėvo tėvavardį (priesagos –*овна/-евна* vedinį iš vyriškojo patronimo) turėjo vienas įvardijimas (3,3 proc.). –*sk-* tipo asmenvardį (jis visada sudarytas iš sutuoktinio asmenvardžio) turėjo šeštadalis moterų įvardijimų (5; 16,7 proc.).

Su prievardžiais buvo užrašyta daugiau kaip pusė moterų įvardijimų (17; 56,7 proc.). Vyravo šeiminės padėties ir giminystės prievardžiai (14; 82,4 proc.). Nedaug buvo kilmės prievardžių (2; 11,8 proc.) ir pareigybės prievardžių (1; 5,9 proc.). Šeiminės padėties ir giminystės prievardžiai buvo *вдова, удова* „našlė“. Kilmės prievardis buvo *пани* „ponia“. Pareigybės prievardis buvo *владычиная* „valdytojo (?) žmona“. Be prievardžių buvo užrašyta mažiau nei pusė moterų įvardijimų (13; 43,3 proc.).

Vyravo dvinariai (dviejų asmenvardžių) moterų įvardijimai (16; 53,3 proc.). Trinarių ir keturnarių įvardijimų buvo vienodas kiekis (po 5; 16,7 proc.). Mažiausiai buvo vienanarių įvardijimų (4; 13,3 proc.). Vidutinis moterų įvardijimo ilgis – 2,37 asmenvardžio.

IŠVADOS

1. Su vardais užrašyta šeši dešimtadaliai moterų įvardijimų.
2. Dauguma moterų (94,4 proc.) užrašyta krikščioniškais vardais. Buvo vartojamos ir katalikams, ir stačiatikiams būdingos vardų formos.
3. Andronimą turėjo beveik visi moterų įvardijimai (96,7 proc.). Dažniau vartotas andronimas, sudarytas su priesaga –*овая/-евая* negu su priesaga –*иная*.
4. Asmenvardį iš sutuoktinio tėvavardžio turėjo apie ketvirtadalį moterų įvardijimų. Tai galėjo būti vyriškasis patronimas kilmininko arba vardininko linksniu, taip pat priesagos –*овая/-евая* vedinys iš vyriškojo patronimo.
5. Moteriškąjį tėvavardį turėjo tik du moterų įvardijimai, o moteriškąjį tėvo tėvavardį – tik vienas įvardijimas.
6. –*sk-* tipo asmenvardį turėjo šeštadalis moterų įvardijimų.
7. Su prievardžiais užrašyta daugiau kaip pusė moterų įvardijimų (56,7 proc.). Vyravo šeiminės padėties ir giminystės prievardžiai (82,4 proc.). Nedaug buvo kilmės ir pareigybės prievardžių.
8. Vyravo dvinariai moterų įvardijimai (53,3 proc.), trinarių ir keturnarių įvardijimų kiekis buvo vienodas (16,7 proc.), mažiausiai buvo vienanarių įvardijimų (13,3 proc.). Vidutinis moterų įvardijimo ilgis buvo 2,37 asmenvardžio.
9. Vyravo mišrieji moterų įvardijimai (60 proc.). Kiek mažiau buvo vien šeimos asmenvardžiais (be vardo) užrašytų moterų įvardijimų (40 proc.). Nebuvo įvardijimų be šeimos asmenvardžių (įvardijimų vien vardu).

Šaltinis

Литовская Метрика, III, Книги Публичныхъ Дель. Переписи войска литовскаго, Петроградъ, 1915.

Literatūra

Kuzavinis K., Savukynas B., 2003. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Zinkevičius Z., 2010. *Krikščioniško vardino kelionė į Lietuvą*. – Vilnius: LKI leidykla.

Бірыла М. В., 1966. *Беларуская антрапанімія*. – Мінск.

Бірыла М. В., 1969. *Беларуская антрапанімія*. – Мінск.

Православный церковный календарь, 1994. Москва: Издание Московской Патриархии.

LITERATŪRA IR MENAS

Dalia TEIŠERSKYTĖ

LBKS Garbės bajorė (h. Kościesza)

PAVASARIS

*Skraido aplink drugiai – vėjo nuskintos gėlės,
Mirga dangus nuo plevenančių orchidėjų.
Į svaiginantį aukštį jos nusinešė mano gėlę,
Plaukus išglostė prisirpęs medunešio vėjas.*

*Vyšnios pražydo jau, gervės supjaustė dangų,
Plyšta širdis nuo bekraščio gyvenimo gausmo.
Šiąnakt lietus – Dievo nektaras – pabrango,
Šitoks saldumas, toks tobulybės jausmas.*

*Tiltas į dangų – eik! – pėdos paglostys žolę,
Paukščiai giedos kilmingą pavasario himną.
Eik, bet sugrįžk, laukia liūdni keistuoliai,
Virš galvos plevens auksinis pareinančio nimbas.*

POETAS

*Nesmerkite poeto – jis našlaitis,
Užgimęs po mėnulio pilnatim.
Jo žaislai – išbarstytos raidės
Ir baltos žvaigždės, šokančios nakty.*

*Nebarkite poeto – jis išblyškęs,
Jis minta orchidėjų nektaru,
Jo kraujas purpuru ištrykšta
Ant miesto aikščių, gatvių ir barų.*

*Nežeiskite poeto – jis beodis,
Jam skauda net atodūsių pūga,
Jis ginasi kančioj gimdytais žodžiais,
Gyvenimas jam – stingdanti liga.*

*Apeikite poetą – jis beprotis,
Jis tiki žodžio ir minties galia.
Palaiminkit jį laidotuvių puotai
Ir atsistokite lyg gedintys šalia.*

*Mylėkite poetą – jis bekraitis,
O jo našta beprotiškai sunki –
Mažoj kuprinėj krebžda senos raidės,
Jų ateitis tik sieloms palanki.*

*Pašlovinkit poetą – jis teisėjas,
Lyg metraštį rašydamas eiles,
Jis paliečia visus lyg ryto vėjas
Ir eina nebūtin žalia žole.*

KALTINIMAS

*Ant klevo lapo laišką parašysiu,
O vėjas vakare tau paskaitys.
Vėl purenu sau jausmingumo lysvę,
Pasėsiu meilę... Gal šįkart sudygs?*

*Vešės nelyg balandos vasarėjant,
Į dangų stiebsis, kuo arčiau žvaigždės,
Džiaugsmu šlaistysis po beržų alėjas,
Kol liūdesio šešelis nepalies.*

*Rašau ir plėšau – trūksta tikro žodžio,
Kuriuo pasiramstyčiau kelyje.
Galiu išgerti skausmo taurę godžiai,
Bet netgi jos nesiūlot man, deja.*

*Jau miršta medžiai, širdys akmenėja,
Ruduo lyg bernas švaistos botagu.
Laiškai ant lapų plaikstosi alėjom,
Pilni krepšeliai grybų ir ligų.*

*O aš vis tiek rašau, vis tiek planuoju,
Kad po rudens tikrai nebus žiemos.
Kad keistas paukštis (angelas? sapnuoju?)
Baltais sparnais virš nerimo plasnos.*

* * *

Skauda.
 Artėjim į nebūtį.
 Bėga baltais upeliukais drumzlinas laiko vanduo.
 Šauksmas.
 Atimkite nerimą.
 Baimės kelionė per laiką ateičiai nieko neduos.

Bėgam.
 Savy pasiklydome.
 Ir iškančinom ganėtinai tuos, kuriuos turim mylėt.
 Miglos.
 Ir dėmės nuo ašarų.
 Ir kiekvienam pagal paskirtį – kryžius, paklodė, gėlė.

Gyvas.
 Bet miręs. Bet pasmerktas.
 Antpečiai vietą patikslina. Kirtis kiekvieno delne.
 Grįžkim.
 Kol kelias dar matosi.
 Kol dar gyvenimas rodomas Dievo spalvotam kine.

PRAŠAU LEMTIES

Negąsdink rudeniui, ir jis praeina greitai,
 Žiema į širdį leidžiasi ramiai.
 Tu kažkada joje snaiges ganei,
 Virkdydamas naktim drausmingą fleitą.

Dabar sakai – kaip greitai bėga laikas!
 Beržai už sūnus tapo didesni.
 Sakai – ir tu jau praeitin eini,
 Tiktai gelsva skarelė vėjų plaikstos.

Ir jau seniai balandžiais neskrajoja
 Balti delnai prie smilkinio graudaus.
 O gal ir vėl mus nuojauta apgaus –
 Nueis ruduo per žilą miesto rojų

Keliais, takais, asfaltais nupudruotais,
 Besvorėm dulkėm buvusios tremties?
 Prašau Lemties: O, neatimk peties,
 Kurin remiuos žemėtu savo skruostu.

NOVELETĖ

Pavirtau boružėle
 Ir skrendu į Dievo dangų,
 Kad pati galų gale
 Rasčiau ten atvertą langą,

Pažiūrėčiau į akis
 Angelams išskleistasparniams,
 Gal nors jie man pasakys,
 Kaip grąžinti žemėn darną,

Kaip išmokti patylėt,
 Kai širdis per pusę dūžta,
 Kaip į laimę palydėt,
 Tą, kuris apleido gūžtą.

Dar norėčiau paklausyt
 Angelų sukurtą giesmę
 Apie mylimas akis,
 Debesį ranka paliesti,

Patyliukais įropot
 Į Dievulio sandaletę,
 Kad galėtų Jis sustot
 Eidamas pro kaimo klėtį,

Kad galėtų pamatyti,
 Kaip ant tulpių krinta rasos,
 Kaip vėjuota panakty,
 Ir kaip skleidžiasi nedrąsiai

Virš galvų balti žiedai,
 Mintyse pabudę norai.
 Kad matytų Jis ir tai
 Kaip elgiuosi aš neoriai - -

Pavirtau boružėle
 Ir ropoju Dievo koja
 O aplink žolė žalia
 Ir sparnais paukštukai ploja...

Eik tu sau, sakau, smagu!
 Ir skrendu į Dievo dangų,
 Ir stebiu kaip ant stogų
 Saulės gyvatukai rangos,

Kaip Dievulio delnuose
 Skleidžiasi žirniukai kvapnūs.

 Tyliai virpteli dvasia.
 Baigiasi puošnūs sapnas.

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS
LBKS Garbės bajoras (h. *Gulbė/Trzaska*)

TRYŠ NOVELĖS

AUKSINĖS VESTUVĖS

Po seniai sudžiūvusia gėlių puokšte ant knygų spintos Jis surado varyje įamžintus lietuviškos pasakos bernelį ir mergelę, šokančius tarp lauko gėlių, čia ir pora gulbių virš jų. Buvo pamiršęs apie tą vestuvinę dovaną, kurios kitoje pusėje perskaitė: *Gerbsim ir dienos tos lauksim, varį kol pakeisit auksu*. Data tų metale išraižytų linkėjimų apačioje priminė: liko nepilni metai iki auksinių vestuvių.

- Negali būt... – kažkodėl nusistebėjo Ji, nors kasmet *toji diena* abiems buvo svarbesnė už vieno ar kito gimtadienį.

- Gali, - rimtu veidu patvirtino Jis.

Tai – pora, kurios jokių būdu nepavadinsi senjorais. Ypač jaunatviška Ji. Moteris, šalia kurios labiausiai tinka kalba apie poeziją, iš po nakties pražydusį medį, apie kregždes, kurios rytoj turėtų parsiskristi. Jis – vyriškas, kaip ir dera šeimos galvai, bet ir romantiškas, ypač, kai lieka dviese.

Netikėta proga sugrįžti beveik pusę amžiaus atgal lyg ir nežadėjo nieko naujo. Iš palydos, kuri anuomet buvo šalia iškilmingą valandą, gyvųjų tarpe pusės nebėra. O iš buvusių svečių gal tik vienas kitas dar šioje Žemėje. Bet tai juk jokia naujiena. Kaip ir tai, jog laikas patikslino, kas draugas, o kas nelabai.

Šiandien visai kitaip atrodo varyje išraižyti linkėjimai nei tuomet, kai juos perskaitė praėjus vestuvių iškilimams. Buvo dėkingi juos parašiusiam jaunam poetui, kurio, deja, taip pat nebėra šioje Žemėje. Tačiau kai tau dvidešimt su trupučiu, apie tai, kas bus po penkiasdešimties metų, nesuki sau galvos. Užtat dabar jau visai kitaip suvoki tų žodžių prasmę.

Taip, kartais pasvajodavo, kaip jie atrodys tuomet, kai užaugins vaikus, kai atsiras anūkai, kai šį tą šioje Žemėje nuveiks. Netuščiai tas laikas praėjo, tačiau kodėl taip greitai? Ir Jos, ir Jo galvoje tas pats klausimas. O kas į jį atsakys ir kada?

Ne, auksinių vestuvių jų namuose nebus. Kažkada teko pas pažįstamus tokias iškilmes matyti. Liūdna jas prisiminus. Nei Jai, nei Jam nereikia nei tų simbolinių lazdų ir juostų, nei dirbtinių šypsenų ir linkėjimų. Viskam savo laikas. *Tą dieną* jie praleis dviese, ir tai bus pati tikriausia dar viena vestuvinė nuotrauka. Gal net tikresnė už pirmąją.

- Kodėl tą senieną vėl ant sienos pakabinot? – klausia į svečius užsukusi dukra.

Taip, iš tikrųjų *tas varis* prieškambarėje visą jos vaikystę prakabėjo. Vėliau vietoj jo atsirado kažkokia proga dovanota drobė. Dukrai, regis, jokių sentimentų ankstesnis kūrinys nepaliko. Jo atsiradimo istorija gal ir pakeistų nusistatymą, tačiau nei Ji, nei Jis dėl šito negarantuoti, todėl atsakymas ištariamas tarsi susigėdus:

- Mums jis brangus.

- Na, na... – tarsteli dukra. Lyg ir dar kažką nori pasakyti, tačiau tik numoja ranka.

Kodėl dukra išaugo nė į vieną jų nepanaši, per vėlu aiškintis. Gal ir jie kažkuo kalti? Per mažai dėmesio skyrė? Nors ne – stengėsi kiek galėdami. Tačiau užaugo labiau panaši į Jos seserį, o dar labiau – į šios dukras. Nejautrias, viską niekinančias, už viską labiau mylinčias pinigą.

Jų *auksas* kiek kitokio pobūdžio. Gal dar ne vėlu ir dukrai tai suprasti? Sūnui pakako tų linkėjimų eilutę perskaityti ir jau nieko daugiau nereikėjo aiškinti. Na taip, jis visada buvo kitoks, meniškos sielos. Betgi dukra tuose pat namuose augo, ne gatvėje.

Ji ir Jis šiandien tarsi po nepavykusio egzamino, o gal prieš egzaminą. Per tuos likusius kelis mėnesius iki jubiliejinės dienos vargu ar pavyks ką nors pakeisti, tačiau jiems labai norėtųsi, kad *toji diena* būtų brangi ne tik jiems.

*

Paskambinę į darbo pabaigą, paskyrė Jai pasimatymą senajame miesto parke. Seniai nieko panašaus nebuvo, todėl moteris atskubėjo gerokai susijaudinusi ir bent pusvalandžiu anksčiau. Laukdama Jo gerokai nervinosi, o sulaukusi neištvėrė, nors jai tai niekada nebuvo būdinga:

- Kas? Kas atsitiko?

- Nieko. Nieko neatsitiko, nusiramink, - ir pats išsigando. – Tiesiog mūsų vietos pasiilgau.

Atėjo su gėlėmis. Anądien Ji lyg tarp kitko pasakė, jog neprisimena, kada paskutinį kartą dovanojo gėlių. Ne, šiaip jis ne iš tų, kurie savo moteriai išvis nieko nedovanoja, tačiau dažniausiai tai labiau materialūs dalykai.

- Tai mano mylimiausios. Ačiū, kad nepamiršai, - apsidžiaugė pakalnučių puokšte, kurią šiais laikais ne taip paprasta užtikti. Kas kita – rožės, orchidėjos, gerberos ar kokios gardenijos.

O parkas jau ne tas. Reikėtų gerokai pasukti galvą, norint atpažinti buvusią šokių aikštelę. Ir jų suoliuko nebėra. Taip, naujasis išvaizdesnis, bet atmintyje tebestovi senasis.

- Kai pakviečiau šokiui, pasakei, jog labiau norėtum pasivaikščioti po parką ar tiesiog pasėdėti ant suoliuko ir pasiklausyti muzikos...

- O pameni, kaip bėgom namo per liūtį? Basi, taškydami į šonus vandenį. Tu net kelnes iki kelių atsiraitojai. Kąkas iš šono šuktelėjo atpažinęs... – Jos prisiminimas nukėlė į labai tolimą dieną, bet Jam pasirodė, kad tai buvo vakar.

Nejaugi tikrai prabėgo tiek metų? Pats nežino, ar tikrai vėl norėtų išvysti tą kvatoklę mergaitę, su kuria susipažino redakcijoje. Žvilgterėjęs į senutėlių ažuolų viršūnes ir išgirdęs Jos balsą, beveik neabejoja, jog laikas sustojo, na ne – sugrįžo, ir vėl visas prasidės iš naujo.

*

- Šiandien turėtų parsiskirti kregždės, - sako Ji.

- Buvau pamiršęs, - prisipažįsta Jis.

- Ir kodėl jos taip trumpai pas mus?

- Svarbu, kad sugrįžta.

- Tikra tiesa. Tikra tiesa...

- Pameni – ir mūsų vestuvių dieną toks stebuklas įvyko?

- Gal ir šiandien įvyks?

DIEN POBIEDY ¹

Išgirdus šitą dainą, Petrui Ilgūnui pirmiausia atmintyje iškyla vieną gegužės devintąją prie Šiaulių centrinio pašto matytas vaizdelis: ant paskutinio laiptelio į pastatą, šalia taksofono su telefono rageliu rankoje susmukęs papulkininkis paradine Sovietų sąjungos karininko uniforma. Tai būtų kaip ir nieko tokio, vis dėlto *šventė*. Tačiau tas raudonžvaigždis dar ir apsisisiojęs.

- Tfu, kad tave kur, - spjaudėsi grįžtantis iš parduotuvės senelis.

- Visai sarmatą prarado, - net pati išsigando, garsiai ištarusi pro šalį einanti moteris.

¹ Pergalės diena (rus.).

- O ar ją kada nors turėjo? – lyg praeivės, lyg savęs pasiteiravo iš paskos einanti iš matymo pažįstama.

Pro šalį ėjo žmonės, daug žmonių, ir kiekvienas praeivis matė tai, kas nelabai derėjo su iš garsiakalbių sklindančia populiaria melodija. Kaip ilgai tas karininkas ten ilsėjosi, sunku pasakyti, nes niekas nedrįso, o gal ir nenorėjo jo žadinti. O grįžę į savo namus, ne vienas prisiminė, ką tokie kaip šis atnešė į mūsų gimtąją žemę.

Visai netoli nuo tos vietos, bažnyčios prieigose pokaryje daug kartų *prieš paskutinę kelionę* ilsėjosi partizanų kūnai. Išbadytom akim, specialiai atsagstytais klynais, basi. Budrios raudonžvaigždžių akys sekė, kas ilgiau stabtels, gal net gėlę padės – pagal lietuvišką paprotį privalu tai padaryti per šermenis. Tik kad tos šermenys nežmoniškos, ir laidotuvių nebus. Na ne, žemei tuos nelaiminguosius atiduodavo, tačiau ne taip, kaip dera, ir ne kapinėse, o ten, kur *ypatingoji valdžia* nusprendavo – kad niekas kapo vietos nesužinotų...

Petras irgi kurį laiką maišėsi tarp raudonžvaigždžių, tiesa, jau pensininkų. Jį, jauną inžinierių, sugrįžusį iš kariuomenės, fabriko valdžia įpareigojo tvarkyti ir su civiline gynyba susijusius reikalus. Bandė atsisakyti, bet nepavyko.

- Galvojau, kad dailininkas už priedą prie algos su tomis pareigomis susitvarkys, kad nereikės naujo žmogaus, - aiškino direktorius. – Kur tau? Popieriai visuose kampuose mėtosi. Kad juose nieko slapto nėra, ir durniui aišku. Bet tikrintojas, tai pamatęs, pašturpo.

Nors susirinko tuos popierius, tačiau dar kelis mėnesius kolega dailininkas vis vieną kitą, giliau pasislėpusį, atnešdavo. Ypač, kai būdavo pagiringas. Įteikdavo iškilmingai, prieš tai ore palaikydamas dviem pirštais, vis pajuokaudamas. Nejaugi pyksi, - vis dėlto karikatūrų meistras.

- Tik niekam nesakyk... – žvendgavo Leonidas. – Išveš. Ir mane, ir tave.

Petras – žmogus tvarkingas, ir civilinės gynybos popieriai atsidūrė ten, kur jiems priklauso – segtuvuose. Į juos gulė ir dar naujesni, atkeliaujantys iš miesto ir iš Vilniaus. Tik spėk atsakinėti, tik spėk meluoti, kas nuveikta organizuojant įvairias formuotes, kurios karo metu apsaugos nuo priešo ir net jį atrems.

Nemielos jam buvo tos papildomos pareigos, kurias kiek pajvairindavo kartą per mėnesį vykstantys užsiėmimai miesto štabe. Ten susirinkdavo atsargos karininkai, perkrikštyti į civilinės gynybos štabo viršininkus. Tarp jų buvo tik du lietuviai – be Petro dar Jonas Tvirbutas, kaip ir jis į armiją iš politechnikos instituto išvežtas metams ir grįžęs su dviem žvaigždutėmis. Abiems atsargos leitenantams nemažai šypsenų sukeldavo ten vykstantys debatai, kartais vos neužsibaigiantys muštynėmis. Pirmą kartą čia patekusiam galėjo atrodyti, jog sprendžiami vos ne valstybinės reikšmės dalykai, o iš tikrųjų... Dažniausiai konfliktas kildavo tarp rusų ir ukrainiečių, o ginčai užsibaigdavo tradiciškai:

- Ach ty, jobanyj chachol!

- Kacapy prokliatyjie!

Labai negražiai vieni kitus išvadindavo, ne taip paprasta tiksliai tuos žodžius išversti į lietuvių kalbą, gal ir nebūtina, jei jų reikšmę sužinosim, dvasiškai turtingesniais tikrai netapsim. O tiedu lietuviai nelabai suprasdavo, iš kur tas baisus pyktis – juk ir vieni, ir kiti – slavai.

★

Šiais laikais jau daug esame girdėję apie tai, kuo Rusija yra nusikaltusi Ukrainai, ypač tais metais, kai derlingą žemę buvo nukloję milijonai iš bado mirusių žmonių. Anuomet tokia informacija viešai nebuvo prieinama. Be abejo, tie, kurie vienas kitą koneveikė, žinojo, kas kam ir kiek skolingi.

Ir Petras su Jonu kartą yra gerokai suerzinę atsargos raudonžvaigždžius. Jei taip anksčiau, nebūtų išdrįsę, bet buvo jau prasidėjęs Atgimimas ir populiariausias ruselių keiksmazodis buvo ne bet koks, o *Čtob tiebia Sajūdis...*² Pastarajame žodyje akcentuojant antrąjį skiemenį. Užėjus aštriai šnekai apie imperialistus, agresorius ir panašius priešus, Jonas ėmė ir pasakė:

² Kad tave Sajūdis (rus.).

Juozas BAGDONAS (1911-2005).
Kompozicija. Aliejus, drobė.

- Kodėl turim bijoti amerikonų? Jeigu jie užpuls, gyvensim kaip Amerikoje...

Tokių siaubo pilnų akių patalpoje, kurioje vyko mokymai, dar niekas nebuvo matęs. Joną neseniai buvo aplankę giminės iš užatlantės, iš susitikimo su jais Vilniuje grįžo neatpažįstamas. Tais dailiais rūbais ir į mokymus atėjo, priversdamas klausinėti: *Otkuda eto u tiebia?*³

Žinoma, jei toks klausimas apie amerikonus būtų užduotas bent metais anksčiau, liūdnai Jonui būtų pasibaigę. O tuomet jau viskas vertėsi aukštyr kojom.

Tiesa, ir anais laikais Petras su Jonu iš raudonžvaigždžių yra išgirdę vieną kitą atviresnį žodį. Kai kartą per metus vykdavo baigiamieji mokymai, jie užsibaigdavo linksmąja dalimi. Ypač įsiminė vienas: *Vojievaly? Vojievali. Pobiedili? Pobiedili. A što jiest? Ni chu... nietu.*⁴

*

Šiandien radijas ir televizija primena, kad praėjo penkeri metai, kai okupuotas Krymas. Prieš keletą metų Petras vis dar susitikdavo mieste vieną kitą buvusį karininką, kurie ne taip seniai aštriai diskutuodavo, kaip reikės atremti agresorių. Didžioji dauguma jų, atkūrus Nepriklausomybę, sugrįžo į Rusiją. Liko tie, kurie iš giminių ir pažįstamų gerai žinojo, kas toje plačiojoje tėvynėje laukia: net pulkininkai, išėję į atsargą, devyniasdešimtaisiais neturėjo galimybės įsikurti normaliaame bute. Ne vienas buvo priverstas glaustis buvusiose kareivinėse ar kokiame sukiužusiam barake.

Tie, kurie liko Lietuvoje, netikėtai pradėjo mokytis lietuviškai.

- Liaba diena, - pirmą sykį iš seno pažįstamo išgirdęs tokį pasisveikinimą, Ilgūnas vos netūptelėjo.

- Liabas, liabas, - smagiai atsakė. O juk dar taip neseniai kažkuris iš jų, papriekaištavus, kodėl per porą dešimtmečių taip ir neišmoko lietuviškai, net pyktelėjo: *A začiem mnie nado?*⁵

Pastaruoju metu tik vieną jų – Fotipą Filipovičių besusitinka. Kiti, ko gero, išmirė – visų jų amžius buvo solidus. Tai – ukrainietis, vienas tų, kurie ir sovietmečiu nebuvo tarp aklų fanatikų.

- Turbūt važiuosiu į tėvynę, - anądien pasakė. – Numirti reikia gimtose vietose.

Jau gerokai susenęs, bet šviesaus proto.

³ Iš kur tai pas tave? (rus.).

⁴ Kariavom? Kariavom. Laimėjom? Laimėjom. O ką turim? Nieko neturim. (rus.).

⁵ O kam man reikia? (rus.).

- Ne viskas patinka, kas Ukrainoje dedasi. Neaišku ir ko dar iš Rusijos galima tikėtis. Tačiau tikiu, kad ateityje pasivysim jus.

Atsisveikino taip, tarsi žinotų, jog daugiau nesusitiks.

Lydėdamas akimis nueinantį, Petras Ilgūnas pagalvojo: jei vėl, neduok Dieve, ateitų tie, kurie buvo išlaisvinę ir pusę amžiaus nesiteikė išeiti, ko iš jų būtų galima tikėtis. Turbūt jau ne dalį, o visus lietuvius į Sibirą išgabentų? Be teisės sugrįžti. O naujoms kartoms, kaip ir jo kartai, su įkvėpimu meluotų apie didžiąją pergalę, karo istoriją papildydami vis naujomis pasakomis. Tačiau pamiršdami tuos, be kurių maisto ir karinės pagalbos vargu ar būtų sulaukę laimingos lemtingosios dienos.

TARP ŽMONIŲ

Šiandien lyg tyčia Aleksas sutinka jau kelintą pažįstamą iš *ano pasaulio*. Ne, ne visai iš pastarojo, o iš to, kuris jį supo sovietmečiu ar tuoj po devyniasdešimtųjų.

O ir ko čia stebėtis? „Akropolis“ tokia vieta, kur pastoviai savo automobilius suka bent kartą per savaitę visi, kurie juos turi. Aleksas gyvena už poros namų nuo prekyboscentro, pasiramsčiuodamas lazda tą kelią įveikia per keliolika minučių.

„Kas dabar toks linkčioja?“ – gurkšnodamas kavą (turi tokią nuodėmę pasilepinti tarp išrinktųjų) bando prisiminti Aleksas, bet į galvą niekas neateina. Matytas, taip, tačiau kur ir kada? Alzheimeris ar ką prasidėjo? Aha, taigi čia buvęs muitinės vadas, tas, kuris sudegė imdamas kyšį. Vadinasi, jau sugrįžo? Oho, koks erelis buvo! Iš išvaizdos nė pusės nelikę. Jam išeinant iš kavinukės Aleksas pats nežino kodėl, bet ima ir paklausia:

- Kaip sekasi? Ką beveikiam?

Akivaizdu, kad nepatiko tam žmogui jo ekspromtas, nes staiga išnyko šypsena, o ir atsakė nei šį, nei tą:

- Ačiū. Ant šventoriaus dar nesėdžiu.

Na, o šitas kokia proga apsimetė, kad nepažįsta? Jį, buvusį rajono merą, o dabar pramonininkų vedlį, ne sykį, dirbdamas laikraštyje, pagarbino, regis, aureolę per anksti uždėjo. Tapo milijonierium, o jis jau per mažas, nes nenaudingas? O atrodė toks padorus. Be to, jam vis maža. Pasirodo, amerikoniški vaistai, kuriuos jam pasiūlė pažįstamas, taipogi eksmero biznis. Juodoji buhalterija ar kaip ten panašiais atvejais sakoma. Dar neaišku ir kiek naudos iš jų bus. Turbūt spjausiu ir daugiau nepirksiu, galvoja Aleksas.

O štai ir buvęs teisėjas vežimėlį stumia. Tiek prisikrovęs tarsi kokiam giliam kaime ruošęsi paroduotuvę atidaryti. Net neabejoja Aleksas: ir šikart senas pažįstamas praeis pro šalį lyg pro nereikalingą daiktą. Dar ir kreivai šypsosis, kaip kokia rupūžė. Iš tikrųjų jau ne teisėjas, visos kadencijos pasibaigė, o advokatas. Abi dukros šiuolaikinėse pilyse, tokioms per šimtą metų neuždirbsi. Džipai paskutinės markės. Yra dėl ko jaustis išskirtiniu!

Alekso vežimėlis pustuštis. Daug jam ir nereikia. Be to, beveik kasdien čia ateina. Jei ir pinigėlių daugiau turėtų, nereiktų. Ir pilių jam nereikia, ir kitokių liuksusų. Ir švarko su dvigubom kišenėm, kurios gali praversti kitame pasaulyje, netrokšta. Tegu turtuoliai apie tai svajoja, jiems juk vis maža.

O štai ir buvęs klasiokas. Kad vėl neišgirstų jo mėgstamos replikos „Kam tą vežimėlį užgulęs kaip socialistė didžpapė?“, Aleksas nejučia pats sau išsitiesia, nors ir beprotiškai skauda kojas ir stuburą. Nuo mokyklos laikų nepasikeitė – buvo cinikas ir liko. Net aukštasis mokslas ir žilas plaukas išminties neįkūrė.

O ko reikia jam, Aleksui, jau seniai nesulaukia. Aplink tiek daug žmonių, dauguma jų skuba, o tie, kurie neskuba, taipogi vis eina ir eina pro šalį. Nejau jau tikrai šitoj Žemėj niekam nereikalingas?

- Ne jūsų? – susimąsčiusį Aleksą tarsi pažadina pro šalį praeinantis jaunuolis.

- Ačiū, - atsako nustebejęs, kad ir jį pastebėjo. Gydytojo recepto jau buvo pasigedęs, o jis, pasirodo, gulėjo šalia suolo, ant kurio visada prisėda išeidamas iš prekybos centro.

KNYGOS

PLIATERIAI. ASMENYBĖS, VEIKLA, PAMINKLAI

Leonas Pliateris, 1863 m. sukilimo dalyvis, 1863 m. gegužės 27 d. rusų sušaudytas Dinaburgo tvirtovėje.

Profesorius Jurgis Vanagas, išlydėtas į užtarnautą poilsį jam suteiktu garbiu VGTU emerito titulu, po ke-
liolikos išleistų vadovėlių, monografijų ir straipsnių rink-
inių, skirtų urbanistikai, susidomėjo istorine tematika. Po
knygos apie savo tėviškę “Šančių praeities takais” (išleistos
keturios laidos), sekė dvi knygos apie Antakalnį, kuriame
autorius dabar gyvena (viena jų pasirodė pakartotinai).
Šiuo metu spaudai parengta knyga apie Lietuvos didikus
Pliaterius (“Pliateriai. Asmenybės, veikla, paminklai”),
kurių pėdsakai yra likę Antakalnyje.

Knygoje fragmentiškai nušviečiama garsios Lietuvo-
je Pliaterių giminės istorija, pradedant jos protėvių – ne-
didelės aštuonių Vokietijos didikų saujelės – išsilaipinimu
Baltijos jūros pakrantėje XIII a. ir XVII a. atsikrausty-
mu į Lietuvą. Atskleidžiama, kaip, būdami ambicingi ir
atkaklūs, jie išplito, įsitvirtino Livonijos, Latgalos, vėliau ir
Lietuvos žemėje, tapo seniūnais, vaivadomis, bajorvedži-
ais, įkopė į aukštų LDK valstybinių institucijų postus

Pateikiama Pliateriams priklausiusių Latvijos,
Ukrainos, daugiausia Lietuvos miestelių, dvarų, parkų,
sodybų, rūmų virtinės apžvalga nuo įsikūrimo iki mūsų
dienų. Apsistojama prie juos fundavusių, statydinusių,
valdžiusių ar juose rezidavusių šios giminės atstovų asme-
nybėmis, atskleidžiami svarbiausi jų biografijų bruožai, gi-
miniškos sąsajos, paveldimumo linija ir jos seka.

Neatsiribota nuo laikmečio situacijos. Glaustai
nušviečiamas naratyvo istorinis fonas, lėmęs lietuviškosios
bajorijos pakilimus ir nuopusius, jų įtaką Pliaterių gyven-
imo pokyčiams, permainingoms, įvykiams, priežastims. Di-
dikų pavardės palydimos giminių herbais (knygoje jų net
47), tuo siekiant pabrėžti dažnai primirštamą ar sumen-
kinamą garbingą Lietuvos praeitį.

Adomo ir Aleksandro funduota Švėkšnos Šv. Jokūbo bažnyčia, pašventinta 1905 m. liepos 24 d.

Rappersvilis (Šveicarija). Čia Aleksandras Evaristas Pliateris 1869 m. įkūrė Pliaterių palikimo muziejų.

Surinkta gausi medžiaga ir faktai, iliustruojantys,
kaip, tapę naujosios tėvynės patriotais, Pliateriai tą įrodė
savo pasiaukojančiais žygdarbiais, negailėdami galių ir
sukauptų materialinių išteklių, papuošę kraštą daugeliu
parkų, architektūrinių šedevrų, jiems kurti kvietė žinomus
užsienio specialistus.

„L. b.“ inf.

Parengtos spaudai knygos viršelis ir iliustracijos.

BAJORAI – MENININKAI

Kazimieras MACKEVIČIUS

Vilniaus krašto bajorų sąjungos Garbės vadas (h. *Gieralt*)

SKULPTŪROJE – VITALIŠKUMAS, TVIRTUMAS, DROŽYBOJE – GILUS LIETUVOS ISTORIJOS PAŽINIMAS

BAJORUI DAILININKUI PRANUI BUTKEVIČIUI (1920-1994) – 100 METŲ

*Pranas Butkevičius Kaune
1949 m. Karlo Baulo
nuotr.*

2020 m. vasario 23 d. sukako 100 metų, kai gimė būsimasis dailininkas Pranas Butkevičius.

P. Butkevičius kilęs iš senos bajoriškios giminės (h. *Trzaska*). Butkevičiams bajorų titulas patvirtintas 1779 m. kovo 1 d. Vilniaus bajorų deputatų susirinkime (6-ta knyga) (1). Pirmieji giminės atstovai, minimi istoriniuose šaltiniuose, - Andrius (g. apie 1700), Andrius (g. apie 1730), Nikodemus Juozapas (g. 1760) ir Andrius Florijonas (g. apie 1790). Pastarasis turėjo 7 vaikus, iš kurių Andrius (1827-1889) – Prano senelis. Jis baigė Kėdainių apskrities gimnaziją, dirbo valstybiniu tarnautoju Vilniuje, Lydoje ir Kaune, įgijo kolegijos registratoriaus ir tarėjo vardus. Vėliau, iš tėvo Andriaus Florijono paveldėjęs pusę ūkio (kita pusė atiteko broliui Julijonui), valdė 26 dešimties žemės Angirių kaime, Kėdainių apskrityje.

Čia vedė bajoraitę Malviną Račkauskaitę, 1881 m. susilaukė sūnaus Hermano Nikodemo (Prano tėvo). Butkevičių giminė aktyviai dalyvavo 1863 m. sukilime.

Hermanas Nikodemus Butkevičius (1881-1956) baigė Kauno klasikinę gimnaziją ir grįžo ūkininkauti į Angirius. Mėgo gamtą, buvo puikus žvejys ir medžiotojas. Pirmasis valsčiuje pradėjo sėjomainą. Vedė bajoraitę Mariją Vilkevičiūtę (1882-1975). Jie susilaukė 4 vaikų: Jono (1908-1993), Jadvygos (1912-1999), Juozo (1915-1996) ir Prano (1920-1994). (2).

Pranas Butkevičius čia ir gimė – Angirių valsčiuje, Kėdainių apskrityje. 1938-1943 m. dirbo geležinkelyje budėtoju, 1943-1975 m. – inžinieriumi-dispečeriu Kaune (iki 1955) ir Vilniuje (iki 1975). Dirbdamas geležinkelio, Pranas 1946 m. Gaižiūnų stotyje susipažino su taip pat geležinkelio darbuotoja bajoraite Janina Petrauskaite (g. 1921 m. spalio 24 d. Jonavos valsčiuje Dumsių kaime). Pastarosios tėvas Vladislovas Petrauskas (1877-1965) – bajoras, ūkininkas, buvo aktyvus Jonavos valsčiaus savivaldos kūrėjas. 1920 m. išrinktas į Jonavos valsčiaus tarybą, o 1921-1929 m. buvo Jonavos valsčiaus viršaičiu (3). 1947 m. Pranas ir Janina susituokė Kaune ir čia gyveno visą dešimtmetį. 1948 m. lapkričio 27 d. jiems gimė sūnus Jonas.

P. Butkevičius po karo baigė geležinkeliečių technikumą Vilniuje, kurį laiką jame dėstytojavo. Buvo puikus geležinkelių transporto specialistas, pelnė daugybę apdovanojimų už puikų darbą. Turėjo ne vieną pasiūlymą kilti karjeros laiptais, bet atsisakė stoti į komunistų partiją, o tai sovietiniais laikais nebuvo toleruotina.

Pranas Butkevičius savo parodos atidaryme "Vartų" galerijoje 1993 m. Nuotraukų autorius – sūnus Jonas.

Nors P. Butkevičius dirbo valdišką darbą, bet per savo gyvenimą nuėjo ir ilgą kūrybingą menininko kelią. Piešti pradėjo ankstyvoje jaunystėje ant gimtosios Šušvės krantų. Baigęs Kėdainių gimnaziją, pėsčias atėjo į Kauną ir įstojo į Kauno meno mokyklą, bet dėl lėšų stokos studijų nebaigė. Tačiau kurti nesiliovė – valdišką pamaininį dispečerio darbą Pranas laisvalaikio iškeisdavo į meno pasaulį, visą laiką tapė paveikslus. Buvo labai apsiskaitęs, studijavo garsiausių pasaulio menininkų kūrybą, mokėsi iš tokių garsių tapytojų, kaip P. Sezanas, A. Matisas, A. Gudaitis ir kt. Gili draugystė Praną siejo su vienu garsiausių Lietuvos tapytoju prof. Vladu Karatajumi (pastarojo žmona Česlava yra Prano žmonos Janinos pusseserė), šis išmokė Praną tapybos technikos pagrindų (3).

Būdamas 55-erių, P. Butkevičius išėjo į pensiją ir su žmona Janina apsigyveno jos tėviškės sodyboje Dumsių (dabar – Dumsiškių) kaime, Šveicarijos seniūnijoje, Jonavos rajone. Čia, gamtos prieglobstyje, atsidėjo menui, tapybą derindamas su drožyba. Drauge su žmona ir sūnumi Jonu apkeliavo visą Lietuvą, tapė bažnyčias, malūnus, senamiesčius, piešė koplytstulpius ir kryžius. Dumsiškuose Pranas nutapė gražiausius savo paveikslus.

P. Butkevičiaus tapybos stilius vis modernėjo. Pradėjęs nuo realistinių darbų („Tėvo portretas“, 1953), vėliau tapė impresionistinius paveikslus („Dumsių prūdas pavasarį“, 1964), paskutiniu kūrybos etapu kūrė ekspresionistiniu stiliumi („Gamtos fejėrija“, 1993).(3).

Sūnus Jonas : „Tėvas labai mėgo gamtą, todėl pagrindiniai jo paveikslų motyvai – peizažai arba natiurmortai. Mėgdavo sakyti, kad gamtoje ieško spalvų sąskambio ir fejėrijos. Savo paskutiniųjų metų tapybos stilių apibūdino kaip „ekspresyvią abstrakcionizmą, tačiau išplaukiantį ne iš abstrakčių sąvokų, bet iš gamtos“. Tėvo kūryboje atsispindi jo gilūs dvasiniai klodai – inteligentiškumas,

Pranas Butkevičius drožia paminklą savo sodyboje Dumsiuose. Nuotraukos autorius – sūnus Jonas.

Nuotraukoje iš dešinės: Pranas Butkevičius, Jonas Butkevičius, Suomijos ambasadorius Toisto Toivonen. 1993 m.

Pranas Butkevičius. Bareljefas
"Švitrigaila su bajorais". Ąžuolas. 1988.
76,8x85,8x5.

Pranas Butkevičius. Vilnius –
Gedimino miestas. Ąžuolas.
1984. 67x51x6.

Pranas Butkevičius. Gamtos magija. Aliejus, kartonas.
1972. 47x62,5.

Pranas Butkevičius. Pušorių skardžiai prie Vilnelės. Aliejus,
drobė. Apie 1960. 40x55,5.

Pranas Butkevičius. Dumšių prūdas ties sala. Aliejus, drobė.
1960. 32x43.

Pranas Butkevičius. Nesutramdomasis. Aliejus,
kartonas. Apie 1980. 42x32,6.

Pranas Butkevičius. Trinapolio peizažas. Aliejus, drobė. 1988.
58x71,5.

Jonas Butkevičius. Viva Meksika! Aliejus, drobė. 2018. 90x90.

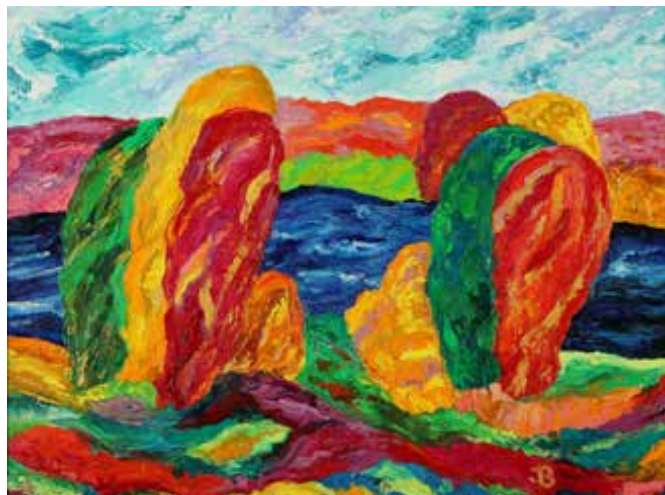
Jonas Butkevičius. Pikų dama ir auksinis gerbėjas. Aliejus, drobė. 2019. 100x80.

Jonas Butkevičius. Egzotiški medžiai. Aliejus, drobė. 2019. 60x80.

Jonas Butkevičius. Ruduo Norvegijoje. Aliejus, drobė. 2018. 60x80.

Jonas Butkevičius. Prie gilaus ežero. Aliejus, drobė. 2018. 60x80.

Prano Butkevičiaus žmona Janina prie jo drožto kryžiaus Sėjūdžiui savo sodyboje. Nuotraukos autorius – sūnus Jonas.

išprusimas, gamtos suvokimas. Tapyba pasižymi spalvingumu, nuotaikingumu, optimizmu – paties asmenybei būdingomis savybėmis. Rupi paveikslų faktūra, grynos spalvos, drąsus ir laisvas potėpis išduoda tvirtą kūrybinę prigimtį. Tapyboje tėvas ekspresyvus, žaižaruojantis, bet kartu ir subtilus. Jo kūriniuose užkoduota būties paslaptis, spindi gyvenimo džiaugsmas.“

P. Butkevičius ne tik tapė paveikslus, bet ir drožė koplytstulpius, kryžius, bareljefus, skulptūras, gamino baldus iš ąžuolo. Sodyboje Dumsiškiuose jo išdrožti kryžiai Ruklos kaimui ir Sėjūdžiui – vieni gražiausių Jonavos rajone. Šv. Jono koplytstulpis saugo dailininko sodybą, paminklas “Tremtinių solo giminei” stovi Petrašiūnų kapinėse. Iš jo drožtų bareljefų išsiskiria „Švitrigaila su bajorais“ (1988), „Aušros vartų Madona“ (1981), “Vilnius – Gedimino miestas“ (1984), iš medžio skulptūrų – „Švč. Mergelė Marija“ (1992), „Šv. Jonas Nepomukas“ (1993), „Jėzus iš Nazareto“ (1993 m.).

Prof. V. Karatajus taip yra apibūdinęs P. Butkevičiaus tapybą: „Pranas buvo apsišvietęs, gerai išstudijavęs dailę, tad labai organiškai peržengė ribą nuo gamtos kopijavimo iki sintezavimo. Jo profesionalumas absoliučiai laisvas – gauna impulsą ir improvizuoja. Jis tarsi žaisdamas kuria, tai – jo gyvenimas“. O štai kaip prof. Konstantinas Bogdanas įvertino P. Butkevičiaus drožybą: „Prano skulptūra profesionali, vitališka, drožyba išplaukia iš liau-

dies meno.“ Sūnaus Jono vertinimu – „skulptūroje atspindi tėvo vitališkumas, tvirtumas, drožyboje – jo gilus Lietuvos istorijos bei architektūros pažinimas.“

P. Butkevičiaus kūriniai eksponuoti 13-oje personalinių parodų, iš jų – „Vartų“ (1993), „Šiaurės Atėnų“ (1994), „Arkos“ (1995) galerijose Vilniuje, Jonavos krašto muziejuje (1995, 2000, 2008), Kėdainių rotušės galerijoje (1996). P. Butkevičiaus kūrinių yra privačiose kolekcijose Švedijoje, Lenkijoje, Latvijoje, Estijoje, Armėnijoje ir kitur.

Tėvo Prano darbinės tradicijas pratęsė sūnus Jonas. Profesorius, technikos mokslų daktaras. Jis net 38 metus dėstė studentams transporto disciplinas Vilniaus Gedimino technikos universitete, išleido 3 monografijas, 2 vadovėlius, paskelbė per 130 mokslinių straipsnių, vadovavo daugiau kaip 40-čiai transporto projektų. Yra „Rail Balticos“ projekto idėjos autorius, pagal jo projektą atidaryti greitieji geležinkelių maršrutai Vilnius-Klaipėda ir t. t.

Jonas tęsia ir tėvo tapybines tradicijas. Prieš penkerius metus pradėjęs aktyviai tapyti, jau yra sukūręs 175 paveikslus ir surengęs 16 personalinių parodų. Taip pat surengė tris bendras – tėvo ir sūnaus kūrinių – parodas: Raudondvario pilyje (2018), Lietuvos Respublikos Seime (2019) ir Janinos Monkutės-Marks muziejuje-galerijoje Kėdainiuose (2020). Pastarojoje eksponuotas net 81 kūrinys, paroda buvo skirta Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 30-mečiui ir Prano Butkevičiaus 100-ioms gimimo metinėms paminėti. O Seime vykusi bendra tėvo ir sūnaus kūrinių paroda vadinosi “Lietuvos kunigaikščiai Tėvynės spalvų fone”, skirta Baltijos kelio 30-mečiui.

J. Butkevičius, be kita ko, dar ir aistringas keliautojas. Aplankė per 70 valstybių penkiuose kontinentuose, įkopė į Kilimandžaro, Monblano ir daugelį kitų viršukalnių.

LITERATŪRA

1. Lietuvos bajorų palikuoniai. Sudarytojas Jonas Stankus. Vilnius: Danielius, 2000, p.179.
2. Butkevičius Jonas. Bajorų Petrauskų ir Butkevičių giminių istorijos. Taurosta. Jonavos krašto kultūros ir istorijos metraštis. 2015, Nr.1, p.128-138.
3. Butkevičius Jonas. Meniškos sielos Tėvas. Taurosta. Jonavos krašto kultūros ir istorijos metraštis. 2020, Nr.1(11), p.34-39.

Dailės kūrinius fotografavo Daiva Liubamirskaitė.

GIMINĖS ISTORIJA

Giedrė BULOTAITĖ-JURKŪNIENĖ
LBKS Garbės bajorė (h. *Raguotinė*)

PO SMILTELĘ IŠ ATMINTIES GILVERSMIŲ

Juozas Bulota ir Elžbieta Miškeliūnaitė-Bulotienė, 1935(?) m.

Mano šešuras, pirmosios Respublikos savanoris, laisvės kovų dalyvis, susipažinęs su būsima marčia, kartą pratarė: „Bet jūs abu (su jo sūnumi – G. B.-J.) lyg drugeliai, nieko naudinga žmonėms neduodat, va žemdirbys ar gydytojas, tai...“. Suglumau, nes uošvio brolis buvo žinomas dailininkas, dėdė – rašytojas ir pirmosios Nepriklausomybės diplomatas Skandinavijos šalyse, o mes – jau įpusėję dailės studijas. Tuomet paklausiau, ar jam gražūs visi šie margi drugeliai žydinčioje pievoje? Pagalvojęs nuoširdžiai sutiko – taip, juk be jų plevėnimo pieva būtų sustingusi ir gerokai nykesnė.

Meno žmonės turi prasmingą tradiciją paminėti savo gimtadienius ne prašmatniomis iškilmėmis restoranuose ar kavinėse, bet nuveiktais darbais – parodomis, koncertais, spektakliais, parašytomis ir išleistomis knygomis. Jiems svarbu ne tai, kad jie jau tiek ir tiek metų yra išgyvenę, bet ką jie nuveikė per visus tuos metus.

Sudėtinga yra skverbtis pro tankius istorinius kodus į pačias savo genties iščias, narstyti ir dėlioti šeimos

legendų nuotrupas į vientisą mezginį, atidėti svarbius darbus į šalį ir skirti šiam tyrimui ypatingai daug laiko, paknopstom įgyti reikiamų žinių, turėti pakankamai lėšų. Lengva rašyti apie savo tėvus, senelius – jeigu likimas leido juos pažinti, sunkiau – apie prosenelius. Tėvai ne visada gali papasakoti apie savo senelius, tuomet aukso vertės galimybė glūdi archyvuose, į kuriuos ne taip paprasta patekti, o ir patekus neįskaitoma amžių kaligrafija tampa tik raizgiu ornamentu. Manau, kad kiekvienas turėtų dirbti savo darbą. Bet jei rimtai susergi, nepatartina eiti pas gerą bičiulį gydytoją, nes susitikę kalbėsit apie visokius įdomiausius dalykus, o gydymas bus pamirštas. Taip nutiks ir tuomet, kai, turėdamas tuštoką kišenę, paprašysit artimo bičiulio, kilmių istoriko ar bičiulės archyvų darbuotojos paieškoti giminės šaknų.

1994 m., atkūrus kilmingųjų organizaciją, mes, pirmieji senatoriai ir Legitimacijos tarybos nariai, turėjom patys skubiai įteisinti savo kilmės pripažinimo dokumentus, kad turėtume teisę kitiems tvirtinti jų kilmę. Dažniausiai ėjom geriausiai pramintais takeliais – rėmėmės lengviausiai surandamais archyviniais dokumentais, kurie beveik visada patvirtindavo giminėje sklindančias legendas. Ypatingas ačiū gerbijamajai Sigutei Gasparavičienei už šiemis darbams skirtą laiką ir vienos iš jų patvirtinimą.

Turėjau laimės gerai pažinti tik vieną savo močiutę – Eleną Gedaminskaitę-Murkienę, mamos mamą, kuri atsirado mūsų šeimoje 1949 m., gimus mano sesei. Tuo metu, kai sulaukėm močiutės, viskas buvo tik ką įvykę – okupacija, represijos, senelio mirtis, slapstymasis, pakeistos pavardės, socialinis sluoksnis ir net gimimo datos. Gyvenom kartu su ja iki 1957 m., kai, gimus mano antrajam pusbroliui, močiutė išvyko į Kauną padėti savo trečiajam dukrai Gražvydai.

Broliai (stovi) Juozas, Antanas, (sėdi) Julius, Ignas ir (priklaupęs) Stasys Bulotos, 1938 m.

reš. Sūnus Albertas Albinas Gedaminskas (1884 – 1931?), jo broliai ir seserys tapo veikliausiais J. Murkos padėjėjais. Pirmiausia, pasitelkęs Gedaminskus ir apylinkės vyrus, J. Murka pastatė Aukščiūose medinę mokyklą. Čia jis įkūrė ir pirmąją lietuvių pradžios mokyklą suaugusiesiems.

Gedaminskų dvaras Kušleikiuose tapo lietuviybės židiniu. 1910 – 1911 m. Gedaminskų seklyčioje buvo rengiamos vakaronės su tautiškais šokiais, žaidimais, skaitomi laikraščiai, knygos, o vėliau – humoristiniai monologai ir pradėti jų inscenizavimai, kurie per pusmetį virto spektakliais („Neatmezgamas mazgas“, „Valsčiaus sūdas“, „Vagys“, „Nepadėjus nėr ko kasti“ ir kt.). Gedaminskų „klube“ buvo mokoma J. Naujalio, S. Šimkaus bei V. Kudirkos komponuotų dainų vienam ar dviem balsams. 1912 – 1913 m. J. Murkai inicijavus ir padedant, Gedaminskų klojime įvyko pirmieji spektakliai, buvo suvaidintos pjesės „Ekspropriatoriai“ ir „Tiktai niekam nesakyk“ (režisavo Šiaulių „Varpo“ aktorius B. Zaleskis). Taip Žemaitijoje pradėjo veikti vienas pirmųjų klojimo teatrų.

Būsimoji J. Murkos uošvė Elena Magdalena-Gedaminskienė žinojo daugybę senų retų žodžių, liaudies dainų, pasakų, patarlių, posakių ir toliau juos rinko. Jaunas mokytojas kruopščiai visa tai užrašinėjo ir siuntė K. Būgai, o vėliau – Lietuvos Mokslo draugijai Vilniuje.

Elena Gedaminskaitė 1916 – 1917 m. studijavo akušeriją. Pirmojo Pasaulinio karo metais Gardino felčerių-akušerių mokyklos mokinės buvo išskirstytos gailestingosiomis seselėmis į įvairias šalies ligonines. Elena dirbo pabėgėlių ligoninėje. Vėliau, mokydamasi mokytojų kursuose Voroneže, 1917 m. susituokė su buvusiu savo mo-

Elena Gedaminskaitė-Murkienė, 1928 m.

kytoju J. Murka ir tapo ištikimiausia jo padėjėja – vertėja, redaktore, pedagoge. J. Murkos vadovėliuose yra E. Murkienės verstų tekstų, pasirašytų A. M. (Alena). Daugelis yra skaitę jos išverstas knygas – K. Evaldo „Gamtos pasakos“ (1923), Sergejaus Aksakovo „Šeimos kroniką“ (1952), K. Paustovskio „Aukso rožė“ (1958).

Senelio Jono Murkos nepažinojau – kai gimiau, buvo jau prieš porą metų miręs nuo ilgai kamavusios plaučių tuberkuliozės. Iš vaikystės žinojau, kad jis buvo legendinis mokytojas lituanistas, pedagogikos mokslininkas, daugybės vadovėlių autorius, šešiametės (privalomos) mokyklos kūrėjas, karštas Lietuvos patriotas. „Susipažinau“ gerokai vėliau, kai rašiau straipsnius apie jį į periodinę spaudą 125-ųjų gimimo metinių proga¹. Geriau pajausiti senelio asmenybę galima vien iš doc. Irenos Kubilienės 1989 m. pacituoto J. Murkos pareiškimo švietimo ministrui, kai jam buvo paskirtas Gedimino ordinas: ...kol kaimo mokytojas negaus tokios algos, kad išgalėtų nusipirkti knygų, šviestųsi ir lengviau gyventų, tas ordinas degintų man krūtinę. Kalbininkas, Šiaulių universiteto docentas Stasys Tumėnas 2014 m. rašė: J. Murka – sovietmečiu bandytos ištrinti tautos istorinės atminties pavyzdys. O juk šio šviesuolio nuopelnai – didžiuliai. Jis parašė keliasdešimt vadovėlių, iš kurių 1918 – 1945 m. mokėsi dvi lietuvių kartos. Taigi J. Murka formavo tarpukario Lietuvos

¹ G. Bulotaitė. *Mokslo Lietuva*, 2014, Nr. 7 (517), 8 p. ir Nr. 8 (518), 5 p., „Pedagogikos istorikas, tautinės mokyklos kūrėjas“.

G. Bulotaitė. *Mokslo Lietuva*, 2014, Nr. 10 (520), 8 p. ir Nr. 12 (522), 8 p., „Lietuviai Vilniaus krašte“.

G. Bulotaitė. *Naujoji Romuva*, 2014, Nr. 2 (587), 30-32 p., „Mokytojas“.

G. Bulotaitė. *Respublika*, 2014 m. birželio 13-19 d., Nacionalinių vertybių rinkimai 2014, „Talentingas pedagogas Jonas Murka“.

G. Bulotaitė. *Laisvas Laikraštis* Nr. 26 (481), 2014 m. liepos 5-11, 22-23 p., „GILI AMNEZIJA, arba Kaip ATGAUTI ATMINTĮ“.

G. Bulotaitė. *Karštas Komentaras*, Nr. 9 (227), balandžio 25- gegužės 9, 2014, 20-21 p., „...Jo Nu, Aha...“.

G. Bulotaitė. *Naujoji Romuva*, 2014, Nr. 4 (589), 48 – 51p., „Europinės kultūros šauklys“.

G. Bulotaitė. *Naujoji Romuva*, 2017, Nr.3 (600), 8 – 11p., „Sukanka 100 metų, bet...“.

piliatį. Archyvuose yra išlikę J. Murkos susirašinėjimo su Švietimo ministerija laišakai, kuriuose jis rūpinasi švietimo reikalais. Nors daugelį kartų senelis atsisakė, visgi ordinas J. Murkai buvo įteiktas 1928 m. pirmojo civilinio teikimo metu už nuopelnus Tėvynei Lietuvai.

2014 m. įvyko J. Murkos 125-ųjų metinių minėjimai Šiauliuose ir Lietuvos švietimo istorijos muziejuje Kaune. Iškilio taip seniai Šiaulių miesto valdžios žadėtas ir ilgai lauktas (bet sukurtas ir dovanotas miestui pedagogo vaikų pastangomis ir lėšomis) paminklas MOKYTOJUI², o Šiaulių universitete atidaryta pedagogikos novatoriaus Jono Murkos vardo auditorija.

Mano mama Laima Murkaitė (1921 – 2000) sudėtingus ilgus metus saugojo „sugrižusį“ iš gerų žmonių tėvo rašomąjį stalą, dailių daugiasluoksnio klijuoto riešutmedžio lenktos formos kelioninį lagaminėlį, barometrą ir ordiną, o mirdama patikėjo saugoti man. Šios garbingos sukakties proga ketinau J. Murkos daiktus dovanoti Šiaulių „Aušros“ muziejui, kurio vienas steigėjų jis buvo. Šį sprendimą nulėmė muziejaus įkūrimo mėnuo ir diena, keistai sutampanti su mano gimtadieniu. Tačiau neatsiradus ten vietos, noriai priėmė Lietuvos švietimo istorijos muziejus Kaune.

Šeimos legenda byloja, o archyvinė medžiaga patvirtina, kad tolimas protėvis Murca (*Morecki, Moretius, Murkovskis, Murka* – pavardė per ilgą laiką įvairavo) buvo *Pilawa* herbo riteris (*prancūzas ar kurios kitos tautybės* – toks atsakymas gautas iš Jogailos universiteto Krokuvoje archyvo, tačiau K. Būga darė prielaidą, kad buvo *sėlis*), kviestas į Žalgirio mūšį, vėliau likęs Plocke (Lenkija). Dar vėliau vienas palikuonis *Łukasz Murca* (? – 1593) tarnavo Žygimanto Augusto dvare (*medicinae doctor – Bartosz Paprockij, 1584*) ir Krokuvoje bei Gniezne. Tuomet kažkuris vaikaitis atsirado Kupiškėje. Daugiau archyvinių žinių atsiranda nuo kupiškėno protėvio Gasparo Murkos (1738 – 1808). 1765 metų inventORIZACIJOS RAŠTE įrašyta: *posadnyk (vietininkas, valdytojas)*. Visi Murkos buvo raštingi, šviesūs žmonės. Senelio tėvas knygnešys Simonas Murka (1848 – 1923?) buvo vedęs Karusę Žiukaitę. Šeimą persekiojo plaučių tuberkuliozė. Po žmonos mirties su likusiais gyvais trim vaikais Simonas Murka bėgo tolyn už Šiaulių, prie Ventos į Papilę, kur nusipirko Biliūniškio dvarelį. Iš 11 susilauktų vaikų ilgiau gyveno tik Jonas Murka – 54 metus, iš kurių 28 sunkiai sirgo, bet nuveikė titaniškus darbus.

Jono ir Elenos Murkų šeima susilaukė keturių dukte-

Jonas Murka su dukromis savo sode Šiauliuose, 1931 m.

rų, todėl pavardė išnyko. Rūta (1918 – 2009) – mokslininkė, botanikė, Laima (1921 – 2000) Bulotienė – pedagogė, LR nusipelnusi mokytoja, Gražvyda (1923 – 2004) – gydytoja neonatologė, Danutė (1927 – 1982) – dailininkė. Visos seserys Murkaitės buvo ištikimos savo laisvos Tėvynės siekiam, todėl užgriuvę istoriniai įvykiai jų neaplenkė.

Jono Murkos mamos kupiškietės Karolinos Žiukaitės (1863 – 1908) sesuo Marijona Žiukaitė (1881 – 1969) buvo mano tėvo Stasio Bulotos vyresnės sesers Julijos Bulotaitės (1911 – 1992) anyta, nutekėjusi už Klemenso Gutausko (1868 – 1951) prie Rubikių ežero, netoli Anykščių. Karo lakūnas, Jūrų skautas (Rėkyvos jachtklubo viršininkas), karininkas Stasys Bulota (1913 – 1982) tuo metu tarnavo Zoknių aerodrome, Šiauliuose. Giminytė įpareigojo, todėl jaunas karininkas dažnai lankydavosi pas Murkas Šiauliuose, J. Basanavičiaus g. 20 name. 1944 m. mokytoja Laima Murkaitė susituokė su Stasiu Bulota.

Tokiu būdu vėliau, kai mes visi gimėm, mano pusėsėsės Gutauskaitės tuo pat metu buvo ir mano tetos, o mano mama joms – dėdienė ir taip pat pusseserė. Per giminės šventes būdavo visai smagu.

Žinią apie Bulotų genties ypatumą perdavė tėvelis, o jam jo tėvas, ir taip iš amžių glūdumos žinom, kad esame „lenkto kardo“ pavardės ir „balto kaulo“ giminės. Net ir mano senelis Juozas Bulota (1874 – 1956), miręs Sibiro ledynuose, žinojo, kad protėviai buvo Vytauto karjeros karininkai, krikščionys, bet tiksliai jau nebesuprato „baltojo kaulo“ pasakymo prasmės. Tik po daugelio metų gerbiamas Adas Jakubauskas atskleidė prasmę.

Stanislavo Kričinskio knygos *Lietuvos totoriai* 74 puslapyje parašyta, kad Bulatų protėviai buvo kipčiakų chanai... Kitoje istorinėje medžiagoje apie Bulatų protėvius rašoma, kad nuo 1500 m. jie gyveno Užvolgyje. Bulato sūnus Bogdanas jau nuo 1535 m. buvo pasižymėjęs

² 2016 m. žurnale „Lietuvos bajoras“ (Nr. 22, 6 p.) netikslus parašas po apatine nuotr. Tai - J. Murkos vaikų dovanos Šiaulių miestui – paminklo Mokytojui – iškilmės. Iš karės antras – J. Murkos vaikaitis istorikas Linas Bulota, Giedrė Bulotaitė ir paminklo autorius, provaikaitis skulptorius Džiugas Jurkūnas su Šiaulių bajorais.

Stasio ir Laimos Bulotų šeima su vaikais Giedre ir Linu laukia „gandrų“ su sesute Jūra, 1949 m.

lietuvių kariaunoje, į kurią atėjo su pilna ginkluote ir ulonų vėliava. Tais laikais toks prisistatymas rodė jo aukštą kilmę. Vėliau totorių turto revizijos aktuose žinios apie Bulatus nutrūksta, nes, matyt, palikuonys priėmė krikštą ir tik XVII a. Minsko ir Gardino aktuose vėl minimi krikščionys su pavardėmis Bulatus ir vardais – Steponu ir Stanislovu. Iki 1830 m. jų bajoriška kilmė su herbu „Skydas“ (h. Ogończyk) buvo patvirtinta Gardino Deputatų tarybos.

Carų Pavelo I (1796 – 1801) ir Nikolajaus I (1825 – 1855) valdymo laikais visi totoriai buvo pripažinti bajorais, o po 1863 m. sukilimo tapo netgi labiau privilegijuoti negu kiti krašto bajorai.

Tačiau apie pavardės kilmę ir priklausymą baltų genčiai knygu „Labgeba“ (2008) bei „Lietuviškos pavardės“ (2012) autorius dr. Edvardas Satkevičius turi kitą spėjimą, paremtą savo ir garsiosios Jūratės Statkutės de Rosales tyrimais. Autorius teigia, kad mūsų genčių kariai po žygių į tolimus pietų kraštus ir pasilikusių Krymo forte, o vėliau grįžusių į tėvonijas ir kalbančių (*bylojančių*) apie tai, įgavo vardus, kurie yra sudurtinių žodžių darinys – *bylo*/buvo ten ir (*byla*/kalba) kalbėjo apie *tai/ta*... Nors ši prielaida yra įdomi, labai romantiška, net įtikima, nes visi mūsų šakos Bulotos buvo ir tebėra šviesiaplaukiai, mėlynakai, bet visgi reikalauja išsamesnių žinių ir įrodymų.

Mūsų atšakos Bulotos gyveno tarp Rubikių ežero (Anykščių r.) ir Leliūnų (Utenos r.) – Juškonyse ir mano prosenelio Antano Jono Bulotos pirktame dvarelyje Guleliuose. Seniai atkreipiau dėmesį, kad visi penki senelio Juozo sūnūs buvo vedę bajoraites, o dvi dukros išleistos už garbingų vyrų.

Įrašai bažnytinėse knygose yra tik nuo 1799. 11. 17 – apie protėvio Mato Bulatus (1760 ? – ?) santuoką su Terese Juodzevičiūte iš Diktarių. Vienas iš jų vaikų buvo Antanas Jonas Bulota (1820 – ?), vedęs Daratą Tylaitę iš Buivydyų,

o jų vienas iš sūnų Juozas Bulota, vedęs Elžbietą Miške-liūnaitę (1875 – 1959) nuo Sudeikių iš Kušnieriūnų, tapo mano seneliu, pažįstamu tik iš išblukusių nuotraukų. Senelę Elžbietą, grįžusią iš tremties 82 m. amžiaus, teko pažinti labai trumpai. Jos tėvas Jonas Miškeliūnas (? – 1910) buvo vyskupo Antano Baranausko (1835 – 1902) pusbrolis. Prosenelio mama Ieva Baranauskaitė (1793 ? – ?) ir vyskupo tėvas Jonas buvo brolis ir sesuo. Vyskupas dažnai vasarodavo pas savo pusbrolių.

Kita Bulotų atšaka gyveno (ir tebegyvena) aplink Marijampolę. Kol kas nežinau, kuri šaka nuo kurios ir (nuo kokio „kamieno“) kada atsilo, bet tikrai žinau, kad visi, turintys „lenkto kardo“ pavardę, esame LDK „Skydo“ h. bajorai.

Blaškomi istorijos skersvėjų, slapstėmės nuo pokario baisumų po visą Lietuvą.

Pabirom visi trys tėveliams pakeliui, Žemaitijoje. Dažnai juokauju, kad mano tėviškė – visa Lietuva. Tik gerų žmonių dėka mūsų šeima išvengė tremties iki Stalino mirties, bet ir po jos kažkas paskųsdavo. Žmonių įspėti nakties priedangoje slapstėmės iki pat 1958 m. pabaigos, kol apsistojom Vilniuje.

Dalis mūsų genties atsirado tremtyje ir politinių kalinių lageriuose pas baltas meškas, kita – Amerikoje arba „spėjo“ numirti iki 1945 m. Visų namai liko be šeimininkų ir visokio plauko prašalaičiai ištuštino juos nesidrovėdami. Tik po 1953–1957 m. keli daiktai ir keliolika šeimos nuotraukų anonimiškai buvo sugražinti, bet ir šiuo metu netikėtai vis dar „išdygsta“ kokia nuotrauka iš J. Murkos šeimos albumo kažkieno „kolekcijose“.

Po studijų Vilniaus universitete tėvelis tapo ekonomikos mokslininku, sukūrė metodiką, kurią taikant ilgapirščiai nieko nebegalėdavo nugvelbti iš gamyklų. Mama sukūrė vaikų kūrybinio estetinio lavinimo metodiką, kuri 1979 m. buvo įvertinta aukso medaliu. Be to, daugelį metų vedė TV laidą „Linksmieji žmogeliukai“, buvo mokinių mylima, net 50 metų mokytojavo iš pašaukimo. Abu mūsų tėveliai (buvę skautai) išradusiai rengė mokiniams žygius, gerai išmanė gamtos mokslus, puikiai piešė, eiliavo, labai mėgo improvizuotus vaidinimus, o tėvas buvo visų gentainių piršlys „iš pašaukimo“, turėjo gražų balsą, mėgo dainuoti, grojo lūpine armonikėle ir akordeonu.

Baigdama šią sudėtingą ir smarkiai apkarpytą istoriją, pacituosiu mano pamėgtą ir labai prasmingą senelio Jono Murkos posakį, kai jam įkyrėdavo klausinėtojai apie jo kilmę ir luomą: *Aš ne Rymo* (Romos) žąsinas, savo garbę turiu užsitarnauti pats...

Nuotraukos iš autorės asmeninio archyvo.

ATGARSIAI

Elona VARANAUSKIENĖ, h. *Ostoja / Trzaska*
Vilniaus krašto bajorų sąjungos vadė,
Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos senatorė

METUS VAINIKUOJANTIS POKYLIS

Jeigu visus metus mes švęstume šventes,
Juk būtų linksminintis tas pats, kas dirbt kasdien nuobodų darbą...
Tačiau, kadangi jos ateina taip retai, ir laukiamos yra labai.
(Viljamas Šekspyras)

Gal manote, kad apie Naujametinį bajorų pokylį nėra ką rašyti be to, kad valgėm ir gėrėm? Arba, pagal seną posakį manote, kad „bajorams tik baliai terūpi“, galvojate, kad geriau parašyti apie nuveiktus *rimtus* darbus...?

Taip, bajorai visais laikais darė gerus ir prasmingus darbus. Apie juos ir šiandien kalbame mūsų susibūrimuose, apie juos rašome šiame žurnale ir kitoje spaudoje. Bet juk ir švęsti bajorai mokėjo – prasmingai, lengvai, elegantiškai! Taigi, ir mes, savo prosenelių bajorų palikuonys, galime ir tikrai mokame vertai ir prasmingai pažymėti mums rūpimas datas ir įvykius, o didįjį metų virsmą iš Senųjų į Naujuosius atšvęsti taip, kad būtų smagu prisiminti ir pasidžiaugti: taip, mes bajorai, mokame švęsti!

Į atmintį giliai įsirėžė 1996 m. Naujametinis bajorų pokylis Vilniaus universiteto senuosiuose rūmuose Istorijos fakulteto kavinėje, kuriame dalyvavau pirmąjį kartą, pakviesta mamos, jau legitimuotos mūsų Sąjungos narės. Prisiminimuose išliko prie durų pasitinkantys šarvuoti riteriai, damos vakarinėmis suknelėmis ir galantiškas garbaus amžiaus vyrų elgesys su jomis, iškilmingi, įkvepiantys pasisakymai ir tostai ir nepaprastai gera, jauki atmosfera... Būtent šis pokylis pažadino manyje norą įstoti į Lietuvos bajorų karališkąją sąjungą, norą pažinti žmones, kurie dar turėjo ką papasakoti iš savo vaikystės ir jaunystės, praleistos tėvų dvaruose, bajoriškoje aplinkoje.

Nuo pat Sąjungos įsikūrimo, vienas iš solidžiausių metinių renginių buvo Naujametinis Vilniaus krašto bajorų pokylis. Šviesios atminties LBKS signatarės – Garbės vadė ir Garbės bajorė Undinė Nasvytytė bei Garbės bajorė Irena Svetlauskienė, - perduodamos šio pokylio organizavimo patirtį, visada sakydavo, kad per metus gali vykti įvairiausi renginiai, tačiau Vilniaus krašto bajorų pokylis privalo išlikti gražia, šventine bajorų susibūrimo tradicija. Susikūrus kraštams, kiekvienas kraštas rengdavo savo krašto pokylį, tačiau mielai atvykdavo ir pas mus, į Vilnių. Labai džiaugiuosi, kad, nors nesame profesionalūs renginių organizatoriai ir kiekvienas šiai veiklai skiria savo asmeninį laiką, ši graži tradicija nenutrūksta ir tęsiasi jau 25 metus. Šventė vyko įvairiose Vilniaus miesto vietose, tačiau 18 metų ir iš jų jau nepertraukiamai pastaruosius 5 metų – Vilniaus miesto širdyje – Rotušėje. Esu be galo dėkinga visiems, kurie daugelį metų skiria savo energiją, laiką ir sielą šio renginio organizavimui ir gyvavimui. Esame tarsi tie šarvuoti riteriai iš 1996 m. Naujametinio bajorų pokylio, išsirikiavę petys petin, kai reikia atlikti visus paruošiamuosius darbus, suderinti visas svečio akiai nematomas pokylio detales. Esame tarsi gerai sustyguotas instrumentas, kuris suskamba nuostabiausiais garsais vos tik renginio vedėjas pamoja savo simboline batuta...

O štai, ką apie šį pokylį mano mūsų Sąjungos nariai:

Guoda Gedvilaitė-Goehle, h. Doliwa

*Frankfurto prie Maino Aukštosios muzikos mokyklos
fortepijono meno dėstytoja, pianistė*

Archyvinėje nuotraukoje: (iš kairės į dešinę) Jonas Mašanauskas, Undinė Nasvytytė, Elona Varanaušienė, prof. Konstantinas Bogdanas. 2008 m., Vilniaus rotušė.

Vilniaus krašto bajorų sąjungos (VKBS) Naujametiniuose pokyliuose dalyvauju nuo 2016 m., kai įstojau į šią organizaciją, vadovaujamą nuostabaus žmogaus Perlio Vaisietos. Man labai malonu, jog visuomet esu kviečiama į pokylį su prašymu praturtinti jį Muzika. Šia proga su didžiausiu susidomėjimu ieškau muzikinių-istorinių sąsajų tarp klasikinės muzikos ir tų laikų Lietuvai svarbių asmenybių bei Lietuvos iškilių bajorų. Kaip visos Naujametinio pokylio programos, taip ir praeitos šventės programa buvo puikiai apgalvota ir pateikta skirtingomis meninės paletės spalvomis: buvo ir instrumentinės klasikos bei vokalinio džiazo, ir aktorinės romantikos, ir vadovų rimties. Kartu su aktore Virginija Kochanskyte tiesėme atsiminimų tiltus tarp Barboros Radvilaitės ir Domenico Scarlatti, tarp M. K. Oginskio ir F. Chopino, tarp pirmosios Lietuvos rašytojos ir pirmosios Vokietijos koncertuojančios pianistės. Dauguma bajorų buvo maloniai nustebinti už Vilniaus krašto bajorų sąjungos parodytą dėmesį mūsų gyvenimo jubiliejams ir sukaktims. Labai gaila, jog, gyvendama Vokietijoje, negaliu dažniau lankytis VKBS organizuojamuose įdomiuose renginiuose, parodose ir išvykose. Tačiau labai džiaugiuosi, kai gerbiama bajorai aplanko mane koncertinėse salėse, klausosi mano skambinamos muzikos, ir kad bent vieną kartą per metus, tradicinio Naujametinio pokylio metu, maloniai bendraujant, turiu galimybę artimiau pažinti Lietuvos bajorų palikuonis, sužinoti apie metų įvykius ir susipažinti su

VBKS veikla, atliktais prasmingais darbais. Visuomet norisi sugrįžti, susitikti, dalintis mintimis ir muzika.

Palinkėjimas. Nerkime gilyn į būties pilnatvės neišmatuojamą ir kirkime aukštyn į apmąstymus, nuskaidrianančius sielą ir suteikiančius prasmę būčiai. Išsirę ir nusileidę būkime laimingi, reikalingi ir naudingi sau ir vieni kitiems!

Ilona Sapinska, h. Jasieńczyk / Kościeszka

LBKS Garbės bajorė, VKBS atstovė Lenkijoje

Nuotraukoje: Ilona Sapinska. 2020 m., Vilniaus rotušė.

Pirmą kartą Bajorų pokylyje Neringos restorane Vilniuje dalyvavau 1999 m. ir nuo tada kasmet atvykstu iš Kalyšo (Lenkija). Įdomu stebėti šios puotos retrospektivą, matyti, kaip ji keičiasi, auga. Keitėsi ne tik pokylio vieta, bet ir kasmet pilnėjo turinys – atsirado loterija, jubilatų sveikinimai, koncertinės programos įvairumas, prisijungdavo nauji pokylio svečiai, su kuriais pabendraus ne vienas iš mūsų papildėme savo genealoginio medžio trūkstamas šakas. Tas bajorų susitikimas vieną kartą per metus man jau tapo labai laukiama kiekvienų metų akimirka, kai susitinki bičiulius, bendraminčius, seniai matytus herbo seses, brolius, su kuriais sieja dvasinis artumas, kilmingumas, pagarba vieni kitiems.

Linkiu, kad iškilmingi Vilniaus krašto bajorų pokyliai tęstųsi, o mes nesumenkintume jų vertės, kad šie pokyliai pritrauktų jaunąją kartą ir padėtų jai įsilieti, įnešti kažką naujo, kad nepamirštume savo šaknų, nes be jų esame niekas, kad mus jungtų ir burtų protėvių dvasia.

2005 m. man būnant Cilane (Europos bajorų asociacijų bendradarbiavimo organizacijoje) per konferenciją įstrigo pasakyti žodžiai „Visų šalių bajorai – vienykitės“. To mums visiems linkiu.

Prof. Jurgis Vanagas, h. Vanagas
LBKS Garbės bajoras, emeritas

Gina Viliūnė, h. Kotwicz
Rašytoja

Archyvinėje nuotraukoje: A. Bielinytė, J. Vanagas, P. Vaisieta, 2014 m., Belmontas.

Nuotraukoje: Perlis Vaisieta, Virginija Kochanskytė, Guoda Gedvilaitė-Goehle, Elona Varanauskienė. 2020 m., Vilniaus rotušė.

Gražia Vilniaus krašto bajorų palikuonių tradicija tapo Trijų Karalių dieną susiburti istorinėje miesto Rotušėje ir palydėti senuosius kalendorinius metus su jų šventiniu šurmuliu, Šv. Kalėdų egle ir dovanomis, naujametinėmis fejerverkais. Garbios istorinių rūmų sienos, dalyvių iškilmių apranga – damų puošmenos, vyrų smokingai ir surdutai su regalijomis, gyva grakšti muzika, valso ratilai ant parketo, loterija ir gardėsių stalai sukuria pakiliai šventišką nuotaiką. Ją palaiko šampano taurės, pakeltos ne tik šia proga, bet ir dar kartą prisimenant praėjusiais metais atšvęstas dalyvių jubiliejines datas ir neeilinius įvykius.

Malonu, kai į šventę atvyksta ir kitų Lietuvos kraštų bajorijos atstovai. Ypatingai smagi atmosfera įsisiūbuoja renginio įkarštyje, kai po visą salę pasklinda ir bendrauja nuo stalų pakilusi publika. Prasiplečia bendravimo pobūdis, pajvairėja šnekų temos, pasigirsta juokas, pašposavimai, netgi “Ilgiausių metų”.

Tai gera proga susitikti ir pašnekėti su pažįstamais iš kitų miestų, man pirmiausia – su senų laikų kauniečiais: gimtojo ir jaunystės miesto reikalai bei aktualijos visad domino ir jaudino.

Dar nėra taip buvę, kad tokio nuotaikingo renginio dalyviai išsiskirstytų kitaip nei kupini geriausių išpūdžių, praturtėję naujomis pažintimis, kilusiais sumanymais ir iniciatyvomis, pasikrovę energijos visiems ateinantiems metams.

Ne išimtis ir aš.

Pirmą kartą ruošdamasi į Vilniaus krašto bajorų Naujametinį pokylį truputėlį jaudinausi. Balius ne šiaip kur, o pačioje Vilniaus rotušėje! Daugybę kartų esu skaičiusi ir net pati rašiusi apie tai, kaip XIX a. Vilniaus ponios, išsipusčiusios, lydimos frakuotų kavalierių, rinkdavosi į Rotušės teatro salę klausyti Kristinos Gerhardi ir kitų teatro žvaigždžių. Dabar ir pati ten rengiausi. Ar tinkamai pasipuošiau? Ar nebus nejauku? Juk Sąjungos narių nepažįstu. Prisipažinsiu, nesu didelė puotų mėgėja. Ir šįkart nusprendžiau eiti tik pakviesta mielos bičiulės Virginijos Kochanskytės, suviliota puikios muzikinės programos.

Tačiau, vos įžengus į Rotušę, nerimas išsisklaidė. Pasitiko šventinė, iškilminga atmosfera, gurmaniška muzikos ir poezijos programa, gardi vakarienė ir, svarbiausia, bendrystės jausmas. Buvau šiltai priimta į bendraminčių draugiją, užstalės pokalbiai sukosi apie kultūros naujienas, keliones ir planuojamus naujus Sąjungos darbus. Ir koks buvo mano nustebimas, kai išgirdau minint savo pavardę ir giminės herbą – organizatoriai prisiminė pernai buvusį mano jubiliejinį gimtadienį. Asmeniškai sveikiniškai tikrai labai nudžiugino.

Nors dar tik ruduo, jau pradedu laukti naujojo bajorų Naujametinio pokylio, kuriame tikrai žadu dalyvauti. Juk taip retai pasitaiko proga iškilmingai pasipuošti ir pabūti gražioje vietoje, tarp gražių žmonių, turinčių tiek daug gražių idėjų!

Prof. Rimantas Stukas, h. Pelikanas / Pniejnia
Vilniaus krašto bajorų sąjungos kancleris

Archyvinėse nuotraukose: 2015 m. pokylis Belmonte ir 2016 m. pokylis Vilniaus rotušėje.

Naujametinis Vilniaus bajorų pokylis – šventė, kuri turi daug platesnę prasmę. Tai – išskirtinis renginys, kuriame kiekvienas gali pajusti bajorišką dvasią, prisiminti savo protėvius, kurie puoselėjo bajorišką tradicijas, juos pagerbti ir pasidžiaugti, kad šiandien mes, bajorų palikuonys, stengiamės laikytis senųjų tradicijų, jas tęsti, kurti naujas, tačiau išlaikyti prasmingos veiklos tęstinumą. Labai svarbu jauniems mūsų Sąjungos nariams įdiegti tas vertybes, kuriomis remiasi Lietuvos karališkoji bajorų sąjunga.

Naujametinis pokylis – puiki proga įtraukti jaunimą. Nors šiandien įvairiausių pramogų netrūksta, tačiau ir jaunam žmogui norisi kažko prasmingo ir tikro. Ir tai veikia, tai pakelia dvasią, įtraukia, priverčia atsigręžti į pamatines vertybes.

Pokylio metu tradiciškai organizuojama loterija – ne tik pramoga. Tai – prasmingas renginys, kurio metu su-

rinktos lėšos skiriamos bajorų atminties išsaugojimui, didingos Lietuvos praeities ir LBKS veiklos įprasminimui.

Labai džiaugiuosi, kad jau 25 kartus įvyko šis pokylis. Tai rodo jo svarbą ir poreikį. Keičiasi laikai, keičiasi pokylio scenarijai, tačiau prasmė išlieka nepakitusi. Sakyčiau, tai pagarba mūsų bajoriškoms šaknims, protėviams, kurių vardus matome savo genealoginiuose medžiuose bei tiems, kurių net nuotraukų neturime ir net nežinome, kaip jie atrodė, tačiau kiekvienas jų, tarsi brangakmenis vėrinyje, kuriame esame ir mes, yra svarbus, nuo kiekvieno iš jų priklauso vientisumas, tvarumas ir tęstinumas.

Aš labai didžiuojuosi mūsų Sąjungos nariais, kurie 25 metus išlaikė šio pokylio tęstinumą, nuoširdžiai dėkoju už tradicijų tęsimą ir puoselėjimą. Tai – puikus pavyzdys mūsų vaikams, kurie tas gražias tradicijas tęs ir perduos savo vaikams. Džiaugiuosi savo dukra Egle, kuriai, pirmą kartą sudalyvavus, šis pokylis leido pasijusti tikra bajoraite.

Nuotraukoje: Eglė Stukaitė-Ruibienė ir Rimantas Stukas. 2020 m., Vilniaus rotušė.

Algimantas BLINSTRUBAS
LBKS Garbės bajoras

Į GIMINĖS SUSITIKIMĄ – IŠ ĮVAIRIŲ ŠALIŲ

Senajo dvaro vietoje, Blinstrubiškėse.

Blinstrubai – sena, skandinaviškų šaknų turinti bajorų giminė, žinoma maždaug nuo 1570 m., naudojanti “Gulbės” herbą. Jei remsimės legendomis, giminė per Lenkiją atsikraustė į Lietuvą iš Danijos, kur galima rasti daug pavardžių ir vietovių pavadinimų su galūnėmis “trup” ar “trop”. Danijoje yra net miestelis panašiu vardu – Blenstrup.

Ne kartą Blinstrubai įtvirtino turėtą bajorų statusą Vilniaus gubernijos deputatų suvažiavimuose. Šiuo metu Blinstrubų galime sutikti ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje, Jungtinėje Karalystėje, JAV, Australijoje, Vokietijoje, Latvijoje, Baltarusijoje. Manoma, kad pasaulyje gyvena maždaug 650-700 Blinstrubų.

Labai plačias Blinstrubų giminės studijas galima rasti giminės svetainės įkūrėjo, metraštininko, daug laiko skiriančio archyviniams tyrimams, Šarūno Blinstrubo darbuose. Buvęs kaunietis dabar gyvena Švedijoje. Jo dėka sudarytas ir didelės apimties įvairių giminės šakų genealoginis medis.

Bajorų Blinstrubų giminė Lietuvoje gyvuoja daugiau kaip 440 metų. Jų vardai išliko istorijoje, pradedant karo žygiais Abiejų Tautų respublikoje su nuosavu kazokų pulku, priklausymu karalių dvarų svitai, dalyvavimu LDK politiniame gyvenime bei moksliniais, politiniais, kultūriniais, visuomeniniais darbais Lietuvos valstybės raidoje.

Kartais nelengva suvokti, kad tokia nedidelė giminė sugebėjo įveikti laiko tėkmę ir nenugrimsti užmarštin, kai net žymiai didesnėms bajorų giminėms tai nepavyko. Tai mūsų stiprybė ir tuo didžiuojamės.

Tam, kad mus sietų ne tik bendra pavardė, ne tik bendra istorija, bendras kraujas, buvo nutarta Valstybės dienos – liepos 6-osios proga sukviesti Blinstrubus į giminės susitikimą Raseinių rajono senojoje dvarvietėje – Blinstrubiškėse. Kad susitikimas praeitų kuo sklandžiau, įdomiau, rengiant jį didelį darbą teko atlikti iniciatyvinės grupės nariams – jos vadovui Šarūnui, Vaidai Blinstrubytei iš Varnių, Juozui Blinstrubui iš Kuršėnų. Susirinko

Kalnelyje, kur ilsisi senieji Blinstrubai.

Blinstrubai ne tik iš Lietuvos, atvyko ir iš Lenkijos, JAV, Jungtinės Karalystės. Suregistravus susitikimo dalyvius, susidarė solidus būrys – net 77.

Susitikimas prasidėjo Raseinių r. Pužų dvarvietėje, ten, kur gimė ir iki 1796 m. gyveno mums žinomo giminės medžio pradininkai. Šarūnas Blinstrubas papasakojo ir aprodė tas vietas, kur buvo senasis Blinstrubų dvaro pastatas, buvusio vandens malūno ir kiti pastatai. Aplankėme ir padėjome vainikus senosiose Blinstrubų kapinaitėse. Nemakščių Švč. Trejybės bažnyčioje už giminę aukotos šv. Mišios. Susirinkusiems buvo perskaityti visi žinomų gyvųjų ir mirusiųjų Blinstrubų vardai.

Vakaronė vyko Raseinių r. kaimo turizmo sodyboje – Rokynės dvare. Buvo pakelta susitikimo vėliava, sugiedotas Lietuvos himnas. Prie šventinių stalų bendravarčiai ragavo žemaitiškus patiekalus, skanavo specialiai šiai progai pagamintą tortą, dalijosi įspūdžiais, šoko, dainavo. Buvo paruoštas ir pristatytas susipažinimui didelis Blinstrubų giminės šakų genealoginis medis.

Susitikimo dalyviai vienbalsiai nutarė senojo dvaro vietoje, Blinstrubiškėse, pastatyti paminklinį atminimo akmenį.

Rimanto GINDVILIO nuotraukos.

Oficialus vakaronės atidarymas.

Bajoriškas tortas – saldus vakaronės akcentas.

LBKS KRONIKA

2019 METAI

Lapkričio 22 d. Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga **dalyvavo 1863-1864 m. sukilėlių laidojimo ceremonijoje** Vilniuje. LBKS Vadovybė ta proga inicijavo sukilėlių vadų Konstantino Kalinausko (h. *Kalinowa*) ir Zigmanto Sierakausko (h. *Dolega*) herbinių bajoriškų vėliavų sukūrimą.

Lietuvos Respublikos Kanceliarija, įvertinusi LBKS aktyvią veiklą ir įsitraukimą į istorinės atminties puoselėjimą, oficialiose išskilmėse, vykusiose Vilniaus arkikatedroje bazilikoje, pakvietė dalyvauti LBKS vadą Perlį Vaisietą, Senato maršalką, Lietuvos bajorų Kauno krašto sąjungos vadą Stasį Knystautą ir vado pavaduotoją kultūrai, Vilniaus krašto bajorų sąjungos vadą Eloną Varanauskienę.

Lapkričio 28 d. Vilniuje pasirašyta **bendradarbiavimo sutartis tarp Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos ir Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų mokyklos**, siekiant puoselėti profesionaliosios muzikos ir meno kultūrą, saugoti ir populiarinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos kultūros paveldą ir tradicijas. Sutartį pasirašė LBKS vadas P. Vaisieta ir M.K. Čiurlionio menų mokyklos direktorius Romualdas Kondrotas.

Aptartas LBKS ir Vilniaus miesto savivaldybės bendradarbiavimas. Lapkričio 28 d. Vilniuje įvyko oficialus LBKS Vadovybės susitikimas su Vilniaus miesto savivaldybės meru Remigijumi Šimašiumi ir Administracijos direktoriaus pavaduotoja Rita Balčiūniene. Sąjungą atstovavo Vadas P. Vaisieta ir Kancleris Rimantas Stukas. Susitikimo metu pristatyta mūsų organizacijos veikla, pagrindinės veiklos kryptys ir svarbiausi numatomi renginiai. Aptartas galimas platesnis bendradarbiavimas tarp Sąjungos ir Vilniaus miesto savivaldybės, organizuojant kasmetinį projektą, skirtą artėjantiems Vilniaus miesto 700 metų jubiliejui "Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė – visi keliai veda į Vilnių!"

Lapkričio 29 d. Olštynė (Lenkija) **pasirašyta sutartis dėl paminklinio akmens su lietuvišku Vyčiu pastatymo Griunvalde**, kur 2020 m. liepos mėn. bus minimas Žalgirio mūšio 610-ųjų metų jubiliejus. Sutartį pasirašė projekto iniciatoriai ir organizatoriai: LBKS vadas P. Vaisieta, Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės vedėjas pulkininkas Romas Žibas, Lietuvos rezervų karių asociacijos Panevėžio skyriaus pirmininkas Bronislavas Zaronskas, taip pat projekto partneriai – Lietuvos Respublikos ambasadorius Lenkijos Respublikoje Eduardas Borisovas ir Griunvaldo muziejaus direktorius

dr. Szymon Drej. Paminklinio akmens atidengimo išskilmės, kuriose tikimasi sulaukti aukščiausių Lietuvos ir Lenkijos vadovų, numatytos 2020 m. liepos 18 d.

Lapkričio 30 d. VKBS kancleris, Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto profesorius dr. Rimantas Stukas pasakojo apie sveiką mitybą. Tema – "Pažvelkime į maistą, kaip į rizikos veiksnį sveikatai". Lektorius maisto ir mitybos srityje vykdo mokslinius tyrimus daugiau kaip 30 metų.

Gruodžio 7 d. Trečiajame LBKS Senato posėdyje, kuris vyko Vilniuje:

- svarstyta Vilniaus krašto bajorų sąjungos motyvuotas pareiškimas dėl LBKS įstatų tikslinimo ir keitimo, - pasiūlyta parengti sugretinamąjį tekstą;
- patvirtinta 2020 m. LBKS finansavimo politika;
- Sudaryta darbo grupė (LBKS Legitimacijos tarybos pirmininkas Linijus Baškys, Kancleris Rimantas Stukas, senatorė Gražina Sakalauskienė, senatorė/iždininkė Laima Bartkienė), kuri įpareigota iki 2020 m. sausio 31 d. parengti ir Senatui pateikti Legitimacijos mokesčio sumos dydį, mokėjimo ir paskirstymo tvarką;
- nuspręsta susilaikyti nuo sprendimo dalyvauti NOKT veikloje, dalyvavimo klausimą spręsti ateityje;
- svarstyta reglamentų ir nuostatų ruošimo pagal LBKS įstatų punktus klausimas, - paskirti atsakingi asmenys už dokumentų projektų parengimą iki 2020 m. vasario 29 d.;
- nutarta įpareigoti sąjungos senatorių (architektą) Jurgį Kamecką parengti LBKS Legitimacijos akto projektus ir juos pateikti senatoriams svarstymui ir tvirtinimui iki 2020 m. kovo 15 d.;
- nutarta 2020 metais išleisti žurnalą "Lietuvos bajoras" 500 vietų tiražu;
- nutarta kitą Senato posėdį rengti Tauragėje.

Gruodžio 16 d. Lietuvos Nacionalinėje galerijoje pagerbtas vienas iš LBKS partnerių – Lenkijos instituto Vilniuje direktorius, Lenkijos Respublikos ambasados Lietuvos Respublikoje pirmasis patarėjas **Marcin Łapczyński**. Atsižvelgiant į strategiškai reikšmingą politinę, kultūrinę ir istorinę Lietuvos-Lenkijos partnerystę ir Lenkijos instituto Vilniuje aktyvų bendradarbiavimą su LBKS, p. M. Łapczyński-ui suteiktas LBKS Garbės nario vardas.

2020 METAI

Sausio 4 d. VKBS nariai palydėjo senuosius ir pasitiko naujuosius 2020 metus Vilniaus rotušėje. Vakarų programą vedė Kauno dramos teatro aktorė, skaitovė Virginija Kochanskytė. Gausiai susirinkusiems koncerte skambino tarptautinių pianistų konkursų laureatė, LBKS narė (h. *Doliwa*)

Guoda Gedvilaitė, dainavo Artūro Noviko mokyklos ansamblis "Jazz Island". Su auklėtiniais dainavo ir jų vadovas Artūras Novikas. Loterijoje surinktos lėšos bus skirtos paminklo Lietuvos reformacijos ir Lietuviškos rašijos pradininkams atminti Reformatų skvere Vilniuje statybai. Tradiciškai pasveikinti 2019 m. jubilatai.

Vasario 13 d. Vilniaus įgulos karininkų ramovėje vyko pokalbių vakaras-diskusija „Vasario 16 d. prieš 100 metų“. Pranešėjai – Valdas Rakutis, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto doktorantas, atsargos majoras Gintautas Jakštys. Koncertavo Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės vyrų choras „Aidas“, vadovas Tadas Šumskas.

Vasario 15 d. Ketvirtajame LBKS Senato posėdyje, kuris vyko Tauragėje:

- diskutuota dėl Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos įstatų koregavimo, - nepriimta.
- sudaryta darbo grupė enciklopedinio leidinio „Lietuvos bajorai“ II tomo išleidimui: Rimantas Stukas (vadovas), Leonas Peleckis-Kaktavičius (redaktorius-sudarytojas), Gražina Šimoliūnienė (dizainerė), Aura Bartaškienė, Dalia Teišerskytė, Perlis Vaisieta;
- patvirtinta Legitimacijos mokesčio mokėjimo ir paskirstymo tvarka, paliekant to paties dydžio bendrą mokestį;
- Legitimacijos tarybos darbo reglamento tvirtinimas atidėtas kitam posėdžiui;
- sudarytas ir patvirtintas Sąjungos biudžetas;
- nutarta leisti steigti Sąjungos skyrius JAV.

Po Senato posėdžio Tauragės apskrities bajorų draugijos vadas A. Stankus pravėdė įdomią ekskursiją po Tauragę.

Gegužės 19 d. prieš 30 metų mirė Rimantas Daugintis, vienas plastinės skulptūros Lietuvoje atstovų. 1990 m. gegužės 9 d., protestuodamas prieš sovietų sąjungos politiką Lietuvoje, jis susidegino prie Sovietų Sąjungos-Vengrijos sienos. Palaidotas Vilniuje, Rasų kapinėse, šalia vieno iš 1863 m. sukilimo vadų. VKBS nariai pagerbė skulptoriaus atminimą, aplankydami jo kapą.

Gegužės 22 d. tarp LBKS ir Lietuvos kariuomenės vadovybės pasirašyta ilgalaikio bendradarbiavimo ir partnerystės sutartis.

Ši sutartis – vienas svarbiausių dokumentų, ne tik suteikiantis mūsų Sąjungai pripažinimą, kad yra atkuriamas tvirtas istorinis ryšys tarp Lietuvos Kario ir Lietuvos Bajoro, tačiau ir motyvacija – įdėti dar daugiau pastangų, dirbant Tėvynės labui. Pagrindiniai Šalių įsipareigojimai, aptarti sutartyje, bus pristatyti artimiausio LBKS Senato posėdžio metu.

Šioje sutartyje numatytas vienas iš konkrečių abipusių įsipareigojimų – organizuoti Žalgirio mūšio karžygių atminimui skirtą paminklo sukūrimą, nuvežimą ir pastatymą Griunvalde (Lenkija) – bus įvykdytas gegužės 28 dieną.

Sutartis pasirašyta tarp LBKS vado P. Vaisietos ir Lietuvos kariuomenės vado generolo leitenanto Valdemaro Rupšio.

Gegužės 26 d. pateikėme pranešimą spaudai apie paminklinio akmens nugabenimą į Griunvaldą „Lietuva pradeda minėti Žalgirio mūšio 610-ąsias metines“. 8 val. ryto Utenos rajone, Sirutėnų kaime, Jono Šimonėlio skulptūrų parke, įvyko iškilmingas paminklinio akmens, skirto Žalgirio mūšio 610-osioms metinėms paminėti, išlaidėjimas į Griunvaldo lauką Lenkijoje. *Plačiau – Enrikos Musteikytės straipsnyje žurnalo „Aktualijų“ skyriuje.*

Birželio 20 d. Kėdainiuose, J. Mankutės-Marks muziejuje-galerijoje vyko Prano Butkevičiaus (1920-1999) ir jo sūnaus Jono Butkevičiaus kūrybos paroda. Parodoje eksponuota apie 60 tapybos ir drožybos darbų.

Birželio 27 d. tradiciškai, kaip ir kasmet, VKBS nariai aplankė LBKS 20-mečiui sodintą ąžuoliukų parką Skinderiškėse. Ekskursiją organizavo Tauras Budzys, Violeta Simonavičienė.

Vilniaus krašto bajorai šalia pačių sodinto ąžuolų parko.

Liepos 6 d. kartu su visais Lietuvoje ir pasaulyje 21 val. Katedros aikštėje giedojome tautinę giesmę. Prieš giesmės giedojimą VKBS vadė E. Varanauskienė organizavo ekskursiją „Romantiški ir netikėti Vilniaus kiemeliai.“

Elonos Varanauskienės nuotraukoje: Giedame himną.

Liepos 4 d. Penktajame LBKS Senato posėdyje, kuris vyko Klaipėdoje:

- Patvirtintas Legitimacijų tarybos darbo reglamentas su pasiūlytais pakeitimais;
- Sudaryta darbo grupė naujiems Garbės bajoro vardo suteikimo nuostatams parengti: senatoriai Elona Varanauskienė, Dalia Teišerskytė, Algimantas Jazdauskas;
- Patvirtinti Garbės nario suteikimo nuostatai;
- Sudaryta darbo grupė naujiems Garbės teismo nuostatams parengti: senatoriai Tauras Budzys, Dalia Teišerskytė, Diana Valskienė;
- Patvirtinta naujų narių priėmimo į LBKS tvarka;
- Patvirtinta LBKS sutarčių sudarymo tvarka;
- Patvirtinti 39 naujai legitimuoti asmenys: 19 iš Vilniaus, 4 iš Kauno, 13 iš Šiaulių ir 3 iš Vakarų Lietuvos skyriams;
- Nutarta anuliuoti bajorystę Sigutei Jazukevičienei (LBKS nare nuo 2005 m. lapkričio 26 d., legitimuotai pagal vyrą, rejestro Nr. 2094, herbas „Ostoja“), atsižvelgiant į 2020 m. balandžio 14 d. gautą Vytauto Jazukevičiaus (LBKS nario nuo 2004 m., rejestro Nr. 1761, herbas „Ostoja“) prašymą pašalinti jo buvusią žmoną iš LBKS narių ir anuliuoti jai bajorystę;
- LBKS iždininkė Laima Bartkienė pristatė LBKS finansinę ataskaitą;
- Apie nuveiktus darbus papasakojo LBKS vadas P. Vaisieta;
- LBKS maršalkos S. Knystauto teikimu nutarta už ypatingus nuopelnus Lietuvos bajorų karališkajai sąjungai, Lietuvos Respublikai ir visuomenei LBKS vadui P. Vaisietai suteikti Garbės bajoro vardą;

Šiaulių krašto bajorų sąjungos senatoriaus Mečislovo Jurio teikimu nutarta pritarti prašyti Vyriausybės suteikti valstybinius apdovanojimus šiems asmenims: LBKS vadui P. Vaisietai, Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės vadovui R. Žibui, Lietuvos Res-

publikos ambasadoriui Lenkijos Respublikai Eduardui Borisovui, Lenkijos Respublikos ambasadoriui Lietuvos Respublikai Ursulai Doroszewskai, Lietuvos kariuomenės vadui V. Rupšiui, ūkininkui Alfredui Aidukui;

- Svarstyti Bajorystės pripažinimo akto (BPA) siūlomi variantai, pagal Vilniaus krašto bajorų sąjungos teikimą sudaryta laikinoji komisija LBKS įstatų koregavimui, aptarti kiti klausimai.

Liepos 15 d. Žalgirio mūšio 610-sioms metinėms skirtas paminklinis akmuo pastatytas Griunvalde. *Plačiau – Enrikos Musteikytės straipsnyje žurnalo „Aktualijų“ puslapyje.*

Liepos 25 d. Karinių jūrų pajėgų vadas, flotilės admirolas Arūnas Mockus pakvietė LBKS atstovus dalyvauti renginyje **Jūros šventė-2020**. Klaipėdos Marijos Taikos Karalienės bažnyčioje pašventinti vainikai nuleidimui į Baltiją, pagerbiant žuvusius jūroje. Priešmininiame laive „Kuršis“ vykusioje ceremonijoje dalyvavo Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda su žmona, Lietuvos Respublikos kariuomenės vadas V. Rupšys, Klaipėdos miesto meras V. Grubliauskas ir kiti aukšti LR kariuomenės pareigūnai bei Klaipėdos jūrų uosto atstovai. LBKS atstovavo Maršalka S. Knystautas ir Vakarų Lietuvos skyriaus vadas J. Mockus. Ceremonijos metu kalbėta apie tolesnius abipusius glaudžius LR kariuomenės, karinių jūrų pajėgų ir LBKS ryšius bei bendradarbiavimą. Vakarų Lietuvos skyriaus vado J. Mockaus dėka turėjome puikią progą pasidžiaugti šventės akimirkomis, stebėti istorinių laivų parodą Danės upėje.

Rugpjūčio 23 d., minint Molotovo-Ribentropo pakto metines, LBKS nariai kartu su beveik 50 tūkst. Lietuvos žmonių dalyvavo gyvoje žmonių grandinėje **„Laisvės kelias į Baltarusiją“**, kuri tęsėsi daugiau kaip 30 km nuo Vilniaus arkikatedros iki pat Lietuvos ir Baltarusijos sienos Medininkuose. Sukurtas 5 min. filmukas (Evaldas Musteikis)

Evaldo Musteikio nuotraukoje: „Laisvės kelio į Baltarusiją“ akimirka.

Rugsėjo 18 d. VKBS nariai rinkosi į knygos „Karalienės Bonos virtuvė“ pristatymą. Vakaronėje dalyvavo knygos autorė istorikė Rasa Leonavičiūtė, valgių receptus komentavo VKBS kancleris, Vilniaus universiteto profesorius R. Stukas, o karalienės Bonos laikų valgius, kuriuos puikiai pagamino Vitalija Sakalauskienė, išbandėme visi.

Antroje renginio dalyje Donatas Baikštys (projekto kuratorius) pristatė bendrą kartu su Valdovų rūmais projektą „Karalienės Bonos įamžinimas Valdovų rūmuose“. Buvo renkamos aukos.

Enrikos Musteikytės nuotraukose:

Bajorų viešnia R. Leonavičiūtė pasakoja, kaip atsirado knyga.

VKBS vadė E. Varanauskienė, VKBS legitimacijos komisijos pirmininkas D. Baikštys sveikina pranešėjus.

Projektą „Karalienės Bonos įamžinimas“ pristato reljefo autorius skulptorius Jonas Gencevičius (kairėje) ir sumanytojas architektas T. Budzys.

Šeštajame LBKS Senato posėdyje, kuris spalio 10 d. dėl COVID-19 vyko nuotoliniu būdu:

1. Patvirtinti Garbės bajoro vardo suteikimo nuostatai.
2. Patvirtinti Garbės teismo nuostatai.
3. Legitimacijos mokesčių patikslinimo ir patvirtinimo klausimu apsvaistytas stojančiųjų įmokų paskirstymas LBKS viduje.
4. Revizijos komisijos darbo reglamento tvirtinimas dėl apsvaistytų pataisymų atidėtas kitam Senato posėdžiui.
5. Vakarų Lietuvos skyriaus narys Sigitas Dobilinskas patvirtintas LBKS kancleriu.

Parengė Audronė MUSTEIKIENĖ, h. Pogonia IV, LBKS Garbės bajorė, LBKS senatorė, VKBS tarybos narė, LBKS narių registro vedėja, LBKS ir VKBS tinklalapių autorė ir tinklaraštininkė

SUMMARY

“Respect to those who strive for higher goals”, this is how the editor-in-chief called his section, noting that the biggest event of the year was the monument erected on the battlefield of Grunwald in Grunwald (Poland) through the efforts of Lithuanian Royal Union of Nobility (LBKS) and our partners. This initiative of the nobility acquired special attention - the unveiling of the sculpture took on a cross-border dimension. The inscription “From the Lithuanian People for a Common Victory” carved in the memorial stone was repeated not only by Lithuanian but also Polish leaders.

“A lot of big and small tasks have been done by members of our community. Respect goes out to everyone who strives for a higher goal, especially to the ones who do it quietly, without fanfare, as befits a true nobleman or noble lady”, said the editor.

Dalia Teišerskytė, writer, author of 400 song lyrics, LRUN Honorary Noble Lady, answers ten questions of the questionnaire by the magazine “Lithuanian Nobleman”.

In the “Topical” section – Enrika Musteikytė’s stories – “Procession to the Battlefield of Grunwald” and “State Commemoration of the Victory of the Battle of Grunwald”, are illustrated with now historical photos.

The now late first headman of LRUN, Dr. Jonas Stankus, is remembered by his daughter Dalila and comrades - Eugenijus Čerškus, Indrė Chmieliauskaitė-Makarskienė and Giedrė Bulotaitė-Jurkūnienė. Here, there are not only memories of this distinguished man, but also much valuable information about the first steps of our Union and the personalities who restored the organization of nobles.

“From the Sacred to the Profane” such is the mysterious title of Daiva Mitrulevičiūtė’s story, which takes the reader to the Palace of the Rulers, to an exceptional international exhibition held there until September 27, which displayed Giorgio Baratti’s art collection from Milan. It is an exhibition about stylistic, technical and especially plot changes in art, at the end of the Middle Ages and the beginning of the early New Times.

All three stories dedicated to history and modern times are related to Rietavas. Vytas Rutkauskas, Direc-

tor of the Oginski Museum of Cultural History, presents Rietavas Genius Loci (spirit of the locality); Vytautas Magnus University researcher prof. Dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė opens the discoveries of archival research in the park at the Rietavas manor; the chief specialist of the Lithuanian Science Council Dr. Jolita Klimavičiūtė acquaints the readers with the fate of the conservatory at the Rietavas manor.

The section dedicated to science presents the study by Evaldas Vailionis “Heraldry of the GDL Ruler / State in the 15th Century in flat tiles” and the article by Associate Professor Dr. Jūratė Čirūnaitė’s article “How the women of the Grodno district were called in a 1567 document”.

The pages dedicated to literature and art contain works by two nobles, members of the Lithuanian Writers’ Union; poems by Dalia Teišerskytė and short stories by Leonas Peleckis-Kaktavičius.

An LRUN Honorary Nobleman, Professor Emeritus Jurgis Vanagas has completed another very interesting work - the book “Pliators. Personalities, Activities, Monuments”. It will reach readers only next year, but this issue of the magazine introduces its content.

The section “Noblemen Artists” includes an article of the Honorary Chief of the Vilnius Region Nobility Union Kazimieras Mackevičius “In Sculpture – Vitality, In Carving – Deep Understanding of Lithuanian History”, dedicated to the nobleman artist Pranas Butkevičius, whose centenary is commemorated.

Giedrė Bulotaitė-Jurkūnienė, the signatory of our Union, tells the history of her family. There is much of interesting and noteworthy material in the text “Little by little from the depths of memory”.

In the section “Echoes” – impressions of several authors about the year’s crowning celebration at Vilnius City Hall, illustrated with photos.

Algimantas Blinstrubas, LRUN’s Honorary Nobleman living in Šiauliai, tells about as many as 77 blood brothers and sisters who gathered in Raseiniai district from several countries. The participants of the meeting unanimously decided to build a monumental memorial stone on the site of the old manor in Blinstrubiškės.

The 2020 LRUN chronicles were prepared by Audronė Musteikienė.

On the first cover of the magazine is shown the monument that was erected on the Grunwald battlefield by the efforts of LRUN and partners (sculptor: Valentinas Šimonėlis), on the fourth – a marble altar by Belgian masters with a sculpture of Duke Irenjus Oginskis in the Rietavas shrine (sculptor: Pierre-Armand Cattier).

ISSN 1392-1304

9 771392 130002

